

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАКТУ-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

VII

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social, Scient-
ific and Literary Magazine

Published monthly by

Ukrainian Publishers Ltd.

No. 7 (82), June, 1954, Vol. VII

Редагує Колегія: проф. П. Олійниченко, мгр. Р. Борковський,
І. Ратушний, В. Василенко.

Головний редактор матеріалів УВАН:

проф. д-р П. Курінний

Відповідальний редактор: Г. Драбат

Редакція (Editorial)

28, Minster Road, London, N.W. 2. Tel. HAMpstead, 1771

Адміністрація (Administration)

237, Liverpool Road, London, N. 1. Tel. NORth, 1828

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1954 РІК

країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія .	1 ф. 16 шил.	19 шил.	10 шил. 6 п.	3 ш. 6 п.
Австрія ...	54 шил.	28 шил.	15 шил.	5 шил.
Аргентина .	30 пезів	16 пезів	9 пезів	3 пези
Бельгія	210 фран.	110 фран.	60 фран.	20 фран.
В. Британія	1 ф. 12 шил.	17 шил.	9 шил.	3 шил.
Канада	7,50 дол.	4 дол.	2,25 дол.	75 цент.
Німеччина .	13 н.м.	6,75 н.м.	3,60 н.м.	1,20 н.м.
Парагвай ..	13 гуар.	6,75 гуар.	3,60 гуар.	1,20 гуар.
США	7,50 дол.	4 дол.	2,25 дол.	75 цент.
Туніс	1.400 фран.	750 фран.	420 фран.	140 фран.
Франція ..	1.400 фран.	750 фран.	420 фран.	140 фран.
Швеція ...	20 кор.	11 кор.	6 кор.	2 кор.

В інших країнах — у переліченні на валюту даної держави

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7. (ч. 7-82)

ЛИПЕНЬ

Річник I. (VII)

ЗМІСТ VII-МОЇ КНИЖКИ

Є. Орловський: ЗА ВЕЛИКУ ХАРТІЮ СВОБОДИ	3
З. К.: ОСНОВНІ ЗАВВАГИ ДО ЗМІСТУ НАШОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ	21
Проф. В. Плющ: З ІДЕОЛОГІЄЮ ЧИ БЕЗ НЕЇ	27
Проф. Григорій Ващенко: ВИХОВАННЯ ЧЕСНОТИ І ПРИНЦИПОВОСТІ	40
Інж. Д. Шалдій: СОВЕТСЬКА «ПЕРЕДОВА ТЕХНІКА» В ПРАВДИВОМУ СВІТЛІ	44
Кн. Токаржевський-Карашевич: ЖІНКИ В ЖИТТІ МАЗЕПИ	50
Проф. д-р З. Лисько: МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ЛЬВОВА	57
Проф. П. Кованковський: ВІЙНИ І ФІНАНСИ	67
Проф. В. Щербаківський: ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА КРИЧЕВСЬКОГО	73
Проф. Г. Ващенко: «НАГОРОДА»	83
Леонід Полтава: КІЛЬКА ДУМОК ПРО СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ НА БАТЬКІВЩИНІ	89
Леонід Полтава: КОЛИ КИПИТЬ У КЛЮЧ...	99
О. Лубська: ПІДУ ЖИТАМИ	99
Л. Т. Орлигора: НІ, НЕ ВМРУ	99
Борис Антоненко-Давидович: СМЕРТЬ	100
Діма: ВИПАДОК НА ВУЛИЦІ	109
Проф. А. Заверухина: ЛЕВ Т. ОРЛИГОРА — АВТОР КНИГИ ЖАХІТЬ	111
ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»	112

Передрук за дозволом редакції

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»

ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Fockham Library & Book Supply
17 Acacia Str. Glenroy, W.9., Vic.

АРГЕНТИНА:

Olekša Bunič
C. Warnes 2256,
Olivos, F.C.N.B.M.,
Prov. Buenos-Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4

КАНАДА:

Онтаріо, Саскачеван, Альберта:

W. Nemyliwskyj
47, Gore Vale Ave.,
Toronto, 3, Ont.

Квібек, Манітоба:

Wasył Kuc
P. Box 391, Huntingdon, P. Quebec

НІМЕЧЧИНА:

T. Boc
Harfenstrasse 20 1/6
(13a) Erlangen

ПАРАГВАЙ:

A. Kushchynskyj
Encarnacion.
Casilla de Correo, 60.

США:

Very Rev. P. Falko
1645, South 16th Str.
Milwaukee 4, Wis., U.S.A.

Дітройт і околиця:

S. Krupka
4519 Cicotte, Detroit 10, Mich.

Нью-Йорк і околиця:

H. Cebrij
721 E. 6-th St., New-York City, N.Y.

Огайо і околиця:

T. Wasylyk
1015, University Rd.,
Cleveland-13, Ohio

ФРАНЦІЯ:

"L'Ukrainien"
26, Rue de Montholon
Paris (9)

ТУНІС:

Roman Kasprzyk
Berrage de Ben-Metir
Boite Postale 15, Ain Draham

ШВЕДЦЯ:

Ovs. J. Kostiv
c/o Johansson
Tors. gt. 49. III., Stockholm.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 3 шил.

Всіх наших Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

Є. Орловський

За велику хартію вольностей

Епоха великих зривів і революцій

На II. Конгресі АБН в травні 1948 р. було сказано в основній програмовій доповіді наступне: »Національно-визвольний процес розгортається в усьому світі з небувалою силою. Розпадаються імперії і на сцену історії виходять окремі нації. Розлітаються багатонаціональні держави, приходить епоха національних держав. Кожний народ хоче мати свій голос у світовій симфонії... Не сміємо спускати ока з того, що большевизм використовує облудно націоналізм колоніальних народів для підриву позицій своїх західних союзників... Йде нова епоха перемоги національного принципу в усьому світі... У протигагу всім дотеперішнім намаганням нівелювати нації і легковажити національним принципом, в протигагу імперським концепціям, Визвольна Революція підсоветських народів видвигає як єдино реальний й найбільш революційний принцип перебудови світу — національний. Наші держави відродяться в умовах перебудови світу. Ця перебудова має революційний характер і йде по лінії боротьби проти усіх видів поневолення за новий лад свободи і справедливости, що являється цілком всього здорового людства. Антибольшевицька Визвольна Революція Народів виключає принципово всякий імперіалізм і шовінізм в міжнаціональних взаємовідносинах, приймаючи як істину рівне для усіх народів право на незалежне життя і розвиток у рямцях вселюдської свободи і справедливости...

Антиімперіалізм і антишовінізм — це є специфічні риси Антибольшевицької Визвольної Революції Народів... Кожен імперіалізм, незалежно від його форм, це символ рабства... Як народи відмовляться від своїх імперіалістичних прагнень — буде спокійно в світі... І так гарантією миру у світі є розподіл імперій, зокрема — большевицької, зрізничкування світу, а не великодержавні концепції, які несуть у своєму зародку первородний гріх — загарбництво, панування над другими... Єдність світу, ліквідація воєн можуть бути досягнуті лише тоді, коли всі народи стануть свободними в своїх власних державах і воля народних мас буде рішати про співпрацю з іншими народами... Національна ідея являється універсальною ідеєю, бо кожний народ має право на власну самостійну державу на своїй території так, як кожна людина, незалежно від раси, багатства, релігії, має право на особисту свободу. Ми стоїмо за свободу. Ми стоїмо за свободу і справедливість для всіх народів світу в однаковій мірі«.

Два і пів року пізніше, в листопаді 1950 р., в статті в »АБН-Кор.« (ч. II.) п. з. »Чого недостає заходів до перемоги?«, читаємо: »За цей факт, що сьогодні немає в Азії спільного антибольшевицького фронту азійських і західних народів, не несуть відповідальности

поневолені і обдурювані заходом народи, не несе відповідальності їх націоналізм. Винувата тут колоніальна політика західних потуг. За те, що в Індю-Китаю сьогодні є комуністичне повстання, несе вину також Франція, бо вона так далеко дозволила собі нехтувати прагнення до незалежності, що вможливила комуністам вести ехидну гру за помічню ідей національного визволення. Чи це не є парадоксальним і трагічним водночас, що деякі народи в їхньому змаганні за національну свободу починають довіряти Москві? Це є конечним перестерегти серйозно Захід перед тим, щоб він не переміщував національних і соціальних визвольних рухів з комуністичними ребеліями. Захід мусить вміти відрізнити природні й щирі змагання народів за волю від большевицьких під'юджуючих гасел нераз аналогічного змісту...

Ми бажаємо перемоги Заходові над большевизмом, бо це буде наша спільна перемога, але ми є переконані, що ця перемога тільки тоді буде можлива, коли Захід позбудеться всяких імперіялістичних тенденцій, коли він в боротьбі проти большевизму виступить з чистою ідеєю і намірами, якщо свободолюбні народи, які сьогодні ще деякими західними великодержавами є опановані, як, напр., Індю-Китай, отримають свободу, і то з вільної волі Заходу. Якщо це не станеться, то не звалюйте вину, напр., на Індю-Китай, якщо, будучи поміж двома силами, в своїй несвідомості, дані народи дають себе обдурювати комуні, сподіваючися від неї підтримки їхньої визвольної боротьби. Нам лежить на серці боротьба проти большевизму ближче, як комубудь на Заході, ми прагнемо спільного фронту всіх народів і тому поручаємо спільну плятформу, але ми відкидаємо ту сугестію, яка каже, що поневолені Заходом народи мають зрезигнувати зі своєї свободи, бо їх очікує ще більша неволя з боку большевиків...

Епоха імперій є невідклично пройденим етапом, світ іде до розвалу їх і до незалежності і свободи народів... Народи усіх континентів і рас є огорнуті могутнім рухом до волі і незалежності. Це є кінець імперій... Чому не витягає Захід, який переживає цей процес, належного висновку супроти народів поневолених Росією? Чому не підносить Захід цієї обставини, як закон своєї політики, що якраз національно-визвольний рух народів може зсередини розсадити советську імперію? Чи це не промовляє за тим, що якраз Росія, яка відчуває найдошкульніше у власній імперії силу національно-визвольної ідеї і її здавлює тільки за помічню нелюдського терору, пропагує поза межами своєї влади принцип незалежності народів та використовує його не без успіху в підступний і облудний спосіб проти Заходу.

За висловлені тут думки ми зустрінулися з боку деяких наших опонентів з закидом, чому нас інтересує якийсь Індю-Китай? Нам закидали, що наша постановка робить нам ворогів з французів, яких ми критикували за їх нерозумно-егоїстичну політику в Північній Африці, де щирих націоналістів-самостійників оклеветували як «комуністів», за французьку політику в Індю-Китаю, де завели в сліпий кут своїми колоніальними методами всю антикомуністичну боротьбу.

Нам приємно ствердити сьогодні, що після років, які принесли нові факти і докази, немає сьогодні — за винятком темної реакції — нікого, хто журиться долею свободи світу, що не поділяв би цих

наших старих позицій. Особливо мусимо відмітити слова Дж. Ф. Даллеса з 9 травня 1954 р. в Вашингтоні, з нагоди звідомлення про женецьку конференцію: «Як перша колонія нової історії, що здобула собі сама незалежність, поділяють США інстинктивно свободолюбні змагання усіх залежних і колоніальних народів. Ми хочемо допомогти поширити свободу, а не перешкоджати їй. Ми не змаємо за те, щоб увіковічувати західній колонізм, і ми вважаємо новий імперіалістичний колоніалізм комунізму ще більш невиносним... У В'єтнамі почалася війна 1946 р. Як вона почалася, Індокитай був французькою колонією якраз звільненою від японської окупації. Це була спочатку війна, що змагала за національну незалежність. Тепер використав її інтернаціональний комунізм для своїх цілей... Французи повинні здійснити їхнє прагнення, — повинні дати державам В'єтнаму, Лаосу, Камбодії повну самостійність. Це відбере ґрунт фальшивому комуністичному намагання вести боротьбу нібито за національну незалежність... Треба більше спиратися на національні армії, які будуть боротися на своїй власній землі...»

Промова-звідомлення Дж. Ф. Даллеса після його відомої поїздки на Близький і Середній Схід теж вносила свіжі і правильні ідеї в теперішню світову ситуацію. Дж. Ф. Даллес жадав рівнож державної незалежності для всіх залежних народів Середнього і Близького Сходу, тобто ліквідації імперіалістичних аспірацій Франції і Великої Британії, які своєю перестарілою імперіальною політикою помагають посередньо большевизмові обдурювати поневолені деякими західними великодержавами народи і скріплюють таким чином пробольшевицький фронт. Британська і французька імперії розхиталися. Їх уже важко врятувати. Поки час, ще могли б британський і французький уряди, даючи негайно повну незалежність залежним народам, протидіяти успішно большевизмові. Не з сантименту випливають ці ствердження, але з розуміння реального інтересу антибольшевицької боротьби. Імперії — перепони на шляху протибольшевицької боротьби.

Великопротестні концепції, під якими сьогодні прикриваються імперії, дають змогу большевикам використовувати національно-визвольні змагання до суверенітету кожної нації для диверсії серед об'єднаного відпору большевицької агресії. Як нікчемно і східно большевики надуживають ідеї національного суверенітету бачимо, напр., з промови Маленкова, в якій він каже: «Великим переверненням правди є модна, за дозволом сказати, теорія, згідно якої епоха суверенних держав буцім то пройшла. Ні, епоха суверенних держав не пройшла. Вона знаходиться в розцвіті». (27. 4. ц. р. на Сесії Верховного Совету СССР).

Очевидно, такі ствердження є дуже двосічні для Москви. Найжорстокішою імперією світу всіх часів була і є все ж російська імперія, тепер у большевицькій формі. Кожен нарід у большевицькій імперії перекладе на свою мову ці пропагандивні, призначені для народів по цей бік заслони, слова і питає, чи він має цю суверенність? Це є власне одне з класичних протиріч большевицької імперії, що їх саме якнайбільше повинна використати західна політично-психологічна кампанія. Не йти з тезами «непередрішення» в ситуації чітких і ясних, хоча облудних, большевицьких гасел, але поставити виразно не лише ідею суверенітету кожної нації, але

розвал імперії, відділення від Росії. В ситуації, коли більшовики твердять про те, що усі народи СССР і сателітних країн є суверенні, треба показувати об'єктивні докази дотепер тільки фразеологічної суверенності і ставити дальшейдуче гасло: ліквідації імперії взагалі, **розриву з Росією, відмежування** від неї усіх гноблених нею народів. Отже, треба поруч гасла суверенності висунути водночас гасло: розвалу імперії і відділення від Росії.

Інші, ще існуючі імперії: французька і британська не можуть втриматися багнетами в тих умовах, коли більшовизм наступає ідейно і прихилиє на свій бік залежні й поневолені Францією, чи Англією народи. Навпаки, нерозумна політика західних імперій уможливило більшовизмові прихилити дані народи на свій бік і тим чином скріпити непомірно його военний потенціал у відношенні людському, матеріальному і, на жаль, теж ідейно-політичному. Коли, з одного боку, західні імперії боронять старого колоніального статус кво посідання, в тому теж реакційного соціального режиму, феодалного, чи напівфеодалного, — з іншого боку — більшовизм висуває на експорт гасла державної незалежності, національної волі та соціальної справедливості проти феодалізму і проти колоніалізму — змагання випадають у некористь Заходу. Імперії це пройдений етап. Є незвичайно небезпечними відомі намагання, напр., французьких колонізаторів в Південній Африці, де вони наплямовують африканських націоналістів як комуністів, або вилучників Москви, і депортують їх речників (навіть султанів). Тим чином велику і шляхетну ідею національної незалежності та ліквідації колоніального визиску, феодалізму і соціальної відсталості віддають в оренду Москві.

Західні великодержави зв'язувалися досі в своїх колоніях і протекторатах з верствою феодалних кащиків, їх купували, деморалізували, давали їм змогу, під захистом своєї зброї, визискувати власних земляків, ділячи отак профіт. Це все вже минулося безповоротно. Прийшли до голосу нові сили в неодній, досі поневоленій західними великодержавами нації. Привілеї магарадж, що держалися на поті своїх співземляків і на багнетах імперіально-колоніальних завойовників та помагали займанцеві визискувати їх країну, належать минулому. Якщо б західні великодержави зрозуміли це й пішли назустріч прагненням народів до волі і соціальної справедливості, можна було б швидко стримати більшовицьку загрозу й спільними зусиллями перемогти. До голосу приходять тепер не вузькі соціальні верстви, але цілі народи. Тому треба йти їм назустріч, зокрема в Азії, а не клікам. Мао-Тсе-Тунг переміг також тим, що західні великодержави пробували зберегти ще свої впливи в Китаю, вигравши Мао-Тсе-Тунга проти Чіян-Кай-Шека. Чейже є всім відомо, що насамперед збройну й господарську допомогу отримував Мао від США і Англії, а згодом також від СССР проти Японії. Західні великодержави хотіли мати так, як Росія, слабший, внутрі розгрижений, Китай, який можна б вигравати. Тому вони не стали своєчасно рішуче на боці Чіян-Кай-Шека, ані не зрозуміли суті китайської проблеми, слухаючи своїх п'ятиколонних радників, які уважали Мао-Тсе-Тунга невинним аграрним реформатором. Знову ж Чіян-Кай-Шек мав шансу виграти і без допомоги США чи Англії, якщо б рішуче станув, м. ін., у захист народніх мас проти землевласників. Якщо б Чіян-Кай-Шек був розгор-

нув національно-соціальний рух, який дав би був селянам землю, а робітникам фабрики, якщо б він дав був легенду і віру національному Китаєві, не допомогла б нічого початкова допомога США Мао-Тсе-Тунгові, ані допомога Сталіна, бо народні китайські маси не прийняли б ніколи Мао-Тсе-Тунга і його облудних гасел.

Ми вже аналізували своєчасно на сторінках «Визвольного Шляху» причини програної Чіян-Кай-Шека, вони були також внутрішнього порядку так, як причини програної поневолених Росією народів в 1918-20 рр. Передусім внутрішня слабкість, облуда та обман чужинців — значною мірою допомагають поневоленню. Мао-Тсе-Тунг ішов з новою — хоч руїною — вірою, з новою соціальною — хоч облудною — програмою, якою обдурив нарід, що в одчаю й голоді та при почутті кривди дав себе загнuzдати. Запізно зорієнтовані американці пропагували захист свободи проти Мао-Тсе-Тунга, — а голодні маси сказали: беріть нашу волю а дайте нам хліба. Мао-Тсе-Тунг обіцяв хліб, а не дав ні хліба ні волі. Та запізно побачили китайці цю правду. Чіян-Кай-Шек уже був на Формозі. Большевизм іде з правила на початку з ехидними гаслами, яких реалізації прагне нарід, напр., земля селянам, щоб, дійшовши до влади, принести ще гіршу неволю — голод і терор. Чіян-Кай-Шек іще може протиставитися Мао-Тсе-Тунгові, але не опертям на старих феодалних землевласників, чи капіталістів, не привертанням старого, що довело й допомогло до перемоги Мао-Тсе-Тунга, але ідеєю здійснювання соціальної справедливості, опертої на традиційних перенях китайської, не російської, і не марксистської соціальної і національної програми та китайською легендою великого культурного народу.

Здійснюючи на практиці шляхетні засади Конфуція і Лаотсе, але не в тому сенсі, що релігійні принципи мають бути використувані, щоб ними освячувати святу приватну, недоторкану власність мандаринів, навіть у ситуації, коли один має 10 тисяч гектарів землі, а інший вмирає з голоду. Але в тому змислі, що кожен, щиро віруючий в Бога і його правду, має на практиці здійснити любов до ближнього. Не може бути так, що рай для вбогих є в небі, а для багатих на землі. Це давало і дає основу комунізмові піднімати бій проти релігії, яка в своїх засновках була завжди і останеться апелем до кожного — любити на ділі свого ближнього, завжди стояла в захисті вбогих. Лаотсе суроріший в своїх вимогах. Це проповідник таких засад, які може здійснити лише меншість, що житиме й працюватиме для других, щоб тим чином ублагороднювати себе. Тим часом ця меншість не лише знехтувала високі засади Лаотсе з його «праведним шляхом», а віддалася гедонізмові через визиск своїх співбратів, ставши безбожниками, ще заки прийшла безбожницька комуна.

Національна ідея, що виключає чужинців-протекторів, мусить оживляти душі китайців. Ще китайці не забули британських торгівців опієм і найбільш дискримінуючу західне «культурутрегерство» (т. зв. боксерську) війну за ... опій, яким затроювали здорову китайську душу ... Релігійно-моральні засади мусять здійснюватися на практиці, як суттєве доповнення внутрішньо-національної солідарності ... Китай мусить бути суверенний з усіма йому належними землями, яких частину нині окупує Росія, без втручання чужинців. Китай — соціально справедливий, без червоних ман-

даринів Чу-Ен-Лаів, зі землею на приватну власність селянам, без великих землевласників. Китай з розбудованою індустрією, щоб затруднити надвижку населення села, але без таких закордонних спомогачів, які повторили б торгівлю опієм, і без власних нових ліберал-капіталістичних експлуататорів... Такий Китай, підтриманий Заходом, як рівний з рівним, може успішно протиставитися Китаєві Мао-Тсе-Тунга. Якщо б західні великодержави зрозуміли, що азійські народи мають свій стиль життя, свою культуру, старшу, як європейська, і заперестали в своїй бундючності бути «культуртрегерами» там, де їх ніхто не просить, було б краще для них і для всього світу.

Чи не є це величною релігійною вимогою, наприклад, «Магаїана» (Mahayana) — великий віз, великий шлях, і «Гінаяна» (Hinayana) — малий віз, нижчий шлях, з яких один символізує максимальні вимоги до сильних духом, аристократів духа, інший — для пересічних. Але ці сильні — є сильні не управліннями, а своєю жертвою, самопосвятою, тобто всецільним виконанням законів релігії. Вони можуть бути вбогі на земні добра, але багаті на добра духу. Що має дати вищого західній імперіялізм тим людям? Християнство ніхто не ширив мечем і насильством.

Захід видвигнув Атлантийську Хартію, але її не дотримав. До вільної війни проти Японії мобілізували західні альянти азійські народи гаслами волі, але їх не дотримали. Тільки під тиском США Голляндія поступилася в Індонезії, теж тільки під тиском ситуації — Індія і Пакістан отримали волю. Але Франція не дотримала взагалі слова. Її торгівля волею з Бао-Даєм має відомі наслідки в Індокитаю. Не допомгла героїчна оборона Дієн Бієн Пугу, обіцянки Франції приходять запізно. Єдині США мають ще деяке довір'я в народів Азії, але їх нерішуча постава поволі підриває і до них довір'я. Ситуацію може рятувати лише якийсь рішучий і великий чин. — Недовір'я є тим більше, що західні імперії втручалися і втручаються в чистовнутрішні справи даної нації і то навіть тоді, коли дали їй — під тиском — частинну суверенність. Підтримка феодалного ладу в середині даної нації, щоб при допомозі частини феодалної верстви її поневолювати зсередини, вможливає більшовикам зв'язувати себе з іншою частиною даної нації і ставати в захист гнобленої частини, а водночас — національної незалежності цілості. Коли ще до того дана нація з релігійного погляду поділена теж на касти і касти надуживають релігію для закріплення свого панування, а їх ще й підтримує чужа окупаційна влада, тоді звертається більшовицька акція і проти самої релігії, яка є лише надуживана бонзами і визискувачами для закріплення своєї влади і панування чужої сили.

Найгіршою мірою, отже, прислугується такий імпортований імперіями режим боротьби проти більшовизму. Він насправді стоїть перешкодою на шляху переможної боротьби проти більшовизму. І тому всякий захист його — це провал протибільшовицького фронту. Коли голодні маси бачуть магарадж, мандаринів, агаханів, які отримують у дарунку стільки платини, скільки вчать, — а ці маси не мають де голови прихилити, то вони у висліді облудної агітації і фальшивих обіцянок піддаються зрезигновано новим тиранам з розпачливим окликом: візьміть нашу волю, але дайте нам

хліба. І волю стратять і хліба не матимуть... А стануть тяглом у маршу большевизму на завоювання світу...

У французькому народі є безумовно здорові сили, як показав де Кастрі. Можемо мати лише глибоке співчуття до в'єтнамців і французів з Дієн Бієн Пгу, які боронили до останніх сил втрачених позицій тільки в ім'я честі і свободи. Може дехто замічати, мовляв, французи боронили там своєї колонії. Але в таких ситуаціях не стоїть проблема колонії, чи ні, — тут стояло щось вище: з глибини душі кожної людини виринаюче прагнення протистояти боротьбі, стихійна оборона свободи. І пам'ятаймо, що це боротьба в ситуації, коли ведуться переговори в Женеві, і ці борці свідомі, що кожної хвилини може бути замирення, а все таки вони йдуть, борються, гинуть, більше того — злітають нові парашутисти в замкнуту твердиню на певну смерть. Не вшанувати такого героїзму — це не є наш стиль, тим більше, що за другою стороною стоїть Москва — наш ворог. Робить Захід помилки, великі і непростимі, але все ж він стоїть на боці антибольшевицького фронту. Це дрібна заввага усім тим, що не розуміють глибокої суті нашого співчуття героям з Дієн Бієн Пгу, що під час переговорів про замирення клали свої голови в боротьбі проти большевизму Москви. Наша засуджуюча постава політики Франції всім відома, але наша пошана до героїзму оборонців Дієн Бієн Пгу — це є дві окремі справи. Якщо б ми побачили двофронтову війну в'єтнамців так, як УПА вела в другій світовій війні, напевно ми всі свої співчуття скерували б по їх стороні. Але покищо немає тих упівських в'єтнамських сил, тому ми, хоч симпатизуємо з в'єтнамцями з Дієн Бієн Пгу і їх союзниками на полі крові і смерті — французами, засуджуємо політику французького уряду в В'єтнамі. Здається, що католицький кардинал США Ф. Спелман теж не захищає французьких колоніальних інтересів, коли складає поклін антикомуністичним героям Дієн Бієн Пгу, зазначаючи, що на руїнах цієї індо-китайської фортеці знову звучить лицарська пісня про Роланда та порівнює героїв Дієн Бієн Пгу до святої Орлеанської Дівичі.

Проте ж Дієн Бієн Пгу в політично-стратегічному відношенні, за сучасних умов, це фрагмент без значення. Генеральні методи переморювання большевизму є надалі прстарілі, вони обороняють старого ладу, якого оборонити не можна, бо імперії належать минулому. Відо і Іден намагаються рятувати засобами пройдених епох те, що його таким чином врятувати не можна, як не завернути вчорашнього дня. Французької імперії в Азії ніяка сила не збереже. Питання стоїть, як відвернути большевицьку загрозу від світу і її знищити, а не як рятувати поневолення одного другим у легших, як російсько-большевицьких формах.

Женевська фарса

Дж. Ф. Даллес поступив розумно, виїхавши демонстративно з Женеві та заявивши, що він зможе повернутись, коли його товариші — британський і французький — будуть наприкінці своєї «латини». Дипломатичними трюками нічого не врятувати. Є дві можливості: або Англія і Франція мають стільки сили, що спроможні виєкзеквувати корисний мир, або є заслабі, тоді кожен мир буде корисний для большевизму. Тому є зовсім без значення, чи буде в Індо-Китаю тимчасове замирення, чи не буде. Коли відсутні елементи сили і правильної, справедливої контрдієї та політичної ре-

неральної розв'язки складної азійської проблеми — то кожна розв'язка моментальної ситуації є корисна для большевизму. Наприклад, буде тимчасове замирення, то при цьому зберігається комуністичний режим там, де стоїть збройною ногою большевизм уже сьогодні, або буде знайдено компроміс, що на всіх територіях Індокитаю, чи Кореї будуть переведені вибори та будуть допущені комуністи — на базі «компромісу» — до уряду, що вже раз нещасливо пробував Маршал у Китаю, то вислід буде однаковий: перевага комунізму. А причина цьому така: комуністичне зазілля — це більше, як пів мільярда людей, при цьому атракційна, хоч облудно видивигана, ідея національної незалежності і знищення фєвдально-колоніального ладу. Сили Заходу — це сили на периферії, а масив — це сили комунізму, які є спроможні скинути в море всі західні дивізії, як лавіна, що котиться з гір. Щоб перемогти большевизм в Азії, треба здобути для Заходу азійців та поневолені Росією нації. Комунізм в Азії мусить бути переможений зсередини самими таки азійцями і внутрішнім зривом поневолених Росією націй при допомозі Заходу.

Всяка західна допомога з задніми думками зберегти протекторати, або мати ринок збуту для дешевих товарів господарського імперіалізму, доведе до провалу. Шкода грошей, людського життя, труду. По правильній лінії йде єдиний державний муж заходу Дж. Ф. Даллес у розв'язці проблем Азії. В усіх його виступах слідно велику моральну повагу й щирість. Він напrawdę з глибини душі розуміє загрозу большевизму і знає, як його перемогти в Азії. Його блискуча аналіза ситуації після берлінської конференції свідчить, що цей непересічний політик, високий ідеаліст у своїх поглядах, є в силі повести американську політику по шляху перемоги в Азії, якщо він буде спроможний пробитися в джунглях упереджень, труднощів, нерозуміння, яке зустрічає і в себе вдома і в Англії і у Франції та зрозуміє сам теж суть національної проблеми в СССР в дусі концепції АБН. Він сказав, м. ін., «Заміри (Молотова) показали досить ясно, що СССР прагне зберегти все те, що зараз посідає, в тому східню Німеччину і схід Австрії, — і ще далі він змагає до того, щоб ще більше дістати під свій вплив... Немає жодного посереднього шляху поміж атлантийською оборонною спільнотою і «amis go home». **Між свободою і рабством немає компромісу...** Ми боролися в другій світовій війні за ті цілі, які є сформульовані в Атлантийській Хартії, які теж прийняв СССР. Одна із цих цілей була — «свобода від страху». Але як тільки здобуто перемогу, став панівним мотивом дії з боку СССР «страх перед волею»...

І далі такі слова: «Наша остання остоя це не є долари, не є модерна зброя, не є засоби масового знищення. Наша вирішна зброя це моральний принцип. У своїй прощальній промові закликав Вашінгтон наш народ керуватися постійно супроти всіх справедливостію. Це буде гідне вільної, свідомої, і в недалекій майбутності великої, нації дати людству досі перший приклад народу, що постійно йде за засадою вищої справедливості... І дійсно — продовжує Даллес — ця порада служила в нашій історії нашій нації, як керівна зірка, — і ми стали великою нацією... Але це не є момент, коли ми мали б відвернутися від цієї провідної засади... Ми повинні знати, що ми не в силі в дійсності скріпляти щастя нашої власної країни вчинками, що суперечать всяким моральним засадам. У світі, в

якому жодна нація не може жити здана сама на себе, рівняється самознищенню, якщо ми робимо кривду своїм приятелям. Ми мусямо стояти вірні нашим засадам як тверда скеля серед моря, на яку інші можуть покладатися з довір'ям, — і так будемо стояти, якщо переслідуватимемо пораду Джорджа Вашингтона і якщо наш народ буде керуватися також у майбутньому засадою «вищої справедливості»...

Ці слова Дж. Ф. Даллеса свідчать про те, що провідний муж США розуміє основну лінію боротьби проти большевизму. На таких основах сперта ідеологія боротьби проти большевизму дає запоруку перемоги. Щоб тільки не було запізно приступати до її практичного здійснювання, перекладаючи на конкретну мову фактів цю генеральну настанову Дж. Ф. Даллеса. Але фронт Заходу комплікує, між іншим, опортуністична постава Черчіля і Бідо. Черчіл не виставляє ані глибоких ідейно-моральних кличів у боротьбі, ані аргументу сили, якого йому не достає. В такій ситуації він лише послаблює антибольшевицький фронт. Чемберлен був у Мюнхені політиком більшого покрою, ніж Іден у Женеві. Чемберлен бачив за деревами ліс, за німіцьким імперілізмом ще небезпечніший російський. Чемберлен шукав компромісу з німцями ціною якоїсь периферії. Черчіл з Рузвелтом віддав росіянам не лише Данціг, але також Берлін, всю Польщу, ЧСР, всі т. зв. сателітні держави Європи і половину Азії. А тепер спиняє офензивну, єдино можливу політику сили й незалежності для народів Азії, що їй сприяють США.

Правильно пише «Spectator»: «Спротив британського уряду підтримати без сумніву просту, але в засаді здорову американську політику твердості супроти усіх комуністичних маневрів, як теж погубна діяльність сліпо антиамериканського елементу у Великобританії, зробили неможливим позитивне британське керівництво». А в «Економісті» читаємо: «Є яким, що віра начебто дипломатія була спроможна якбуть заощадити американському конгресові і британському парламентові в Південно-Східній Азії стратегічне вирішення, є небезпечна і фальшива...»

Женевська фарса потрібна тільки большевикам, щоб мати змогу проголошувати з міжнародної трибуни свої облудні кличі для народів, зокрема азійського і африканського континентів. Проти вимоги повної самостійності для В'єтнаму, Камбодії, Ляосу і ліквідації там феодалних відносин, французи протиставляють смиренських Бао-Даїв, супроти яких поводяться як властиві суверени і торгуються за кожну поступку в території, яку кожного дня втрачають у користь большевиків, компромітуючи отак Захід перед азійськими народами і послаблюють антибольшевицький національно-визвольний рух взагалі. Тим часом, большевикам залежить на тому, щоб зискати на часі, і поки йдуть наради здобути якнайбільше території та внеможливити плян Даллеса воєнно-східного азійського пакту. Іден зорієнтувався щойно тепер і вже ставить реченці договорення, а тим часом час працює для большевизму. В Женеві балакають, а в Індокитаю в той час большевики маршують уперед. З одного боку — стратегія зброї, ідейного обману, dokonаних фактів, з іншого — пуста балаканина, нехтування і заперечування непоборного прагнення до національно-державної незалежності азійських націй, намагання півзасобами спинити большевицьку аг-

ресію і зберегти своє бодай напівколоніальне володіння, за поміччю віджилих соціальних верств. І це діється в ситуації, коли нація, як цілість, почала штурм за повну незалежність і рівне право для всіх її членів, соціальну справедливість, ліквідацію феодално-колоніального ладу, за соціальний лад, спертий на приватній власності народніх мас, а не лише мандаринів і магарадж, за землю, волю і владу народніх мас, як носіїв ідеї нації. Про буджених колоній вже не втримати європейським націям у неволі. Йдеться про те лише, щоб не дати їх більшовикам. Не через жене-вську балаканину йде шлях до відпиртя більшовизму і перемоги над ним, але через дух Аляказару, Дієн Бієн Пгу.

Якщо Дієн Бієн Пгу не став зворотньою точкою в азійсько-європейській антибільшовицькій кампанії — то тим гірше для Заходу. А він міг стати тоді, коли Франція проголосила б зречення своїх претенсій до Індії-Китаю, дала йому повну незалежність, вплинула на суверенні уряди цих трьох країн, щоб вони перевели реформи і зліквідували феодалний лад, передали землю селянам і підняли соціальний рівень робітництва. Франція, Англія США повинні бути як рівнорядні партнери і союзники з Індією-Китаєм у боротьбі проти більшовизму, а не протектори і протеговані країни. Цим шляхом можна виграти боротьбу з більшовизмом. Це досі, на жаль, не сталося. Дієн Бієн Пгу не став фіналом, а тільки незначним епізодом. Даремні жертви за справу, яку можна було виграти з честю для Франції, а тим самим і для Заходу.

Насамперед самостійність і суверенність

Наша негативна постава до великопростірних концепцій як пирми імперіялістів, відома не від сьогодні. Ці концепції виринають у різних формах. Тепер, напр., з боку Франції — це зветься Французька Унія. Народи стратили довіру до різних протекторів і сьогодні, перед здобуттям ними повної суверенності, перед розвалом імперій — не легко підуть на різні наміски імперій. Насамперед вони мусять мати сповнені силові передумови, тобто так зорганізовану власну силу, щоб у випадку нового наступу на них імперіялістів могли збройно успішно захистити свою волю. Тому найперше вони мусять мати свої незалежні держави, насамперед розвалити імперію, щоб потім евентуально приймати участь у різних міждержавних конструкціях — на основі власної волі, підпертої збройною власною силою, включатися в якусь об'єднану Європу, ООН, чи щось подібне. Може виглядати, що британський коммонвелт будеться дещо інакше, коли поверхово дивитися на справу, але в ґрунті речі є так, як ми кажемо. Наприклад, Пакистан і Індія насамперед стали незалежними, а щойно потім згодилися на коммонвелт. Ірландія ж не захотіла і осталася поза ним. Сьогодні ж, як Індія забажають, можуть кожної хвилини вийти з коммонвелту і немає жодної сили, яка могла б з боку Англії їх стримати від цього. Чи подібно Англії поступить Франція з Індією-Китаєм — невідомо. Сьогодні може рятувати ситуацію — тільки негайне проклямування незалежності всіх трьох країн Індії-Китаю і негайне проведення там соціальних реформ. А при цьому мілітарний союз Індії-Китаю не зі самою Францією, але передусім з США, яким ще довіряють деякі азійські народи, як теж з іншими азійськими націями, — Пакистаном, Кореєю, національним Китаєм, Сіямом і т. п.

Не інша доля, як в Індо-Китаю ждатиме європейські колонії в Африці, якщо західні великодержави не підуть її народам своєчасно назустріч і не перестануть плямувати африканських націоналістів комуністами, чим спихають їх в осоружний їм просоветський бльок. Марокканський султан не є і не був ніколи комуністом... Можна легковажити африканських націоналістів, але спихати всю справу в чамбул ворога та окреслювати прагнення до волі якоїбудь людини, як »комуністичну затію« — це значить здавати нерозумно в користь комуни те, що ніколи не було, не є і не буде суттю комунізму, який є символом тиранії, неволі, негачії всякої волі... Чому ж, отже, забронзовують деякі західні імперіялісти комунізм і представляють його посередньо, як носія »волі«, коли нехтують прагнення до волі тунезійців, чи марокканців? Не можна ж уважати кожне прагнення до волі в Азії чи Африці серед колоніальних народів комуністичною інтригою, бо це брехня. Якщо б Франція своєчасно заперестала була діяти лише вузько егоїстично, ніколи кремлівський союзник Го Чі Мінг не прийшов би до влади в Індо-Китаю. Якщо б вона була пішла назустріч прагненням індокитайських самостійників-антикомуністів, сьогодні Го Чі Мінг був би звичайним кремлівським агентом, який сидів би в сайгонській тюрмі, як зрадник своєї нації. Воно не менше трагічне, що саме в середині самої французької нації власні Го Чі Мінги — Торез, Дюкльо, — розсаджують її зсередини під час її боротьби в Азії. Го Чі Мінг має приятелів у французькому Торезові і Дюкльо. Якже тоді боротися з зовнішнім ворогом, коли внутрішній сидить на шиї? Франція мусить насамперед себе, материк, оздоровити, якщо метрополія не схоче пірнути в хаосі комуністичної анархії. Завтра може заіснувати Дієн Бієн Пугу на терені Франції, як вчора це було в Іспанії. Чи на французький Альказар Франція готова? Чи матиме достатньо своїх альказарців? Доки азійці самі не почнуть переборювати в ім'я власних, кращих, справедливіших ідей, комунізму, нічого не допоможе там західній світ. Супроти мільйонів людей, що їх жене комуністична машина, не можна йти переможно кількома західними дивізіями, чи кількома літунськими фльотами. Техніка ніколи не заступить людини тим більше, коли СССР дасть теж техніку до диспозиції тим фанатичним обдуреним масам. Ідучи на бій з комунізмом в Азії треба, щоб західній світ видвигнув теж у власному лоні здорові й творчі ідеї, щоб відвернути своїх збаламучених людей від комунізму.

Велика ідейна універсальна офензива є на часі. Офензива відродженої віри, офензива національної ідеї, офензива здійснюваної на практиці, а не обіцюваної, соціальної справедливості, офензива в ім'я ідей нації, тобто рівноправності і внутрішньої національної солідарності усіх синів і доньок одної нації, як дітей одної матері-батьківщини, в ім'я ідей релігії, що нехтує і засуджує визиск і нерівність, в ім'я ідей людяності. Не фрази і обіцянки, але національна і соціальна практика, реалізована національно-визвольна ідея й соціальний етос — можуть успішно протидіяти комунізму в Азії. Тільки націоналістичний рух, який мусить постати в Азії, який апелював би до національного етосу, до національних традицій, до національної гідності, до національної солідарності, що вилімінує визиск одного члена нації іншим і державою, що доведе до справедливого розподілу дібр, що стане в захист убогих і

незможних та, розподіливши землю великих землевласників, передасть її без викупу вбогим селянам на приватну власність. Що розбудує промисл у містах для надвижки населення, але не на засадах капіталізму й визиску людини людиною і не на засадах соціалізму і визиску людини державою, а на засадах співвласництва робітництва й індивідуальної ініціативи та приватної власності, але обмеженої в зисках, контрольованої і регульованої, щоб не переростала в систему визиску і т. п.; тільки націоналістичний соціальний рух є спроможний протиставитися успішно більшовизмові, що наступає.

Церква, яка тільки апелюватиме до абстрактних обов'язків людини і потішатиме кращим не на цьому світі життям, не матиме успіху. Віра без діл є мертва. Перші християни жили по-християнськи. Сьогоднішні говорять про християнське життя. Не інакше є і з іншими релігіями Азії. Доки релігії по всьому світі не стануть в ою ю ч и м и, не є вони в силі протиставитися комунізмові. Доки прикладними захисниками релігії будуть магараджі, чи інші багаті опікуни та апелюватимуть, щоб на цьому світі народ терпів, ради іншого світу, а самі ж вони не терплять заради цього іншого світу — не можна успішно протидіяти комунізмові. Не можна ж власників сіцилійських лятифундій, що є членами християнської демократичної партії і «захисниками» Церкви, або розвезеного Ага-чи Аліхана, що в умовах нечуваної нужди і голоду своїх магометанських братів на Близькому Сході веде найбільш епікурейське життя на французьких рів'ерах — уважати здійснювачами на практиці релігійних засад, ані обороняти їх «приватної власності», покликаючися на якібудь релігійно-моральні засади, бо це їх життя — є найвища неморальність і антирелігійність, є глумом над всякою релігією. Національне, релігійне, суспільне життя мусить бути до глибин зреволюціонізоване в Азії, щоб можна було перемогти комунізм. Чіян-Кай-Шек має перспективу тільки тоді, коли зірве з минулими февдальними порядками в його країні, коли спиратиметься на народ, а не на мандаринів і деяких скорумпованих генералів, чи інших реставраторів, що думають отримати назад свої матеріальні привілеї. Чіян-Кай-Шек мусить проголосити, що земля невідклично належить у приватну власність селянам, що поміщики, чужі капіталісти, чи торгівці опієм уже не вернуться.

З новим ідейно-політичним озброєнням, новим образом нового післякомуністичного Китаю, який не буде ані передкомуністичним, бо той Китай був співтворцем комунізму через свій несправедливий соціально-політичний лад, ані комуністичним, бо цей знову задавив волю, правду і соціальну справедливість, але справжнім національним і соціальним — без «панів» і «рабів», але з китайцями, як синами одної матері — китайської землі, без білих «чортів», без японських завоювників... Китай для китайців, але у с і х, а не лише вибраних китайців.

Цікавий експеримент

Перші християни здійснювали в житті Христові засади. Сьогодні практика християнських політичних соціальних рухів є опортуністична, тому вони не в силі успішно протидіяти комунізмові. Ані у Франції, ані в Італії.

Бачучи безпросвітність безконечних фраз про соціальну справедливість у лоні християнсько-демократичної партії Італії, відлам партії, т. зв. християнський інтегралізм, перейшов до чинної реалізації своїх вимог. Християнсько-демократичний посадник м. Фльоренції, Джйорджіо ля Піра, священник, апробував обсадженья з метою дальшого ведення 1700 робітниками металевої фабрики Піньоне, коли власник, з причини браку замовлень, її замкнув, а робітників звільнив. Посадник доручив виплачувати робітникам дальше платні з міських і ватиканських фондів, які були в диспозиції. На закиди відповів: «Вирішним є наша воля перетворювати християнську любов у конкретні соціальні чини... Ми зробили те, що згідно з наукою Євангелії, ми мусіли зробити... Крім цього, ми перемогли комуністів і відобрали їм ініціативу...».

Фльорентійський архієпископ, кардинал Делля Коста, больонський архієпископ, кардинал Леркаро, не менше як 230 на 300 єпископів Італії висловили свою солідарність з акцією Дж. ля Піра. Монтіні вислав від Папи письмо про «живе заінтересування Папи діяльністю» ля Піра.. Єпископ з Касале пише: «Холодний і жорстокий егоїзм, з яким трактується часто голодних робітників Італії, це найпевніший шлях допомогти комунізмові до тріумфу...»

Кардинал Джякомо Леркаро, син генуєнського портового робітника, розгортає широку соціальну активність. Із своїх невеликих засобів винаймає для вбогих новоодружених мешкання, організує з синів робітників і селян т. зв. «братерства», своєрідні християнські пробоеві відділи, «літаючих проповідників», які працюють серед комуністично-наставлених робітників, поширяючи там ділом науку Христа. Після обсади фабрики, ля Піра правив у фабричному дворі Службу Божу і мав проповідь. З 1700 робітників заводу Піньоне більшість — це комуністи. При винесенню Святих Тайн усі, як один, впали навколішки... Кол. міністер Фанфарі стоїть близько до цього руху. «Християнські інтегралісти» виступають проти «офіційного католицизму» де Гаспері, Шельби і т. п. з закидом: «Що проблеми голоду і нужди не можна розв'язати тільки загальним багатословним антикомунізмом». «Католицька Робітнича Молодь» підтримує акцію «практичного християнізму» з одночасним застереженням, щоб він не zdeгенерувався в політичну конкуренцію з комунізмом. Але тому, що комунізм є своєрідною релігією зла, йому може протидіяти лише могутній рух, виповнений соціальними засадами християнства. Це є нова духовна течія в Італії, яка з негативного лише переборювання комунізму входить у стадію позитивної практики, без чого є неможлива перемога над ним.

Нам не йдеться тут про оцінку доцільности такої методики поступування ля Піра, ані про аналізу ідей, висловлених в брошурі ідеолога цього руху священника Досеті («Розмови з убогими»). Саме головне — це ідейний зрив серед християнського соціального руху, що чином, а не словом, береться за здійснювання ідей справедливости. Цей перший злам є симптомом пробудження сумління християнської Європи, у протиставленні до проповідування лише абстрактних правд і обіцянок засвітнього характеру, це є практичне здійснювання девізи: любови ближнього. Абстрагуючи від аналізу методики акції «християнського інтегралізму», яку знаємо за-

мало, — основна настанова цих християнських соціальних активістів видається нам правильною, бо тільки таким шляхом можна перемогти комунізм в Європі і в цілому світі, спираючися на національний і релігійний етос з конкретною відбиткою в соціальному житті. Хто готовий віддати життя за друзів своїх, може тим радше віддати теж свої матеріальні блага своїм співземлякам. Тому діло, якого піднялися християнські інтегралісти, справедливе у своїй суті. Соціальний рух ними розгортаний, що має елементи активної любови правди і справедливості, в ситуації перебрання ним влади, згл. політичною організацією, одуховленою його ідеями, дає перспективу успішної боротьби проти комунізму.

Заторкнена нами принагідно оця справа має настільки відношення до нашої основної міжнародньої проблеми, що світового комунізму не можна перемогти лише політичними і мілітарними засобами. Фронт проти комунізму в Європі, Азії й усьому світі мусить бути універсальний, охоплювати усі ділянки, даючи розв'язку на усі проблеми життя. Звідси незмінно від років повторювана нами вимога чіткої і ясної афірмації релігії, як головної ідеологічної основи боротьби проти комунізму, ствердження націоналізму, як суспільно-політичного руху, і т. п.

Вихід з теперішньої міжнародньої ситуації

Жодні півзасоби вже не є спроможні рятувати ситуації з боку Заходу. Передумовою всяких мілітарних дій є: проголошення Заходом негайно **Великої Хартії Вольностей**, що матиме в центрі: національні суверенні, від нікого незалежні держави всіх народів світу, які стоять в боротьбі за них проти імперій; невтручання у внутрішні справи жодної нації, захист справедливого соціального і демократичного ладу, заперестання підтримки февдально-колоніальної системи, щоб за її помічку внутрішньо ослабити народи і держати їх у залежності від себе при фіктивній суверенності; безоглядне переборювання комунізму, при здійснюванню соціальних реформ, ліквідації всяких лятифундій, передання без викупу землі селянам, і т. п. Велика Хартія Вольностей матиме особливе відношення до народів поневолених Росією і взагалі всіх народів поневолених комунізмом. Розвал російської імперії на національні суверенні держави, згідно з програмою АБН, гарантія внутрішнього справедливого соціального ладу, знищення комунізму всіх видів, деколективізація і депролетаризація, наділення приватною власністю кожної людини на засоби виробництва — чітко і ясно поставлені проблеми і їх розв'язки. Елімінація всяких імперіялізмів з міжнаціональних взаємин, відмова від підтримки яких-будь імперіялістичних зазіхань з боку якоїбудь нації по відношенні до якогось народу, ствердження етнографічної засади, при гарантії повороту усіх насильно засланих і депортованих на їхні рідні землі, тобто до власної держави. Практична підтримка властивих репрезентантів поневолених націй, які чітко стоять на становищі незалежності, і координація з ними антибольшевицької боротьби, бо тільки вони прихилиють розхитане довір'я поневолених народів до західного світу. Жодні половинчасті розв'язки, а змагання в цілому з большевизмом.

Захід не сміє хитрувати і тільки частинно робити поступки визвольній боротьбі поневолених народів усього світу, а підбільшевицького зокрема, в обличчі неймовірної агресивної ідейно-політичної кампанії СССР чи червоного Китаю.

З нагоди 300-ліття Переяслава Москва зробила такий шум в цілому СССР і взагалі в цілому підбільшевицькому світі, що його не можна легковажити. Москва видвигає Україну, як «другу», після російської, націю, що «пішла слідом комунізму», — видвигає як співносія імперії. Не німецька, не польська, не китайська, а саме українська УССР, як перша республіка, дістала орден Леніна, а друга — РСФСР. Кириченко у своїй ювілейній промові з 22. 5. ц. р. говорив: «Український народ першим пішов слідом за російським народом, став на шлях соціалістичної революції і почав нову славу епоху...». «УССР є одною з найбільших держав Європи. Територія України більша від Франції і майже вдвоє більша від Італії... УССР є одним із основників ООН. Один з орденів хоробрости є орден В. Хмельницького...». Як «другій нації імперії» — голова Верховної Ради БССР, Козлов кличе: «нехай живе героїчний український народ» (!!!). А голова Узбецької СССР Рашидов каже: «Український народ вніс свою велику частку в поміч узбецькому народові в його боротьбі за перетворення Узбекистану в передову соціалістичну республіку», «українці помагали своїм досвідом, знанням і енергією трудящим нашої республіки в їх боротьбі за піднесення народнього господарства і культури». Отак, мовляв, старший брат «помагав» Україні, а Україна як «другий» з черги брат «помагає» дальше, звідси: «Слава великому братньому українському народові», «за дружбу з великим русским народом і великим українським народом...».

Це ясно, що все це демагогія, брехня і облуда, але все ж таки — це пропаганда. Що протиставляє США і Захід такій пропаганді Кремля? «Діловий Союз»... КЦАБ-МАКЦ... Заборону говорити навіть про самостійність, радіо «Освобождение» з проросійською програмою, «Голос Америки» зі зневажанням Шевченка, як «селянського» поета, політику з гуляями, «Інститути для дослідів історії народів СССР», під егідою москаля Яковлева і цензурою наукових видань, щоб вони, борони Боже, не були самостійницькі... І з таким багажем США хоче йти на бій з більшевизмом в Європі?

А як же стоїть справа в Азії?

«Незалежність і суверенітет країн Азії повинна бути респектована, національні права і свобода народів Азії повинні бути гарантовані, втручання у внутрішні справи Азії повинно бути спинене, всі чужоземні військові бази в країнах Азії повинні бути ліквідовані, а чужоземні війська виведені, всяка економічна бльокада і обмеження повинні бути усунені...». «Побіда китайського народу одушевляє народи Азії на боротьбу за свою національну незалежність, за остаточне звільнення від імперіалістичного гніту». «Якабудь чужоземна інтервенція в країні з пробудженим народом — засуджена на провал, кожна спроба здавити боротьбу за свободу свого народу за поміччю зброї ззовні засуджена на провал»... (Чу-Ен-Лай, 28. 4. 54 р., в Женеві).

Що цьому облудному демагогічному виступові протиставляє Франція у своїй боротьбі в Індокитаю? І чи може вона перемогти, захищаючи імперіальні позиції? Народи Азії ще не знають кому-

ністичної брехні і даються ловити на пастку облудної пропаганди.

Щоб прихилити на свій бік некомуністичні Індію, Індонезію, Філіппіни — і взагалі азійські народи, які стоять за самостійність своїх країн, але є водночас антикомуністично наставлені, день пізніше, підтримуючи єхидно Чу-Ен-Лая, говорив Молотов: »... Ці люди приписують комунізмові всякий рух поневолених народів за свободу і національну самостійність. Проти своєї волі вони піднімають престиж комуністів і в тих випадках, коли вони ні при чому, не рахуючися з тим, що дійсними причинами самоутвердженої боротьби за національну свободу і незалежність у людей різних політичних поглядів і переконань є давно назрілі стремління народів до визволення від чужоземної залежності, від колоніальної неволі«... .

Такими єхидно-підступними методами і гаслами намагається Москва приховати свій імперіалізм та здобути Азію під своє панування, згідно засади Леніна — через Пекін і Дельгі веде шлях на здобуття Парижу, Європи і світу. А тим часом Черчил 30. 4. ц. р., замість могутньої контррофензиви ідеї і демаскування брехні комуністичних обманців — заявляє покірно: »Ми повинні встановити з Росією такі взаємини, які, не зважаючи на всі роздразнення, упередження і різні думки, переконують російський народ і советський уряд у тому, що ми бажаємо їм миру, щастя, всеростучого розцвіту і все більше гарного життя в їх могутній країні, і що ми бажаємо бачити їх відображаючими достойну і славу ролю в керівництві людством«. А »Дейлі Експрес« писав, що »новий жест Черчіла в сторону Москви — напередодні травня — є наслідком рішучої його відмови згодитися з точкою бачення Америки в Індо-Китаю«. Ця обставина, що сьогодні США — єдина країна, яка йде назустріч принаймні частинно самостійницьким прагненням азійських країн і готова підтримати силою свою концепцію проти большевизму, не має значення для Черчіла, який більше, як Чемберлен — перед Гітлером, капітулює перед СССР.

Коли Черчил робив такі жести в сторону СССР, в той сам час свободно і легально 19. 4. ц. р., XXIII-тий з'їзд компартії Великобританії засуджував »війну англійського імперіалізму в Кенії і Маляях та союз англо-американського імперіалізму в цілях експлуатації колоній«, що, мовляв, »робить саму Англію півколонією американського імперіалізму«. Резолюції ждали »виводу англійських військ з усіх країн, окупованих британським імперіалізмом, далі — з Північної Ірландії в цілях повернення єдності країни, припинення політики війни і давлення колоніальних народів« і т. п. Такі вимоги спрезентував Кремль устами англійської п'ятої колони Черчілеві, а у відповідь отримав 10 днів пізніше оферту Черчіла про »достойну і славу роллю Кремля в »керівництві людством« — тобто і п'ятими колонами в Англії.

Це вже не є та Англія, що перед нею мав респект увесь світ, що її слово мало грізну вимову. Це не є та Англія, що ставила двогодинний ультиматум Гітлерові. В сьогоднішній ситуації, коли Росія займає не Данціг, а половину Німеччини, половину Азії, громить на голову французькі війська, гордий колись Черчил говорить про її »славу роллю в керівництві людством«, тобто в народобивствах... Це не є та Англія, що могла проклямувати похід проти Гітлера і чути за собою моральну силу.

Англія, а тим більше Франція, боронять статус кво колоній, а це не є позиції, з яких можна атакувати агресивну комуністичну силу. Кожному, хто розуміє суть антибольшевицької боротьби стає ясно, що є необхідно атакувати СССР зсередини, проклямувати ідеї визволення поневолених большевизмом і всяким імперіалізмом народів, тобто необхідна є смілива офензива по лінії ідей АБН. Всяка периферійна війна є тільки на користь Росії, як це ми не один раз доказували на сторінках »В. Ш.«, а теж в АБН-Кор. Поволі починає підхоплювати цю думку теж політичний світ Заходу. Віцепрезидент США, Ніксон, сказав нещодавно так: »Уряд США дійшов до переконання, що Кремль намагається зруйнувати США« »малими війнами« з сателітами. Але, заки ми — казав Ніксон — дозволимо себе викінчувати на смерть, ми волимо в майбутньому зосередити себе на рухливу масивну нашу відплатну силу, яку ми можемо застосувати в пригожому нам часі, по нашому виборі, проти головного джерела агресії. Ми так улаштували наші збройні сили, що вони будуть відповідати вимогам цієї нової концепції«.

Це є основна теза нашої довгорічної пропаганди, яку ми підняли зараз після корейської війни. Щойно тепер вона доходить до свідомості західніх державних мужів. Практичне здійснювання на азійському відтинку цієї політики суверенітету азійських націй має за передумову ліквідацію колоній — унезалежнення — повне усуверенення Індонезії, Китаю і інших країн, що зголосили плебісцитом боротьби свою волю на державну незалежність.

Український визвольний рух міг розгорнути грандіозну офензиву, користаючи з зовнішньо-політичної ситуації, яка тепер заіснувала. Сьогодні в Женеві вимагають міжнародного визнання »уряду спротиву« Камбодії і Ляосу, а Го Чі Мінг — це визнання вже майже має. Від довгих років ми видвигали справу визнання УПА, як армії, що є на війні, згідно з Гагською Конвенцією. Подібно це сталося з боку західніх держав, але по лінії... армій Го Чі Мінга в Індонезії. УГВР можна було поставити в широку зовнішньо-політичну площину, як справжній уряд спротиву — суверенний, антибольшевицький, український. Але даремно. ЗП УГВР проміняло велику справу на дрібні речі. Звузило всю концепцію УГВР до дрібного гурта людей, замість вможливити Закордонним Частинам ОУН вхід до неї, а вслід за цим розбудову її на широкій українській базі.

Що ж торкається зовнішнього аспекту, то контрфензива Заходу могла б іти в напрямі підтримки і визнання УПА, як воюючої армії, а українці всього світу могли б навіть персонально включитися в цю роботу. Добровольці з Канади чи США, українського походження — могли б сміло ставити в ряди підтримуваної збройної боротьби УПА. Такий фронт, як в Індонезії, можна було розгорнути в Україні, якщо б була своєчасно активна підтримка від західньої збройної сили технічними засобами. 1948 р. Москва робила пакт трьох — СССР-Польщі-ЧСР — проти УПА, щоб винищити її на Закарпатті. Як інакше виглядала б справа, якщо б Захід стосувався тоді подібну методику до УПА, як Кремль і Пекін по відношенні до армій Го Чі Мінга, якщо б її технічно спомігав і політично підтримував так, як це робив Молотов чи Чу-Ен-Лай у Женеві по відношенні до Го Чі Мінга? Яке величезне порушення і які могутні здвиги були б в усьому підбольшевицькому світі? Це була б нале-

жна відповідь на большевицькі облудні диверсії, бо Захід мусів би щиро це робити, чого гарантією було б тільки те, що керівництво цілості мусіло б бути в руках випробуваних борців за незалежність, а не оплачуваних Заходом агентів, чи інституцій, що мусять поступати так, як каже грошодавець.

Передумовою всякої практичної акції, є проголошення **Великої Хартії Вольностей**, щоб створити психо-політичні передумови для неї, а теж співпраця з непримиреними елементами, тобто з націоналістами-революціонерами, а ніколи опортуністами, бо ніколи за ними, ані за націонал-марксистами народ не піде.

Продуману політику в Азії пропонує в «Harper's Magazine», кол. американський амбасадор в Індіях Chester Bowles, який бачить самотню можливу лінію американської, і взагалі західньої, політики в Азії в якнайсильнішому скріпленні некомуністичних азійських країн, зокрема в політичному і господарському відношенні, незалежно від того, чи Захід завжди поділяє їх становище, чи ні. Він виступає за незалежність азійських країн, радить поставити на ноги їх воєнну коаліцію, як самостійних країн, які були б у вільному союзі з Заходом, очевидно при всебічній мілітарній його допомозі, але незалежні ані від Заходу, ані від Сходу, без вмішування ззовні в їхні внутрішні справи. Він не згадує — на жаль — Японії. Думаємо, що повна незалежність Японії — мусіла б теж лежати в тому пляні. По суті доля Азії не рішається ані на Формозі, ані в Кореї, а в тому, чи стихійна воля народів до державної незалежності проти всякого колоніялізму і імперіялізму, за розв'язку наболілої національної і соціальної проблеми, буде звертатися проти Заходу, чи Захід піде цьому негайно назустріч і здобуде для об'єднаної протибольшевицької боротьби народи Азії. Доля світу рішається сьогодні великою мірою в Азії. Якщо буде стриманий і переможений наступ большевизму в Азії, то прогноза Леніна, що через Азію йде шлях на завоювання Європи не сповниться. Тепер ключ розв'язки мають США. Якщо їм стоять колодою на шляху французькі чи інші імперіялісти, тоді США мають змогу скріпити свою силу прямим зверненням до свободолюбних народів і без інших іти спільно з поневоленими і загроженими большевизмом народами в ім'я їхньої державної незалежності.

У противному випадку США будуть у сліпому куті: коли виступлять самі засильно в Азії, їм закинуть імперіялістичні цілі, заслабо — не подолують большевизму. Смішно є сьогодні навіть мріяти, як це хотів АКВБ, щоб зберегти якунебудь імперію в Європі через «непередрішення», в ситуації, коли колоніальні народи добиваються самостійності.

Концепція АБН дає розв'язку справи перемоги над большевизмом у кожному відношенні: ідеологічному, мілітарно-стратегічному, господарському. Чим скорше Захід прийме її в цілому і визнає захисників цієї концепції, як своїх рівнорядних партнерів, тим краще для універсальної боротьби проти большевизму і для самого Заходу. Доки це не станеться, західний світ буде завжди у відступі і буде переможений в новій світовій завірюсі.

Основні завваги до змісту нашої визвольної концепції

(Порядком обговорення)

(6)

**Як має виглядати політкомандна організація? Чи це моноліт,
чи резистанс?**

Під резистансом ми розуміємо аналогічний до французького руху спротиву в часи німецької окупації конгломерат різних політичних сил, що були з'єднані в негативному, в боротьбі проти окупанта, але роз'єднані щодо позитивних цілей. Ми відкидаємо для України таке чи подібне розуміння провідної визвольної політорганізації. Це не може бути організація, яка об'єднуватиме людей різних суспільно-політичних напрямків, погоджених лише в найзагальніших позитивних цілях і в суттєвих — негативних. Не може цього бути з таких міркувань:

а) Програма-мета, як ми згадували вгорі нераз, є органічно поєднана з нашою визвольно-революційною концепцією і вона є співмотором революційної дії. Це ясне, що, напр., інакше виглядає боротьба в ситуації захисту колгоспів, як у ситуації їх принципового борювання;

б) Боездатною є тільки така організація поневоленого народу, яка має ясну ідейно-політичну програму;

в) Після повалення ворожого режиму кожен «резистанс» розлітається, його організовані партійні співучасники беруть здебільша самі себе за горло, як це бачимо, напр., у Франції. Це було б тим більше небезпечне в Україні, де включились би чужі, зокрема російські імперіальні сили. І було б навіть смертельно шкідливо для визвольної справи, якщо б єдина, перед тим визвольна організація розлетілася через світоглядіві й програмові розходження. Отже, не можна допускати лише позірної монолітності визвольної організації на негативній основі в періоді перед зривом, щоб потім не постало розчарування і втрата монолітності, а з ними і розгублення. Це було б уявлення небезпечного троянського коня революції. Безсумнівим є, що важче буде втримати під час революційної бурі організацію монолітною, ніж до зриву, коли ворог звідусіль тисне і всякі незгоди відходять на дальший плян. Під час революційного зриву всякі можливі розходження виступають виразніше й міцніше, а розбиття буде вагітніше своїми наслідками. В хаосі, що постане після краху большевицької влади треба буде мати однородний гурт людей, який мав би однаковий підхід, однаковий образ майбутнього і однакові методи боротьби за нього. І тому хмельничани не йшли з киселями, Петлюра з укапістами, і тому революційна ОУН не може бути «резистансом» у французькому розумінні цього поняття. Вона мусить бути монолітною організацією з позитивними, а не лише з негативними цілями. Інакше її чекатиме це саме, що й французький «резистанс». Одного пра-

гнули прихильники Бідо, іншого Торез і Ко. Не можна, отже, зводити в одну організацію різноманітні елементи — націоналістів і прихильників націонал-комунізму і т. п.

Але ці наші міркування були б зовсім фальшиво зрозумілі, якщо б уважати, що їх метою є відсунути від широкого фронту визвольної боротьби українського народу не націоналістичні елементи. Зовсім не так. Навколо революційної ОУН може мобілізуватися ширше звено, ширший перстень людей, які приймають загальні засади боротьби, що їх видвигає революційна ОУН, авангард цієї боротьби, хоч вони не мусять у всьому стверджувати її позицій. Є необхідним включити у визвольну боротьбу найрізноманітніші елементи на широкій базі, але авангард цієї боротьби, ОУН, мусить бути одної породи, бо тільки тоді не буде він роз'їдений зсередини, не знищить його ворог, що вбачає в цьому авангарді, в ОУН, найбільшу загрозу, як це бачимо з промови Кириченка, який вперше відкрито згадав про загрозу ОУН. Конкретно: ОУН не може вміщати в собі прихильників концепції лівого УРДП і революційного націоналізму. Це дві, зовсім окремі речі: однородність революційної ОУН, формування її не як «резистансу» — тобто формації без виразного політичного обличчя, — і широка база, платформа для всіх, хто хочуть боротися за визволення України, мобілізація і організація українського народу до боротьби, до якої треба підняти і zorganizувати всіх. Треба йти широкою всеобіймаючою лавою, але широкі народні маси можна пірвати лише ясною і повністю протиставною сьогоднішній дійсності програмою, а не жодним зліпком чужих, протиставних нам ідейок. Визнання всуміш різних програмових заłoженъ і цілеспрямуванъ: і за і проти колгоспів, і за і проти тітоїстських націонал-комуністичних поłoженъ і т. п. мало б у висліді повний хаос та відкрило б чужій, ворожій диверсії можливість включитися в наш революційно-визвольний процес. Це не припадок, що російські еміграційні соціалісти в своєму «Соціалістичному Віснику» виразно заявили, що вони є за суцільну деколективізацію. А в нашому «резистансі» мала б ця справа стояти зовсім неясно?! Кому на користь? Це означало б дозволити російським соціалістам чи солідаристам включитися в українську революцію з чіткими соціальними ідеями, доповнивши їх ще якимсь новим «оприділенням», включно до «відділення», чи «непередрішенством», яке, будім то, дозволяє на всі свободні рішення. Подібне вже обіцяв Ленін і Ко.

Чи меншість має диктувати більшості?

Боротьбу проти німецького окупанта в Україні організували не «нетоталітарні» елементи, не «демократи» і не соціалісти, які якраз навпаки — скапітулювали перед ворогом і коляборували з ним, а організували українські націоналісти-революціонери. Ті, хто з членів саморозв'язаних українських політичних середовищ пристали до фронту, організованого українськими націоналістами, визнали наші загальні положення. Звідси зродилася УГВР, яка є організаційно-політичною найширшою формою чи платформою всеобіймаючого українського революційно-визвольного руху. Невипадково ОУН висунула концепцію УГВР, як платформу боротьби різногранних елементів, для яких усе в остаточному авангардною силою буде таки ОУН. Коли приглянемося платформі УГВР, то побачимо, що її основні тези є по суті націона-

лістичними, бо в основі їх лежить примат національного. Це й відповідає основним напрямом розвитку сучасного історичного процесу взаємин поміж народами і людьми. Це не значить, що УГВР накидає комусь свою платформу, але вона лише відзеркалює волю великої більшості українського народу, яку повинні респектувати ті, що в меншості. І вони мусять боротися під аспектами платформи УГВР, яка гарантує їм в українській державі захист їх думки, хоч сьогодні генерально боротьба йде не під їх, а під гаслами ОУН-УПА-УГВР. Треба відмітити, що платформа УГВР має навіть деякі положення ясніше уточнені, ніж деякі програмові постанови ІІІ. НВЗ ОУН. З цього призначення випливає теж невдвозначно роля УГВР, як підпільного уряду України, протиставного агентурному урядові УССР в Києві. Те, що під час революційного зриву з ініціативи УГВР буде встановлювана українська влада на українській землі, дає змогу тим, що не є членами ОУН, включитися в широкий революційний процес, але на чітких національних антикомуністичних основах. Платформа УГВР дає можливість їм включитися, без упокорень, у широкий революційний табір. Було б помилковим орієнтувати український визвольний рух на меншість дрібних групок українських соціалістів і т. п., які сиділи біля гітлерівського або сталінського урядів у той час, як українські націоналісти гинули в боях і в концтаборах. Наприклад, чим можна б оправдати «приєднання» до визвольного руху декількох інтелігентів, до речі галицького хову, з-під стягу лівого УРЛП з двома-трьома наддніпрянцями, вихованців марксистських інститутів, коштом stratи мільйонів українських селян і робітників? За ціну здобуття меншості український визвольний рух не може тратити більшості. Трагедія в тому, що дехто не хоче визнати критерія демократичного контролю більшості населення, яке наявно стоїть на антимарксистських позиціях. І чому в ім'я збереження в рамках означеної формації лівих, тітоїських елементів мало б нехтуватися переважною більшістю націоналістичних елементів? Ніде в жодній демократичній державі немає орієнтації на меншість, а лише на більшість.

Істота демократії лежить у гарантуванні об'єктивної спроможності меншості захищати свою думку, яка, однак, повинна підкорятися волі більшості в дії і програмових цілях.

Звести всіх під один знаменник — це є виключене, бо завтра стане теж вимога поступитися в чомусь, щоб, напр., здобути якогось нового Любченка, що був прокурором у процесі СВУ. Є дві окремі справи — амністія для зблудивших чи слабих, і мобілізуюча до боротьби програма для народніх мас, які ніколи не хилили прапора. Також окремою справою є спір за хвилювистів. Це пройдений етап. Люди не витримували під терором, ломилися, блудили, каюлися й знову падали, клонилися в «невіжестві» чужим богам. Український нарід може їм простити їх гріхи, вчинені не зі злої волі, а в задурманенні чужими ідеями. Але ради чого робити з них прапороносців української визвольної революції, ради чого ставити сьогодні хвилювизм, як мобілізуючий визвольний прапор, замість признатися до помилок, які, може, часом були лише задля того, щоб рятувати своє життя? «Геть від Москви!», «орієнтація на психологічну Європу» — це правильні гасла, але їх початок не в періоді Хвилювого а в далеко ранішій епосі. Це гасла,

які чином теж здійснював Петлюра, проти якого боровся Хвильовий, щоб потім повторити самому деякі з тих гасел. Отже, ідеї Петлюри і його воїнів були тими, що удуховлювали нашу боротьбу теж у період Хвильового.

Період Хвильового пройшов безповоротно і не є нічим більше, як історичною ремінісценцією (спомином). А нам треба боронити прапора Петлюри, Єфремова, Павлушкова, Косинки. Гасла, що їх повторив Хвильовий — старі, як стара українська визвольна боротьба України з Москвою. Їх ставили в цьому столітті Донцов, Міхновський, Петлюра, Г. Чупринка, Єфремов, Павлушков, Гермайзе, Черняхівська. Чи щойно від того, що їх поставив, врешті, також націонал-комуніст вони стали відомі й важливі? Можливо, що для його однодумців — так, але для нас, незмінних самостійників-націоналістів вони були ясні і знані не від часу Хвильового. Коли до них зблизилися й деякі українські комуністи того часу, то тим сильніше підтверджена правдивість тих гасел і наступило хоч частинне покутування національних гріхів українськими комуністами. Та надто мало підстав на те, щоб робити їх національними героями і прапороносцями. Хвильовий і хвильовісти — це вже пройдений етап, етап покути українських комуністів за їх зраду національних інтересів, а не етап української національної революції. Насьогодні це вже перестаріла сторінка української історії. Але ідеї Петлюри, Коновальця, Шухевича є незмінно актуальні далі. Мобілізуймо тих, хто за ці ідеї готов боротися.

Безпідставною помилкою є вганятися сьогодні за хвильовістами, наче за перелетними метеликами, щоб їх приєднати до визвольної боротьби, нехтуючи при цьому глибоку своїми коріннями й непоборну, що ніколи від своїх рідних берегів і рідного ґрунту не відходила, українську націоналістичну стихію, міняючи таким чином ідейні прапори за ефемерні елементи і поверховні вартості. Це доказ, що джерело української сили ще не всі пізнали. А це не є питання тільки злої волі, чи продажности, а прямо незбагнення суті українства. І передусім у тому лежить трагедія всіх ідейно-політичних конфліктів.

Хто є виразником волі народу?

Революційна Українська Повстанська Армія не була збірнотою протиставних ідейно-політичних елементів, але, в основному, елементів подібних. Програма УПА була раз подавана як програма ОУН, то знову програма ОУН була подавана, як програма УПА. Це означає, що УПА, як політична армія всього народу поділяє політичні позиції революційної ОУН і більшість народу підтримувала й підтримує ці положення. Це означає теж, що політичні позиції ОУН були так сформульовані, щоб могли вони охопити якнайширші верстви народу, отже вона відповідає прагненням народу.

В регулярній армії знаходяться всі ті, що мусять служити в ній, у революційній, повстанській армії знаходяться тільки ті, що самі прагнуть служити. Регулярна армія складається з мобілізованих вояків примусово, а повстанська армія — це армія добровольців. Отже, є помилкою твердити, що УПА сприймали і сприймають однаково всі. В УПА є і були тільки ті, що визнають збройну революційно-визвольну концепцію боротьби, отже не всі без розбору українці. Жодні опортуністи не знайшли в УПА місця, не знайшли й українські соціалісти, які смиренно служили Гітлерові-фа-

шистові, так само як смиренно саморозв'язувались, коли прийшли більшовики на ЗУЗ і складали свої заяви лояльності комуністичним тоталітаристам. Вони поклонялися і більшовикам і нацистам, їм корилися, покійно служили, через те були в них «демократами», бо не перешкоджали ворогові в його кривавих оргіях так, як це робили «нетолерантні» і «тоталітарні» націоналісти по відношенні до більшовиків і до гітлерівців. «Демократами» були також редактори різних краківських чи харківських «Вістей», що на кожний наказ гітлерівських комісарів послушно засуджували нашу антинацистську боротьбу. Всі вони й тепер послушно виконують те, що їм скажуть американські єдинонеділимці і через те вони й надалі «демократи». Але УПА не є їх. Не є вона армією авторів «Лісу в правдивому світлі», ані «провідників» краківських, львівських чи харківських «центральных комітетів» так, як не є армією корнійчуків чи бажанів. Вона є армією народу, що створив свій бойовий ідейно-політичний авангард Організацію Українських Націоналістів. І провідний кадр УПА — це здебільша члени революційної ОУН. Але це не означає, що УПА тотожна з ОУН. В ній приймали участь і нечлени ОУН і вона, як революційна армія обіймає в собі, у своїх організаційних формах, ширші кола народу, ніж революційно-політична Організація. Збройно-політична боротьба є одною з істотних форм всеобіймаючої боротьби, але тоді, коли форма на довшу мету мінлива, то політична боротьба мусить провадитися за всяких умов. Тому інші вимоги і критерії застосовуються до ОУН, інші до УПА, а ще інші до УГВР, як широкої політичної бази визвольного руху. УПА є збройним рам'ям народу, ОУН — політичним, а УГВР — державно-політичним.

Безперечно була б багато ясніша ситуація, якщо б Українське Державне Правління 1941 р. було перейшло в підпілля і під його загальним керівництвом велася дальша революційно-визвольна боротьба, як це й було, на жаль безвслідно, пропоновано його головою. Зовнішньо-політично український революційно-визвольний рух мав би сьогодні незрівняно кращу ситуацію. Це було б без прецеденсу в дотеперішній визвольній боротьбі. Та так не сталося і тому треба йти по прийнятій 1944 р. лінії УГВР. Її значення може бути використане для скріплення зовнішньо-політичних позицій українського визвольного руху, напр., тепер у ситуації низки натворених з боку деяких азійських народів прецеденсів. Аж дивно, як західні великодержави переговорюють з делегацією уряду Го-Чі-Мінга, визнаного комуністичними державами «законним урядом». Сьогодні Молотов вимагає, щоб допустити на женьевську конференцію представників т. зв. урядів Камбодії і Ляосу, комуністичних сателітів Москви і Пекіну. Але західні великодержави ще не подумалися до того, щоб з погляду Заходу поставити і УГВР принаймні в ситуацію «урядів спротиву» Камбодії чи Ляосу, якщо не аналогічного становища, яке має на Заході комуністичний уряд Го-Чі-Мінга.

Таке поставлення справи УГВР на міжнародньому форумі, яке вже має свої прецеденси по противній, ворожій стороні є частинно унеможливлене вузьким розумінням конструкції УГВР деякими її представниками за кордоном. При широкому схопленні цієї справи можна розгорнути грандіозну зовнішньо-політичну акцію, яка багато допомогла б українській визвольній боротьбі.

Власні сили визвольної боротьби організовуються передусім на Рідних Землях, еміграція є тільки доповненням їх. Основним її завданням є прихилити західній світ для справи визволення України. Низка провідних людей на чужині має саме цією справою зайнятися, поруч розробки теорії революційної боротьби, програми і устрою майбутньої української держави та вишколу кадрів і підготовки їх для боротьби. Якщо б було інакше, тоді обов'язком провідних людей є йти в Україну і там боротися. Сьогодні кожна держава, навіть могутні США шукають союзників у боротьбі проти большевизму-комунізму. І представники поневоленого народу не можуть ізолюватися від акції за здобуття союзників-партнерів і приятелів.

Сила українського визвольного руху не лежить у сполучі опортуністів з революціонерами. І, напр., хто з українських політичних партій підтримує краєву боротьбу поза ЗЧ ОУН, всім ясно. Отже, як можуть бути складовими частинами політичного революційно-визвольного проводу народу такі антиреволюційні партії, як соціалісти, ундівці та Ко.? Тому не монопартійність, а мова фактів життя вказує, що одним політичним рам'ям народу на українських землях є революційна ОУН, а військовим — УПА.

Безумовно, що стратегія боротьби включає всіх і дає змогу використати всі сили, наступати якнайширшим фронтом і це є надзвичайної ваги справа. Але в цьому якнайширшому фронті мусить бути міцне, монолітне ядро, яке знає ясно куди йде і до чого веде. Як треба керувати тактично й еlastично — це питання окреме, а найістотніше у нас тепер — це усвідомити собі, як має виглядати той, хто веде. Волею долі революційній ОУН суджено бути тою організацією, що має повести наріз до визволення. Як для повалення режиму окупанта треба нам використати всі його внутрішні і зовнішні протиріччя, то, очевидно, мусимо бути всебічно озброєними нашими правдами і добре знати шляхи боротьби, щоб не розгубитися в тих протиріччях, що їх маємо виграти на широкому фронті. Еlastичність у використанні протиріч ворожій системи не означає відходу від принципових засад визвольного руху і є лише грою тактичними засобами й моментами, в основному згідною з цими засадами. У такій оточуючій ворожій системі та в такій складній проблематиці визвольної боротьби може утриматися тільки такий провідний центр, який має свої непохитні й безсумнівні істини. Це тим важливіше, що ОУН за всяких умов мусить бути гарантією суверенності української національно-визвольної боротьби і держави та ніколи не може включитися в гру чужих сил в Україні, які намагалися б ідейно демобілізувати українську визвольну стихію. Ідеологічно-програмова і політична боротьба за найвищу суверенізацію нашої ідеї триватиме зокрема у випадку можливої інтервенційної війни і можливої окупації України чужими військами, після програної війни ССРСР. Безоглядне революційне, а не поступово еволюційне здійснення соціальної програми за всіх умов, в остаточному випадку знизу, політичне опанування мас, суспільного і адміністративного апарату (в остаточному випадку також знизу), інтенсивна розбудова нашої організаційної мережі й опанування політичного проводу масами з настановою перетворитися у величезну політичну силу внутрішньої консолідації нації і гарантії нації, — ці та інші, теж у військовій діяльності, завдання може виконати лише ідейно- й політично-гегемонна організація.

(Далі буде)

Проф. В. Плющ

З ідеологією чи без неї

(До питання про спроби ревізії ідеології українського націоналізму)

В українській суспільній думці та публіцистиці є порівнююче мале зацікавлення ідеологічними проблемами. Коли завдати собі труда систематично переглядати наші українські часописи і видання, можна легко переконатися, що питання ідеологічного порядку стоять чи не на останньому місці. Пояснюється це, мабуть, тим, що серед української інтелігенції, зокрема серед українських учених є мало осіб, що працюють у галузі філософії, а коли такі є, то вони чомусь воліють присвячувати свій час висвітленню інших проблем української культури. Для широких мас українського суспільства ідеологічні проблеми звичайно здаються не актуальними та мало цікавими.

Між тим основою політичного, громадського, тим більше національного руху є його ідеологія, яка має спиратися на вироблений світогляд. Без вироблення світогляду не може бути плідної діяльності в жодній ділянці людського життя. Вироблений світогляд та чіткі ідеологічні засади дають можливість **ясно ставити і успішно розв'язувати** різноманітні проблеми не лише теоретичного але й практичного порядку.

Зокрема успішна боротьба з комунізмом, матеріалізмом і навіть вужча боротьба з комуні-більшевизмом та російсько-советською державною системою можлива лише на базі певної, скрісталізованої ідеології, на базі певного, ясного світогляду.

В останній час в нашу публіцистику просякають, і навіть мають тенденцію голосити себе, як пануючі, твердження про непотрібність окреслення ідеології у боротьбі з большевизмом. Автори цих тверджень для скріплення їх авторитетності, посилаються, між іншим, на ставлення до ідеологічних проблем краю (Батьківщини), намагаючись представити питання в той спосіб, що, мовляв, український визвольний рух на Батьківщині відмовився від будь-якої ідеологічної бази в боротьбі з комунізмом за визволення українського народу, за відновлення незалежної української державності.

Виникла послідовно течія так званого »ідеологічного нігілізму«, чи »ідеологічного неутралізму«, яка пробує підпирати свої позиції — позиціями краю*).

*) Ми в основному маємо на меті велику тематичну статтю В. Маркуся »Красиві позиції і християнizm« з підзаголовком »Коментар і заваги до ідеологічних позицій ОУН на Українських Землях«, що була надрукована у чч. 20-21 »Українського Самостійника« від 9 та 16 травня ц. р. без жодних коментарів, отже є висловом групи, яка видає цей часопис.

У цій статті ми не ставимо собі за мету аналізувати сучасні ідеологічні засади тієї частини українського визвольного руху, яка виступає з рамени ЗП УГВР — під маркою націоналістів в краю, бо не маємо в своєму розпорядженні останніх автентичних документів підпільної ОУН, Української Головної Визвольної Ради і не маємо безпосередніх зв'язків з керівними діячами цього руху. Таку аналізу робив Степан Бандера. Дана праця присвячена питанню, чи можливий дійсно будь-який серйозний націоналістичний рух, чи можлива дійсно боротьба з комунізмом без більш-менш чітко скристалізованої ідеології. Чи дійсно, як твердять деякі ідеологи «краєвих позицій» для успішної боротьби з комунізмом, для боротьби з совєтською окупаційною системою, для успішного, переможного розвитку українського національного визвольного руху досить лише політичної програми.

Другим питанням, яке ми маємо висвітлити в цій праці є питання, чи дійсно український націоналістичний рух був рухом безідеологічним, як це твердять зазначені вище представники ідеологічного неутралізму, та рухом, який не мав певної світоглядної бази.

Для того, щоб відповісти на ці питання дозволимо собі перш за все зупинитись над розумінням термінів **ідеологія** та **світогляд** і над характеристикою існуючих двох основних світоглядових концепцій. Пов'язані розміром статті зробимо це максимально коротко.

Ідеологією, як це видно з аналізу самого цього слова, називаємо звичайно **певну систему ідей** (точний переклад звучав би: наука про ідеї).

Отже, без перебільшення, всяку певну систему ідей маємо повне право називати ідеологією, при чому така система ідей **необов'язково** мусить філософічно охоплювати погляд на цілість життя, на всі проблеми сучасності та вічності, а може охоплювати лише певну частину таких проблем.

Ідеологію чи ідеологічні засади не слід змішувати з філософічним світоглядом (з світосприйманням), який саме прагне до філософічного охоплення цілоти життя, зокрема до розв'язання складної проблеми буття, проблеми духу та матерії.

Не вірно твердити, що ідеологія є рівнозначна з світоглядом, бо, підкреслюємо, світогляд є розуміння філософічне, всеохоплююче, а певну ідеологію (систему ідей) може мати людина чи група людей, які з філософією у стислому значенні цього слова, нічого спільного не мають.

Отже, навіть твердячи, що деякі групи українського визвольного руху на Батьківщині нібито відмовились від світоглядових, філософічних концепцій, є не вірним твердити, що вони не мають певної ідеології. Вже відкидання, сприймання чи неутральне ставлення до певних світоглядів є ідеологічною позицією.

Можна лише погодитись на тому, що кожна певна, чітко скристалізована ідеологія (система ідей) не може обминути філософічних, світоглядових проблем, що без повного скристалізованого світогляду, зокрема без розв'язання чи ясного ставлення основної проблеми цілоти життя, взаємин між духом і матерією, ідеологія буде завжди незавершеною, пливкою і хиткою.

У сучасному світі, так само, як і в історії людства, ми спостерігаємо вічну боротьбу переважно двох засадничих світоглядів — світогляду ідеалістичного та матеріалістичного. Не маємо на цьому місці можливості зупинитися на характеристичці цих двох світоглядів та інших філософічних побудов, які певною мірою є лише віддалуженням цих двох, або їх запереченням. Тим, хто цікавиться детальніше ознайомитися із світоглядовими проблемами, рекомендуємо простудіювати відповідні підручники, чи, принаймні, ознайомитися із популярним викладом основних філософічних проблем у працях проф. Г. Ващенко «Виховний ідеал», або в статтях проф. В. Плюща «Думки про ідеологічні засади СВУ». Для нас, як для християн є найбільш близький, зрозумілий і творчий світогляд християнського ідеалізму. Ідеалістичний світогляд є типовим для української духовності. Майже всі відомі українські філософи, і з них найбільш великий Григорій Сковорода, були світоглядово послідовними ідеалістами.

Коротко підкреслимо лише те, що відомо всім: матеріалістичний світогляд в основу буття кладе матерію, ідеалістичний — кладе дух. Також підкреслимо всім відому річ, що християнське вчення є вчення ідеалістичне. До самого останнього часу бездискусійним було те, що український націоналізм (західний, східний, чи еміграційний) був і є рухом ідеологічним і саме рухом, що спирається на засадах ідеалістичного світогляду, так само, як, напр., марксизм був і є рухом ідеологічним, спирався і спирається на засадах матеріалізму.

Протиставлення двох концепцій: інтернаціоналістичного комунізму, — руху чисто матеріалістичного — українському націоналізмові, рухові чисто ідеалістичному, було основною цінністю нашої визвольної боротьби. Певний ідеалістичний світогляд давав нашому націоналістичному рухові основну ідеологічну базу, відповідну насагу до боротьби, чітку перспективу, плян до дії.

При такій світоглядовій концепції український націоналістичний визвольний рух виступав не лише, як рух національний, політичний, але і як рух ідеологічний, що має світське значення. Саме нашою націоналістичною ідеологією і ідеалістичним світоглядом ми поривали за собою інші українські політичні угруповання українського народу, вели за собою інші національні рухи, виставляли наші українські прапори не лише, як прапори в боротьбі за вужчі інтереси української нації, але як прапори боротьби всіх поневолених народів бувшої Росії і навіть прапори для народів усього світу. Український націоналізм, спертий на ідеалістичному світогляді певною мірою став універсальним рухом. Проголошені націоналістичним рухом гасла — «Воля народам, воля людині» — вже перестали бути гаслами лише українського народу, але стали гаслами для всього людства.

Існа скристалізована ідеологія нашого націоналістичного руху давала йому ясну політичну, соціально-етичну програму, накресливала йому відповідну стратегію та тактику.

Зокрема важливим є те, що в боротьбі з комунізмом, рухом ідеологічним (матеріалістичним), у боротьбі з комуністсько-більшевицькою системою, що спирається на певних світоглядових засадах (марксистського матеріалізму) ми боролись і боремось на базі певних ціл-

ком **протилежних** світоглядових засад (ідеалістичних, християнських) по принципу: **теза — антитеза**.

Важливість такої чіткої світоглядової бази в боротьбі з комунізмом та советською державною системою є надзвичайна.

Треба добре розуміти і твердо пам'ятати, що і комунізм і советська система, це явища в першу чергу світоглядového порядку. Треба добре розуміти і твердо пам'ятати, що вся советська система, починаючи від економіки і кінчаючи культурою, побудована на певних світоглядових засадах історичного та діалектичного матеріалізму і їх похідних — ученні Леніна-Сталіна.

Відповідно до цього марксо-~~ленинського~~ вчення будується господарство окупованої країни, економіка, освіта, наука, культура, військова стратегія і тактика, політика тощо — тобто всі, без винятку прояви життя та діяльності людської громади.

Світоглядові засади (матеріалізм) є в цій системі передумовою будь-якої діяльності й навіть думання, світоглядові засади в цій системі визначають будь-які прояви діяльності. Коли додати, що ця система проводить свої світоглядові засади неухильно, послідовно, жорстоко (терористично) за допомогою гігантського апарату партії, держави, профспілок, за допомогою найрізноманітніших метод морального та фізичного впливу, можна собі уявити небезпеку цієї системи і потребу цілком окремих метод боротьби з нею.

Успішно боротися з цією системою можна лише на підставі такої протилежної ідеологічної бази, яка може дати відповідну насагу, відповідне напруження в боротьбі, може дати відповідні антитези на всі тези поставлені большевизмом. Ми сміємо твердити, що ідеологія чи політична програма, які не будуть оперті на твердому, ясно скристалізованому світогляді, які будуть хитатися в світоглядових та ідеологічних питаннях, неминуче потерплять поразку у боротьбі з комунізмом та советською системою.

Тим більше беззахисним, плитким, хитким і демобілізуючим буде будь-який рух проти комунізму, спертий на ідеологічному неутралізмі.

Дотеперішня слабкість Заходу в боротьбі з комунізмом саме полягала і полягає на тому, що ідеології большевизму, матеріалістичному світоглядові, засадничим гаслам комунізму, західній світ не протиставляє ясної недвозначної ідеології, не оголошує хрестового походу під прапорами ідеалізму, а борсається в концепціях чисто політичного, економічного та правового характеру.

Замість безкомпромісової боротьби на засадах певної ідеології, замість того, щоб поставити собі завдання знищити зло, західній світ шукає компромісу з цим злом.

Сила українського націоналістичного руху власне полягала і полягає в тому, що він на підставі певної світоглядової бази (християнського ідеалізму) боровся, бореться і, ми віримо, буде боротися з комунізмом та советською системою бозоглядно й безкомпромісово, боровся і буде боротися перш за все з засадничими постулатами цієї системи.

І ось з лав націоналістичного руху, з лав, які посилаються на «волю і позиції краю» ми в останній час чуємо глибоко дивні для нас голоси і твердження, які не лише ревідують засади націоналі-

стичного руху, але підривають усі його коріння, все засадниче, що в ньому було і є — його ідеологічну базу.

Два твердження висувають «модерні націоналісти».

Перше це те, що націоналістичний рух взагалі ніколи не був ідеологічним рухом і що, коли раніш він мав деякі тенденції ідеологізування, то «український націоналізм сьогодні є лише політично-національним визвольним рухом». І друге, що націоналістичний рух ніколи не стояв на певній світоглядній базі. Зокрема п. В. Маркусь у вищезгаданій статті пише: «Ідеологізм» (лапки В. Маркуся) від самого початку покутує в націоналістичному русі, незважаючи на те, що окремі документи ОУН подають дуже мало таких положень, з яких можна б витримати цілу систему якоїсь націоналістичної ідеології». І далі: «Тим самим і ОУН, яку вважалося також ідеологічною організацією, а український націоналізм — «духовим і політичним рухом», сьогодні є політичним національно-визвольним рухом».

Отже одним почерком пера В. Маркусь позбавив націоналістичний рух будь-якої ідеології і будь-якої світоглядної бази.

Для організованого націоналіста це виглядає досить дивно. Хіба не мусів би знати п. В. Маркусь ідеологічну систему Д. Донцова, його праці «Націоналізм», «Дух нашої давнини», ідеологічні праці М. Сціборського «Націократія», Ю. Вассіяна «Ідеологічні основи українського націоналізму», «До головних засад націоналізму», Степана Ленкавського «Філософічні підстави націоналізму Донцова», В. Мартинця «Різниці між ідеологією ОУН і Донцова», «Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму», проф. Ю. Бойка «Проблеми історіософії українського націоналізму», «Основи українського націоналізму» тощо.

Вже одні назви цих творів говорять, що вони трактують ідеологію, а не політичну програму українського націоналізму. Коли ж п. В. Маркусь завдасть собі труда переглянути ці праці, то не лише побачить, що всі автори вживають слова «Ідеологія», але й дійсно трактують ідеологічні проблеми і зокрема виявляють ту, не потрібну на думку п. В. Маркуся, світоглядovu чисто ідеологічну базу.

Так лише для прикладу дозволю собі зачитувати декілька фраз не з творів Д. Донцова, який так не подобається п. Маркусеві, а з творів т. зв. поміркованих націоналістів.

М. Сціборський у своїй книжці «Націократія» (рік вид. 1935) пише: «Виходячи із спірітуально-волюнтаристичного світогляду український націоналізм сприймає власну націю за найвищу, абсолютну, ідейну і реальну цінність» (ст. 77-78). «Націоналістичне розуміння нації ґрунтується на спірітуально-волюнтаристичному світогляді, себто такому, що головними підставами й двигунами нації вважає її дух» (ст. 44).

Ю. Вассіан зазначає: «націоналістична ідеологія найглибшу свою істоту віднаходить у синтезі чинної ідеї». Він же пише «що всякий визвольний чин був ділом духа», «він перемагає її принципом чинного ідеалізму, в розумінні якого ідея є сила творча, а чин є часове здійснення ідеї».

В. Мартинець каже, що організований націоналізм проповідує «свідомий організований чин, чин, як здійснення ідеї, себто чинний ідеалізм».

Коли п. В. Маркус не читав або забув теоретичні ідеологічні праці ідеологів та керівників націоналістичного руху, і то всіх напрямків, то може він читає українські газети та інші періодичні видання у яких постійно висвітлюється ідеологія українського націоналізму та його світоглядова база: християнський ідеалізм. Щоб не утруднювати п. Маркусеві пошлюся лише, як на приклад, на статтю С. Бандери «Проти фальшування визвольних позицій», надруковану в «Шляху Перемоги» ч. 13., від 23 травня ц. р.

Але може і це заважко для п. В. Маркуса, то пораджу йому звернутися до будь-якого осередку української еміграції і попитати, на якій світоглядовій базі ~~хоче~~ цей осередок, або хай подивиться на прапор СУМ-у, на якому стоїть «Бог і Україна».

Мені, як «неорганізованому націоналістові», дивно навчати абеткових істин «організованого націоналіста».

Коротко кажучи, коли аналізувати ідеологічні засади націоналістичного руху на підставі публікацій його ідеологів, розмов з керівниками та ідеологами цього руху, коли аналізувати ці засади на підставі того, як цей рух сприймають широкі маси його учасників та прихильників — можна легко ствердити його абсолютно ясне ідеологічне наставлення і його чітку світоглядову базу.

В жодній публікації націоналістів у минулому, авторів не довелося зустрінутись з твердженням, що націоналістичний рух західньоукраїнських або еміграційних націоналістів стояв на позиціях «ідеологічного неутралізму». У більшості публікацій, у пресових органах і ухвалах своїх конференцій, конгресів, зборів не раз підкреслювалось, що націоналізм стоїть на засадах християнського світогляду, тобто ідеалістичних і це було для цього руху типовим. Широкі маси руху послідовно проводили в життя цю ідеологію так, як вони її розуміли, тобто були послідовниками християнського вчення. Цілком слушно говорить про це один з головних провідників націоналістичного руху Степан Бандера у статті «Проти фальшування визвольних позицій» («Український націоналізм і релігія», «Ш. П.» від 23 травня ц. р.):

«Насправді український націоналістичний, визвольно-революційний рух так, як його унапрямує і оформлює ОУН, є рухом **християнським**. Його найглибші коріння є християнські. У питаннях світоглядових український націоналізм уважає за своє **джерело духовості і світогляд українського народу**. А ця духовість і світогляд є глибоко християнськими, що викристалізувались під тисячолітнім впливом Христової релігії». І далі: «Не може бути сумніву, що для переважної більшості народу і активних борців визвольного руху християнська релігія є цінністю першої величини». І нарешті: «Де, як, у чому замарковані правдиві позиції українського визвольно-революційного фронту відносно релігії? На це питання найвизовнішу і найбільш авторитетну відповідь дає **жива боротьба цього руху, виявлена в практичному житті й змаганні, постава загалу і його дієвих кадрів**. Цілість того життя і боротьби та кожний їх вирізок документують ділом і жертвою релігійність загалу українських націоналістів-революціонерів, придержування релігійних практик в організованому побуті українського визвольного підпілля, його активна боротьба в захисті релігії, воюючих українських християнських церков та щирі взаємини з ними на Рідних Землях. У практичному житті й боротьбі визвольного підпілля

в Україні невідомі активні намагання протиставитися християнській настанові революційного руху та переставлювання його на неутралістичні рейки. Це й було б неможливим, бо суперечило б найвищій істоті руху та збірним почуттям українського народу».

Ми навмисне дозволили собі привести такі довгі витяги з статті С. Бандери, бо він добре ознайомлений з життям і ідеалами українського визвольного руху на Батьківщині, бо цей рух носить у народі його імення. Думаємо, що йому, Степанові Бандері, керівникові «бандерівців» таки належить слово у цьому питанні.

Коли говорити про націоналістичний рух на Великій Україні, до якого автор мав певне відношення, то його світоглядова база була не менш чітка — ідеалістична й іншою бути не могла.

У боротьбі з комунізмом, у боротьбі з наскрізь матеріялістичною советсько-большевицькою системою не могло народитись нічого іншого, як повне забезпечення цієї системи не лише по лінії політичній, національній, але й ідеологічній. Нам, українським патріотам з Великої України, дуже дивно, що націоналісти з табору «ідеологічного неутралізму», розгубивши за останні роки свій ідеологічний багаж і ставши на позиції ідеологічного нігілізму беруть на себе сміливість твердити, що ця зміна їх позицій наступила під впливом «зустрічі західньоукраїнських і еміграційних націоналістів з українськими патріотами з-підсоветської дійсності», і дали: «що ці патріоти до кінця життя світоглядово лишилися матеріялістами». Це звемо — з хворої голови на здорову. Ми дозволяємо собі твердити, якраз протилежне. Українські патріоти, вже не кажучи про українських націоналістів з Великої України, завжди заперечували ідеологію марксизму-ленізму, що є цілком зрозумілим, бо саме вони на своїй шкурі відчували практичні наслідки запровадження в життя послідовного «наукового» матеріялізму. Не тільки керівні діячі, ідеологи та послідовники націоналізму, християнського націоналізму, чи гетьмансько-державницького руху, що вийшли з Великої України як проф. Г. Ващенко, проф. Курінний, проф. Плющ, проф. Гришко, проф. Вовчук, ред. Кононенко, проф. Полонська-Василенко, проф. Бойко, ред. Калинник і десятки інших, але навіть керівники та ідеологи т. зв. революційно-демократичного (Багрянний, Ф. Пігіда, Підгайний тощо) і демократично-ліберального (Доленко, В. Дубровський, О. Юрченко, М. Ветухів та інші) таборів східньоукраїнської еміграції ніколи, оскільки ми знаємо, не заявляли, що вони стоять на позиціях матеріялізму і оскільки нам відомо — більшість з них є прихильниками ідеалістичного світогляду. Один з найбільших ідеологічних, політичних і світоглядових рухів, що вийшов з Великої України — Спілка Визволення України, не лише в своєму статуті, але і в усіх без винятку публікаціях стоїть на позиціях чітко скристалізованого християнського ідеалізму. (див., напр., публікації СВУ: «Думки про ідеологічні засади СВУ», Бюлетень СВУ, чч. 1-9).

Широкі маси підсоветських українців звичайно не належали і не належать до якоїсь окресленої філософічної школи, бо, як це мабуть відомо прихильникам «ідеологічного неутралізму», не лише належати до будь-якого ідеалістичного руху, але навіть голосно думати ідеалістично у Советському Союзі означає йти до концтабору, але в наслідок політики советської влади, широкі маси

підсоветської людности так само ненавидять матеріялістичну марксо-ленінську ідеологію, як вони ненавидять російсько-більшевицький режим.

Період німецької окупації показав, як ці широкі українські підсоветські маси, що за думкою п. Маркуся, стоять на позиціях матеріялізму, потягнулись до їм рідної і духово близької християнської релігії, до ідеалістичного світогляду, який є питомий для української духовости.

Ми дуже добре знаємо, як широкі українські маси, як сухе поле, всмоктували в себе з надзвичайною жадобою слово християнської науки і думки ідеалістичної філософії.

Нарід, позбавлений тридцять років присущої йому духовости, позбавлений можливости відважно ісповідувати рідну йому філософію християнського ідеалізму, з подвійною силою повернувся до них.

Чи можна назвати це ставлення підсоветських українців ідеологічним неутралізмом?

Чи може п. Маркусь не чув, що найбільш сильним рухом, поза рухом свідомих українських націоналістів не лише в Україні, але в цілому ССРСР і навіть у концентраційних таборах Півночі й Далекого Сходу, є рух релігійний, про що твердять навіть чужинці.

Чи може християнський ідеалізм п. Маркусь вважає філософічним матеріялізмом чи ідеологічним неутралізмом? Але навіть коли б припустити (ми цього не припускаємо), що маси українського народу є індиферентні до тої чи іншої ідеології, індиферентні до християнського ідеалізму, як світоглядového вчення, то хіба не є обов'язком провідної верстви українського народу, в першу чергу українських націоналістів, виповнити цю ідеологічну пустку ідеологією, яка є природна і традиційна для українського народу, ідеологією, яка, як показала людська тисячорічна історія, є найбільш поступовою, гуманною і пориваючою до великих дій. Хіба не є обов'язком провідної верстви українського народу боротися з чужою нам і ворожою не лише нам, а всьому людству, ідеологією т. зв. наукового матеріялізму?

Невже п. Маркусь і його одностудії думають, що боротися з цією ідеологією не треба, або треба боротися з позицій «ідеологічного неутралізму»?

Для боротьби, а особливо такої гігантської боротьби, як боротьба з комунізмом, треба як слід знати чого ти хочеш, куди ти ведеш свій нарід, за які гасла ти борешся.

Втрата чіткої ідеологічної бази у таких «неутральних» націоналістів негайно відбивається на їх «ідейно-політичних заложеннях». Замість ідеології, а відсіля і ясної тактики та стратегії, починається чистий еклетизм, плутанина понять і засад. Починається політика: «куди вітер віє», яка закінчується звичайно відступом перед противником, який знає, чого він хоче, до чого він прагне, який має тверду ідеологічну базу.

Шановний п. В. Маркусь ствердивши, що «край» не зв'язується з жодною світоглядною доктриною, в тому й із християнізмом, сам лякається свого твердження і далі всіма силами збирається довести, що, не дивлячись на це, «край» приймає позитивно засади християнської моралі, а саме: «дає в моральному аспекті позитив-

ну оцінку християнству», «позитивно ставиться до релігії і церкви».

Отже «не можна не признатися, але не можна і не сознатися». З одного боку «неутралісти» кличуть до ідеологічного нігілізму, твердячи, що такі є «принципово ідейні позиції краю», з другого боку — самі себе заперечують, кажучи, що «краєві позиції» приймають саме християнські моральні засади українського визвольного руху. Ми добре знаємо, що підсоветська українська людність не проявляє жодних ознак т. зв. ідеологічного неутралізму, ми дуже добре знаємо з української історії, з українського фольклору, з історії української думки і, нарешті, з української дійсності, що український нарід стоїть і буде віки стояти на засадах християнської ідеології, тобто ідеології не матеріялістичної, не неутральної, а ідеалістичної, на засадах християнського ідеалізму, який чомусь так не подобається п. В. Маркусеві і його однодумцям.

Але повертаємо до основної теми нашої праці, теми засадничої, що має надзвичайно велику принципову вагу.

Марксизм-комунізм стояв, стоїть і буде стояти на позиціях примату матерії. «Науковий матеріалізм» стояв, стоїть і буде стояти на позиціях клясових, розглядаючи клясу пролетаріату, як ведучу, а всі взаємини в суспільстві — з матеріялістичного штадт пункту. Націоналізм стояв, стоїть і буде стояти на позиціях національних, розглядаючи не клясу, а націю, як ведучу категорію. Нація для націоналістів завжди була і є не лише матеріяльною категорією, але в першу чергу духовою, — об'єднанням живих, мертвих і ненароджених.

Націоналізм завжди протиставлявся і буде протиставлятися надалі інтернаціоналізмові-комунізмові у всіх площинах і в першу чергу в духовій — ідеологічній. Цінністю націоналістичного руху, у відміну від рухів різної фарби соціялістичних, демоліберальних тощо, було, є і буде саме його недвозначне ідеологічне наставлення, його бойове протиставлення рухові комуністичному-матеріялістичному, чіткі ідеологічні настанови, його безкомпромісовість у боротьбі проти комунізму за українську націю і українську державу.

У висловах модерних націоналістів з-під прапора «ідеологічного неутралізму» дуже часто сугерується думка, що зміна ідеологічних позицій націоналістичного руху потрібна з тактичних та політичних міркувань.

Націоналісти ці твердять, що людність підсоветської України виховувалась довгий час на засадах марксизму-ленінізму, в комуністичному чи соціялістичному дусі, що для неї є чужі гасла ідеалізму, що вона зрезигнувала в засаді з приватної власності і позитивно ставиться до соціялістичних форм господарства. Виходячи з цих постулатів ці націоналісти вважають, що для перемоги над комунізмом в Україні слід виставляти лише політичні гасла, при чому такі, які максимально близькі в галузях соціально-устроєвих і ідеологічних до гасел комуністичних чи ліво-соціялістичних. Найбільш послідовні з цих модерних націоналістів — націонал-комуністи — недвозначно твердять, що власне найбільшою бідою для України є те, що вона окупована російським комунізмом, свій же український комунізм був би цілком непоганою соціально-економічною та ідеологічною базою відбудови вільної України.

Всі ці концепції є або великою помилкою кабінетних »філософів« чи сальонових комуністів, або великим фальшом чи перфідією. Ми вже відзначили, що українська людність підсовєтської України **абсолютно відкидає** матеріялістичні, комуністичні чи прокомуністичні концепції, що вона навпаки — є **яскраво антикомуністична і навіть антисоціялістична**. Все, що пов'язано з комуністичною, совєтською системою, чи то в галузі економіки, чи в галузі ідеології, чи в галузі державно-політичного устрою є для людності підсовєтської України **глибоко ненависне**.

Можна сміло твердити, що не лише комуністичні, але навіть соціялістичні гасла є найменш популярними серед української людності.

Лише люди, які абсолютно не роззнайомлені з совєтською дійсністю, або люди яких мозки безнадійно затуманені марксизмом-ленінізмом, можуть уявляти собі, що наш нарід наставлений прокомуністично, чи матеріялістично, можуть думати, що вони притягають великі маси українського селянства, робітництва чи інтелігенції »лівими« гаслами, такими, як »безкласове суспільство«, »усуспільнене господарство«, гаслами побороювання приватної власності чи приватної ініціативи, гаслами неутрального становища до релігії, церкви, гаслами ідеологічного неутралізму.

За звичайними законами психології мас, у боротьбі з комунізмом будуть відгравати роллю не прокомуністичні ліво-соціялістичні гасла, не лігеллі філософії »неутралізму«, але яскраво **скристалізовані, бойові антикомуністичні, антиімперіялістичні, антирежимні гасла**, поруч гасел боротьби з російським окупантом будь-якої форми.

Большевики поставили, як основну тезу, твердження, що Бога немає, що релігія — опіум для народу. Ми виставляємо і мусимо виставляти **антитезу: Бог є і ми йдемо на захист віри Бога, на захист усіх релігійних рухів**, у першу чергу на захист і підтримку наших українських церков.

Большевики виставили тезу — ніякого духу, ніяких вищих ідей, все є матерією і все функція матерії. Ми виставляємо і мусимо виставляти **антитезу: дух є, є вищі ідеї і ми саме за них боремося**.

Большевики виставили тезу — геть приватну власність, примусово усуспільнити не лише господарство, але побут і навіть прагнути усуспільнити й зрівняти людські душі та людські думки. Ми виставляємо і будемо боронити **антитезу: за приватну власність, за приватну ініціативу, проти примусового усуспільнення, проти зрівняння людських душ та думок, проти будь-яких комун, накинених згори форм господарювання та думання**.

Большевики виставили, як основну свою тезу — диктатура пролетаріату, диктатура робітничої класи, що перетворилася на практиці в диктатуру партії. Ми виставляли і будемо виставляти: **геть з диктатурами клас, партій, за солідарність усіх суспільних груп та станів нації, за справжню демократію, за вищу волю всієї нації**.

Матеріялістичний, обов'язковий, примусовий, поневолюючий і отвари́нюючий людину світогляд — основна теза большевизму. Ідеалістичний, християнський, звільнений людський дух, поважуючий людину, підіймаючий її на висоти Божеського, світогляд —

ось наша антитеза, яку ми не збираємось нікому примусово накласти, але яку ми встановлюємо, як свій прапор, яку ми будемо активно пропагувати.

Теза і проти неї антитеза, ось що має дати перемогу в боротьбі з комунізмом та советською системою, а не літеплі, хиткі теорії, побудовані на принципі якихось компромісів з комунізмом та советською системою. Глибоко помиляється той, хто думає виграти боротьбу з комунізмом пристосовуючись до його економічних, політичних, чи ідеологічних постулатів, або бажає зупинитися десь посередині на позиціях неутралізму.

У боротьбі з комунізмом, як політичною, економічною, а головне ідеологічною системою, **не може бути будь-якого неутралізму**, який не тільки є небезпечний, але просто **шкідливий**.

Навіть чужинці, які не бачили зблизка комунізму в дії, пишуть так: «Проти політики, яка лишається політикою, можна боротися політикою ж. Але проти комуністичної партії, яка має свою містику, окрему концепцію світу, проти політики, яка стала релігією, можна боротися тільки протиставляючи їй другу концепцію світу, тільки зваблюючи борців іншою містикою. Сильна, наступницька містика, може бути розбита тільки містикою ще сильнішою й ще більш активною» (Андре Рішар).

Для нас українців з Наддніпрянської України — це вже давно відомою аксіомою, але націоналісти з-під прапору «неутралізму» повинні застановитися над вищесказаним.

Для того, щоб налякати українське суспільство ідеологією, де-хто з прибічників «ідеологічного неутралізму» витягає важку артилерію жупелу тоталітаризму. Так п. В. Маркус в «Укр. Самоствійнику» (ч. 19, 9 травня ц. р.) пише буквально наступне: «Ідеологію мають групи чи партії, які тотально опановують одиницю і спільноту», а далі, як зразок таких груп чи партій він приводить марксистську і... християнську доктрину (!!).

Для людей та груп з настановою на тоталітаризм звичайно кожна, не лише ідеологія, але кожна політична програма може стати джерелом тоталітаризму, а як наслідок цього — джерелом нетерпимости, терору, диктатури, політичних, економічних та ідеологічних репресій. Нахил до тоталітаризму, нетерпимости, до не пошанування чужої думки ми можемо спостерігати не лише в групах чи партіях, що мають ясно виявлений світогляд, але і в групах чи партіях, які жодного світогляду не мають.

Отже, справа не в тому, чи той, чи інший рух має ідеологію і певний світогляд, а в тому, яка саме є ця ідеологія. Християнський ідеалізм є світоглядом, який побудований на повазі до людини, на засадах учення Христа, з його першою й основною заповіддю любови до ближнього. Отже своєю суттю він виключає те, що характеристичне для інших ідеологій, у першу чергу для ідеології комуністичного-більшевизму, тобто тиск на людину, нетерпимість, класову ненависть, диктатуру, жорстокість.

У той час, як більшовицький матеріалізм засадничо не визнає цінності людини, як такої, не визнає абсолютних засад етики та моралі, не визнає права на іншу думку, проповідує філософську нетерпимість, політичну та економічну диктатуру, — християнський ідеалізм ніде й ніколи не голосив гасел тоталітаризму, нетер-

пимости та ненависти, відзначається в першу чергу визнанням цінності людини самої в собі, волі людського духу, а в програмах політичних та соціальних завжди голосив та голосить соціальну справедливість, право вільного господарського розвитку, соціальний захист більш слабих соціальних груп та одиниць, свободу думки, політичну свободу і справжнє народоправство.

До речі, п. В. Маркусеві, який так добре обізнаний з ідейно-політичними позиціями «краю», ми рекомендували б зазнаномитися з ідеологічними та світоглядовими позиціями Спілки Визволення України на чужині, яка продовжує працю і голосить ідеї СВУ на Батьківщині.

Християнський ідеалізм, християнський ідеалістичний націоналізм уже в своїй засаді немає жодних нахилів до тоталітаризму, як політичної та економічної системи.

Християнський ідеалістичний націоналізм, стоячи на твердій світоглядній базі, абсолютно не претендує і не може претендувати силою накинати свій світогляд, як це силою робить світогляд марксистсько-матеріалістичний.

Сила християнського ідеалістичного націоналізму полягає в силі самої ідеї руху, перемога ідей християнського ідеалістичного націоналізму розвивається і буде розвиватися в духовій, а не фізичній площині.

Християнському ідеалістичному націоналізмові східних земель України аж ніяк не можна закинути прагнень до примусового накиннення своєї ідеології, бо цей націоналізм виріс, як антитеза примусовому марксистсько-ленінському матеріалізмові.

Ми дуже добре розуміємо, що широкі маси українського народу на другий день української національної революції не стануть відразу послідовниками та глибокими знавцями філософії християнського ідеалізму, як не стануть стовідсотковими свідомими націоналістами, але ми глибоко віримо, що вони інтуїтивно, а також по закону мас, звільнившись від примусового накидування їм матеріалістичної марксо-ленінської ідеології, не тільки легко сприймуть гасла християнського ідеалізму та християнського націоналізму, але стануть гарячими прихильниками цих рухів.

Завдання націоналістичного руху є допомагати українському народові в цьому всіма засобами ідеологічної і політичної пропаганди, а для цього націоналістичний рух перш за все сам мусить стояти на ясній, твердій світоглядній базі. Навіть коли б широкі маси українського робітництва, селянства та інтелігенції в перший період української національної революції не були послідовниками християнського ідеалізму (чого ми не припускаємо з вищезгаданих міркувань), то це також не значить, що провідна верства українського народу, зокрема українські націоналісти, мала б зрештувати зі своєї ідеології, відмовитись від певного світогляду.

Для провідної верстви нації, для провідних рухів, якраз є типовим не хитання у своїх політичних, соціальних та ідеологічних настановах, а навпаки — **чітке їх означення і глибока віра в них**. Повести за собою маси може лише **такий рух і такі провідники, які добре знають чого вони хочуть і куди вони ведуть маси, а не плен-**

таються у хвості цих мас. Рухи, які не сперті на ідеологічній, політичній та світоглядовій базі не є рухи, а є бунти; такі рухи жодними проводами в боротьбі, та ще в боротьбі з комуністсько-більшовизмом, бути не можуть.

В нашій українській історії ми мали вже досить прикладів того, як відсутність чітких концепцій (політичних, соціально-економічних, а в першу чергу світоглядних) приводила до поразки українські визвольні змагання

Хіба під час української визвольної революції 1917-21 рр. ми не програли наших визвольних змагань саме тому, що українська провідна верства теж стояла на позиціях ідеологічного неутралізму, або схилилася до чужих українському народові ідеологій?

Хіба не програли ми бій на тому, що наша провідна верства хиталася тоді, в цей вирішний період то вправо то вліво, не мала ясної програми дій, безмежної віри у свою правду?

Противник (комуністсько-більшовики) був до зубів озброєний ясною ідеологією (марксистським матеріалізмом) та з цієї ідеології випливаючою стратегією і тактикою боротьби, знав чого він хоче, куди він кличе маси і якими засобами слід діяти на психіку мас.

Повторювати помилки минулого є злочином. Не під проводом «ідеологічного неутралізму», не з думками виправляти чи пристосовуватися до комуністсько-більшовизму мусимо йти на боротьбу. Жодні виправлення існуючої політично-державної, соціально-економічної комуністсько-більшовицької системи, шукання якоїсь неутральної чи середньої позиції у боротьбі з більшовизмом — ефекту не дадуть. Маси ніколи не йшли і не підуть за літеплими гаслами і літеплими людьми. Розрахунок же сподобатися і пристосовуватися до бажань сьогоднішніх володарів України та їх підпанків, щоб на них спертися в боротьбі за вільну Україну — це наївні мрії або політична глупота, залишимо ці мрії російським солідаристам, які чекають допомоги в творенні своєї революції від советських маршалів та генералів.

Український націоналістичний рух і весь український нарід мають йти на боротьбу з московськими окупантами під недвозначними ідеологічними прапорами християнського ідеалізму та християнського націоналізму. Український націоналістичний рух має виставляти для боротьби ясну політичну, соціально-економічну і національну програму, а не займатися поправками до комуністсько-більшовизму. Український націоналістичний рух у своїй боротьбі має спертися на широкі маси українського народу, а не на сьогоднішніх «активістах» партійної та советської системи.

Український націоналістичний рух має бути бойовим, а не літеплим, керувати ним мають не літеплі люди, які вже сьогодні хочуть йти шляхами пристосування до більшовицької дійсності, бояться сказати, чи взагалі не знають, чого хочуть, а людьми, які мають ясні ідеологічні засади, глибоку віру в ці засади, ясну перспективу дій.

Проф. Г. Ващенко

Виховання чесноти й принциповості

В наш вік тотальної матеріалізації життя чесність, правдивість і принциповість для багатьох перестали бути чеснотами. Мало того, люди, що виставляють себе чесними, на ділі часто бувають нечесними і навіть підступними. Перед у цьому, звичайно, ведуть большевики. Галасуючи на весь світ про свою миролюбну політику, вони гарячково готуються до війни й розпалюють вогнище її де тільки можуть. Складаючи угоди з іншими державами, при першій нагоді порушують їх. Виголошуючи про ~~хови~~ й пишучи про «щасливе й радісне життя в ССРСР» під сонцем Сталінської конституції, фактично перетворили майже п'яту частину світу в нечувано жакхливий концентраційний табір.

Але не можна сказати, щоб чесність панувала і в інших країнах світу. Викрадання за гроші державних таємниць, зрада батьківщини, крадіжка державних грошей і т. інш. стали тепер звичайними явищами.

Безпринциповість і нечесність часто виявляються і в міжнародній політиці. Це стосується не тільки ССРСР, а також і західних держав. Ідеї Макіавеллі, що всяке підступство, обман і насильство визнавав цілком припустимим у політиці, живуть і донині. Навіть самі терміни «політика», «дипломатія» часто вживаються, як синоніми хитрості й крутіства. Добрим дипломатом визнається той, хто вміє, не рахуючись з засадами справедливості, «обкрутити» представників інших країн на користь своєї держави. Існує навіть думка, що політика немає нічого спільного з моралю. Саме в такому дусі відбувались наради дипломатів після закінчення другої світової війни в Тегерані, Ялті, Потсдамі. На цих нарадах дипломати буквально торгували долею цілих країн. Наслідком нарад було те, що багато народів опинились під большевицьким московським ярмом. Така політика, на жалі, продовжується і тепер. Окремі держави Заходу, замість того, щоб спільними силами боротись з большевицькою Москвою, що загрожує катастрофою цілому світові, проводять з нею сепаратні переговори, провадять торгівлю тощо.

Чи приносить така короткозора політика користь хоч одній державі, крім большевицької Москви? Факти показують, що вона приносить усім без винятку державам вільного світу величезну шкоду. Великий сенс має українська приповідка — «неправдою світ перейде, а назад не вернешся».

Мимоволі приходиш до висновку, що сучасний світ, маючи величезні успіхи в галузі техніки, порівняно з попередніми віками дуже занепає морально.

На жаль, занепад честности помічається і серед української еміграції, що забула своє призначення боротись за права і честь поневоленої Батьківщини. Про це свідчать зловживання в громадських установах, доноси і т. п. А головне те, що шахрайство і підступність не тільки не засуджуються гостро всім суспільством, а навіть знаходиться немало людей, що бачать в цьому прояв розуму. »Мовляв, він не дурень, зумів собі раду дати«. А проте слід тільки трохи подумати, щоб стало ясным, якою великою небезпечною загрожує суспільству безчесність і безпринциповість громадян. І коли така загроза існує для народів, що мають свої держави, то тим більша загроза для українців, що ще мусять вибороти собі свою державу й відбудувати її.

Тому на виховання честности й принциповости нашої молоді, що є найбільшою надією України, треба звернути особливу увагу. А щоб знати, як саме виховувати ці чесноти, слід у першу чергу згадати, як вони виховувались у середовищі, коли так високо в суспільстві стояла особиста честь.

Чесність у ті часи базувалась на двох найважливіших засадах: на свідомості своєї лицарської гідности і на суспільній opinio. Найлегше це можна побачити на герцях з причин ображеної честі. Коли хтось ображав самого лицаря, чи його дружину або наречену, чи »даму серця«, він визнавав за свій обов'язок викликати образника на герць. Коли б він цього не зробив, він перестав би поважати себе. Такої ж думки трималося й середньовічне суспільство. Лицаря, що не викликав на герць образника, переставали поважати, від нього всі відвертались, визнавали його за жалюгідного боягуза. Сучасним людям все це здається незрозумілим, а то просто чудним і навіть смішним. Може це почасті й так. Але разом з тим не можна заперечувати того, що такі звичаї підтримували в суспільстві чесність і принциповість. Лицар, що зник поважати себе, мусів був дотримуватися слова, бо тоді він не був забезпечений від образи за зламання його. Він мусів бути вірним своєму союзникові, бути хоробрим в бою.

Використовуючи цей приклад, ми, звичайно, далекі від того, щоб агітувати за відновлення герців. Це було давно і вже не вернеться. А проте на цьому прикладі ми можемо багато дечого навчитися.

В першу чергу треба виховувати в дітей, починаючи з наймолодших років, свідомість своєї гідности, або честі. Така свідомість органічно зв'язана з самосвідомістю, яка розвивається ще з перших років життя людини. Вона полягає в тому, що людина відрізняє себе від всього іншого, своє »я«. Зміст »я« дуже складний. Це є свідомість власного тіла, власних душевних переживань, свого минулого й сучасного. Відомий американський психолог Вільям Джемс навіть пише, що в понятті »я« людини входить також її майно, родина, взагалі все те, що її безпосередньо оточує і може бути назване »мое«. Але у всьому цьому комплексі самосвідомости є щось центральне, основне, з чим людина ототожнює себе і що для неї є найближче й найдорожче. З цього погляду між окремими людьми є велика різниця. Напр., для професійного борця найдорожчим є його сила й фізична спритність. Він може вбачати образу в тому, що хтось висловить сумнів у його силі і вище його поставить якогось іншого борця. Легковажна красуня найціннішим і найдорожчим у

собі може визнавати риси й колір свого обличчя, рівні тонкі брови струнку постать. Коли б з якихось причин обличчя її було спотворене, це для неї було б величезним нещастям. Якийсь крамар найватіснішим у собі може визнавати багатство, він пишається ним і може навіть покінчити самогубством, коли б через якусь невдачу спекуляцію він втерав своє майно, тоді життя загубило б для нього всякий сенс.

Але є люди, що найбільшою вартістю визнають високі моральні якості: чесність, правдивість, гуманність і інші прикмети. Такі люди можуть глибоко страждати, згадуючи, як вони когось несправедливо образили, або взагалі допустились неморального вчинку. Навпаки, вони відчують велике моральне задоволення, коли, ризикуючи собою, вони врятували від біди свого приятеля або підтримали честь Батьківщини. При чому для такої людини є не те, що про неї скажуть інші, а те, що скаже власне сумління.

Отже, треба відрізнати пику і гідність. Коли людина в своїй особі на перше місце ставить багатство, чини й звання, зовнішню красу, — таку рису ми зовемо пихою.

Коли ж людина на перше місце ставить високі моральні якості і не виставляє їх на людські очі, а керується свідомістю своїх обов'язків і голосом свого сумління, таку рису ми зовемо гідністю.

Пиха завжди має в своїй основі вузький егоїзм. Коли крамар пишається своїм багатством, або урядовець чи науковець своїми званнями й титулами, вони відчують задоволення від свідомості того, що вони вищі й кращі за своїх ближніх. З цього погляду пихою мусимо назвати також підкреслювання й виставлювання на людські очі своїх моральних якостей. У таких випадках навіть самі моральні якості стають позірними і недійсними, бо мораль протилежна егоїзмові. Це є фарисейство, яке засудив Христос.

Навпаки, гідність має в своїй основі моральні засади, що виходять за межі людської особистості. Гідна людина поважає себе не тому, що вона багата, красива, не тому, що вона має високе знання і посадає високу посаду, а тому, що вона має в собі щось вічне, що вона є образ і подоба Божа. Тому гідна людина, поважаючи себе, поважає гідність й інших людей. З такої свідомості своєї людської гідності виникають і такі чесноти, як принциповість і чесність.

Гідна людина не дозволить собі зловживати громадським майном не тому, що вона боїться, що буде викрита й понесе осуд чи кару, а тому, що їй не дозволяє це робити свідомість людської гідності.

Таку свідомість гідності й треба виховувати в нашої молоді, бо без цього в сучасних умовах загального занепаду моралі не можна ні вибороти самостійної української держави ні розбудувати її так, щоб вона була міцною і тривкою.

Методи виховання цієї чесноти ті ж самі, що й виховання інших чеснот. Це перш за все живий приклад дорослих. Коли батьки й педагоги, що виховують дитину чи підлітка, у своїй поведінці виявляють справжню гідність, то створюється така моральна атмосфера, в якій негідна поведінка стає виключеною. Зокрема дуже важливо, щоб старші дотримувались даного ними слова, сумлінно виконували свої громадські обов'язки, в своїй поведінці не припускали жодного підступства. На молодь впливає не тільки поведінка дорослих, а й їхні розмови. Нам іноді здається, що діти,

особливо молодшого віку, не тільки не розуміють, а й не прислухаються до того, про що ми розмовляємо. Така думка помилкова і тому може бути небезпечною. Діти не тільки прислухаються до розмов дорослих, але часто й відтворюють у своїх власних розмовах і грах те, що бачили і чули в дорослих. Тому особливо слід уникати в розмовах непотрібного осуду людей, а тим більше вихвалювання спритності людей нечесних. Слухаючи такі розмови, дитина може прийти до висновку, що спритне, вміло замасковане шахрайство є високою якістю людини, яку треба наслідувати. Так закладаються основи нездорової громадської думки, що сприяє розвитку в суспільстві всякого підступства. Навпаки, треба прагнути до того, щоб за наймолодших років у нашої молоді виховувалась пошана до чесних, принципових людей, які і в бідності не дозволяють собі жодного шахрайства або підступства. Приклад цьому мусять подавати дорослі словом і ділом.

Основою морального виховання взагалі є релігія. Вона є також основою виховання чесноти й принциповості. Тому з наймолодших років треба виховувати віру в Бога, як найвищу Правду, що все бачить і всім винагороджує по заслугам.

Доцільно також розповідати і читати дітям казки й оповідання, в яких виводиться боротьба добра і зла, правди і неправди, при чому кінець-кінцем правда перемагає.

При нормальних умовах виховання школа продовжує те, що зробила вже родина. Але її завдання й можливості значно більші: викладання Закону Божого, читання мистецьких творів, вивчення історії всесвіту і свого народу, що дає багато прикладів високих чеснот людини.

Дуже важливо в шкільному вихованні виробити здорові погляди на обов'язки людини та її гідність. Якраз в цьому багато наших шкіл дуже хибують. Часто в учнів виробляються нездорові погляди на гідне і негідне саме в шкільній поведінці. Обдурити вчителя, поставити його в смішне становище, списати у товариша шкільне завдання, за допомогою всякого шахрайства витримати іспит, не готуючись до нього — все це розглядається як свого роду героїство. Зрозуміло, що все це дає про себе знати після закінчення школи. «Герої», що обдурювали вчителів, легко можуть стати «героями», що будуть спритно обдурювати суспільство. Тому на виховання здорової громадської opinii серед учнів школа мусить звернути велику увагу.

Основною причиною всякої нечесності в житті учнів здебільша є ненормальні відношення між учнями й педагогами. Як ми писали раніш, це ніби два ворожі табори. При цьому, чим більша ворожнеча, чим далі стоять педагоги від учнів, чим більше формалізму в їхній діяльності, тим гостріша боротьба, тим більше винахідливості виявляють учні в засобах зробити неприємність педагогам або обдурити їх. Найяскравішою ілюстрацією можуть бути дореволюційні середні школи в Росії, особливо гімназії. Але щось подібне трапляється іноді в українських середніх школах, зокрема на еміграції. Щоб цього не було педагоги мусять залишити всякий формалізм у відношеннях до учнів, ставитись до них з щирою батьківською любов'ю і пошаною до їхньої гідності.

Інж. Д. Шалдій

Советська “передова техніка”

Активним елементом кожного виробництва, який урухомлює його засоби і знаряддя — є робоча сила. Кожний робітник власною фізичною працею, незалежно від її напруження, виявляє свою духово-творчу енергію, прикладає її до обов'язків праці і таким чином виробляє корисну продукцію. Праця суспільства — це найголовніший чинник, що збагачує його і державу, в якій живе те, чи інше суспільство. Це — сталий закон і він діє всюди чи то в капіталістичному, чи в якомусь іншому суспільстві, незалежно від класових різниць.

Імперіялістична комуністична Москва також добре знає цей закон. Ще Ленін у своїх творах підкреслював необхідність найбільшого тиску на підсоветське населення, щоб витиснути з нього якнайбільше праці. Він писав: «Перед органами советської диктатури стоять завдання створити вищий, як при капіталізмі суспільний уклад, у якому буде повсякчасно підвищуватись видатність праці, а тим самим і для того її вища організація» (Ленін: «Твори», т. XXII, ст. 453).

У справі праці і визиску населення Ленін критикує теорію організації праці американського інженера Тейлора. Систему Тейлора він називає «прогресом капіталізму, який поєднує зі собою всі рафіновані звірства буржуазної експлуатації робітництва. Структура соціалістичного суспільства, нові форми організації праці при диктатурі пролетаріату заперечують у ґрунті тейлоризм». Але одночасно з тим ствердженням Ленін далі сам його заперечує, бо пише: «Для того, щоб досягти вищої видатності праці та створити її найліпшу організацію виникає цілком природна потреба переняти від Тейлора в цій галузі все найцінніше» (там же, ст. 454).

Большевики критикують тейлоризм, як систему капіталістичного визиску, яка перетворює людину-робітника в додаток до машини-верстату на звичайного робота. Одночасно з тим намагаються переконати підсоветське населення, а зокрема поневолені Москвою народи, що в СССР існує «найпередовіша» у світі техніка організації праці, яка полегшує людську фізичну працю, дає кожній людині виявити свої творчі духові здібності та змогу якнайраціональніше застосувати власну фізичну силу, щоб підвищити видатність праці. Советська пропаганда твердить, що в СССР немає екс-

плутації, людина не є роботом; вона вільна в усіх духовних площинах і є найціннішою істотою. »Человек — это звучит гордо!« — повторив Сталін слова Горького.

Але під маскою цих фраз захована найбільша експлуатація людини, а советська »передова техніка« перетворила людину не тільки у фізичного робота але й у сліпого виконавця волі Кремля, тобто перетворила людину також у духового робота. Советська »висока організація праці« витискає з кожного робітника всі залишки його енергії, аж до останньої краплини поту і він навіть не має права подумати інакше, ніж цього собі бажає Москва. Советська людина визискується не по методі Тейлора, який у своїх правилах організації праці передбачав і застосував певні перерви на відпочинок, нормальний 8-мигодинний робочий день та обов'язковість днів відпочинку, незалежно від того, чи підприємство виконало чи не виконало свій план. В СССР цього зовсім немає. Отже, большевики дійсно взяли від Тейлора все »найліпше« щодо визиску і доповнили свою соціалістичну систему праці.

Для ілюстрації, як виглядає »передова техніка« советської системи праці подамо кілька зразків із щоденного життя в СССР. Вони найкраще характеризують методи визиску і оцю високу видатність праці робітників.

... »Колгоспи Федорівського району в Казахстані приступили до весняної сівби. Тракторист-бригадир Довгаль, у зв'язку з першотравневими святами, узяв зобов'язання підвищити видатність праці на 14 % і викликав на соцзмагання всіх трактористів районів...« (Радіовісті, 25. 4. 54).

... »Підприємства цукрової промисловости Вінніччини готуються до нового виробничого сезону. Працівники заводів вирішили закінчити підготовку на 20 днів раніше визначеного терміну. Вмикаючись у першотравнєве соцзмагання уклали між собою договори на підвищення видатности праці. Вже в перші дні видатність піднеслась на 8 %...« (Радіовісті, 18. 5. 54).

... »До текстильників Буковини приїхала делегація від текстильників московської фабрики »Трьохгорна мануфактура«. Між буковинцями та москвичами, у зв'язку з 300-річчям воз'єднання України з Росією, укладено договір дружби на соцзмагання. Буковинці постановили підвищити видатність праці на 12 %...« (Радіовісті, 18. 5. 54).

... »В Полтаві на м'ясокомбінаті, у зв'язку з 300-річчям воз'єднання України з Росією, працівники трудової вахти підвищили видатність праці на 16 %« (Радіовісті, 21. 5. 54).

Таких і подібних »укладів« на соцзмагання можна навести сотнями. Вони стверджують, що при кожній нагоді, і без неї, всюди робітників змушують підвищувати видатність праці. А завданням советського пропагандивного апарату є брехати робітникам в інших країнах поза СССР, а також і своєму населенню про те, що советська комуністична система »найдемократичніша«, »найпоступовіша« і »найкраща« у світі. Лише в соціалістичному суспільстві, за твердженням советської пропаганди, праця стала справою »чесноти і героїства«, а советська »передова техніка« розкріпає людину і стає засобом полегшення праці.

Про цю »передову« советську техніку говорив у своїй доповіді на сесії Верховної Ради СССР сам міністер фінансів Зверев. Він не

жалував слів похвали на її адресу. Мовляв, советське машинобудівництво в 1953 р. створило багато машин та механізмів нової конструкції, які забезпечують дальший прогрес народного господарства. Створено нові типи енергетичного, електротехнічного, нафтового, вуглевого та металургійного устаткування. Також забезпечено ними механізацію трудовіських процесів праці в копальнях, на будівництвах та в легкій і харчевій промисловостях, які керуються автоматично, або людиною при найменшій витраті людської енергії. Передова техніка, за ствердженням Зверева, стала ґрунтом для зниження собівартості промислової продукції та чинником для підвищення видатності праці. Розвиток тяжкої промисловості та машинобудівництва СРСР дозволив озброїти всі галузі народного господарства передовою технікою. Соціалістичне господарство піднеслось на високий рівень і далеко перевищує своєю організацією капіталістичну систему господарства. — Ось так характеризував Зверев видатність праці в СРСР і з'ясовував успіхи «передової» советської техніки. Згадав він також про «деякі хиби» в праці советської промисловості, але вони, за його твердженням, зовсім незначні в порівнянні з досягненнями.

Коли б хоч на хвилину повірити отій советській пропаганді та різним ухвалам ЦК КПСС, то могло б справді постати враження, що в СРСР — найпередовіша техніка в світі, населення найменше витрачає сили і енергії у праці і прямо не працює, а святкує щодня. Але якщо докладніше проаналізувати всю советську пресу, організацію виробництва, різні статистичні виробничі та економічні показники і т. п., то матимемо зовсім інший образ. Образ жакливої експлуатації та закріпачення колгоспників і робітників у сполученні з «передовою» советською технікою, як і без неї.

Взяти хоч би советську лісову промисловість. Тут, напр., повалення (спилювання) дерев дійсно механізоване. Моторові пили досить таки облегшують працю спилювання дерев, а по власній конструкції вони є дуже прості. Їх уже давно застосовували англійці, німці, американці і то ще перед існуванням советського соціалістичного устрою. Моторові пили застосовувалися в Україні ще до 1917 р. Отже, така «передова механізація» не є зовсім винаходом советським. Але більш складною працею, ніж спилювання дерев є обробка спиляного дерева. Отже виявляється, що така праця, як обрубання гілок та гіляк у советів переводиться звичайною сокирою, при застосуванні звичайної фізичної праці людини в той час, коли навіть у лісах Бразилії вже не стосується ручне обрубання гілок та гіляк. Для цього вживається проста мала електропилка, яка набагато облегшує фізичну працю. В СРСР на кожного моторового пильщика треба 6-8 чорноробів, які власною фізичною працею, сокирою отримують гіляки. Ось перший приклад советської «передової» техніки, яка «облегшує» людині працю і користується «високоорганізованими» методами советського наукового виробництва.

На советських будівництвах ось уже 36 років уживається така советська «передова машина», як звичайна тачка на однім колесі. Та не тільки тачка, а навіть і ноші. Тачкою і ношани постачають робітники цеглу, вапно, розчин, пісок, камінь та інші будівельні матеріяли на всі поверхи при праці будівництва. Робітниками в та-

кім «організованим» советським виробництві є звичайно жінки та підлітки, які кваліфікуються, як чорнороби з наймізернішою заробітною платнею. Але вони мусять не тільки виконувати норми, і ще й при кожній нагоді брати зобов'язання по підвищенню видатності праці. У той же час у капіталістичному світі, де техніка набагато «відстала» від «передової» соціалістичної техніки в СРСР, ні в одному будівництві не застосовується тачка чи ноші. Все виконується підйомними кранами та транспортерами. Розчин вапна чи цементу не робиться, як в СРСР руками, а спеціальними машинами.

Особливо московські володарі вихваляють советську комплексну механізацію. Комплексна механізація полягає в тому, що всі виробничі процеси зведені в одну загальну систему і всі вони механізовані, як єдиний комплекс і від початку до кінця виконуються машинами. При комплексній механізації людина витрачає найменше енергії, хоч вимагає від людини постійної напруги, бо вона мусить керувати всіма тими процесами розумово. Але знову ж і комплексна механізація вже була відома давно, почавши ще від механізованих м'ясарень у Чикаго і вона не є советським винаходом. А відомо, що все, що «московське» — то звичайно крадене москалями в інших народів. Так є справа з такими «російськими винаходами», як паротяг, літак, радіо, авто, електрика, магнетизм, атомово енергія і т. п. Все це москалі вважають за свій «винахід», а фактично — все те вони привласнили або вкрали у чужих держав. Так само сталося із комплексною механізацією. Стан комплексної механізації в СРСР уявляють навіть сама газета «Правда» у передовій статті від 20. 5. 1954 р., в якій читаємо: «Інтереси дальшого піднесення видатності праці вимагають значного посилення і втілення у виробництво комплексної механізації не тільки основних, але й проміжно-допоміжних виробничих процесів, на яких звичайно більше зайнято робочої сили, як на основному процесі».

Іншими словами — для того, щоб, напр., розпиляти дерево на дошки треба його не тільки пиляти пилками в тартаку, але треба й піднести до пилової рами, закріпити, а потім носити дошки в призначене місце, складати їх і т. п. Отже, ці допоміжні праці до пиляння і після пиляння якраз не механізовані і вони фактично налягають.

Велика кількість советських «передових» машин або стоять без праці, або не завантажені на повну потужність. Так, напр., у будівельній, лісовій та вуглево-копальній промисловостях 40 % усіх машин зовсім не працюють, бо зіпсуті, а оставші 60 % працюють з навантаженням тільки на 86 %. Однак виробничі пляни складені на 100 % на всю кількість наявних машин при їх повнім навантаженні. Отже, коли аж 40 % машин не працює, а плян мусить бути виконаний — то недовиконання його машинами (зіпсутими) прикриваються звичайною фізичною працею робітників. По-кремлівському це «соціалістичні методи праці», а фактично — це жалюва звірська експлуатація робітників.

Щоб не відповідати перед партією і урядом за недовиконання плянів, партійні верховоди підприємств застосовують т. зв. «штурмовщину», яка свідчить про те, що советські виробничі пляни є так

великі, що при нормальному темпі праці їх не можна виконати. Виробничі пляни не відповідають ані технічному виробничому урядженню, ані нормальній наявності на підприємстві робочої сили. »Штурмовщина« існує в ССРСР ще від т. зв. лєнінських »суботників« та »воскресників«, застосовується вона звичайно в останній декаді кожного місяця, а останній місяць кожного кварталу перетворюється в »суцільну штурмовщину«. Робітників примушується працювати в понаднормові години, вечорами, в неділю та в інші »вихідні« дні. Платня не підвищується, щоб не зросла собівартість виробничої продукції. Отже »турмовщина« — це праця, яка даремно привласнюється державою, інакше — експлуатація робітника державою, яка по-советськи називається »соціалістичним захопленням для будови соціалізму«.

Фактична вартість советської »передової техніки« така, що сам Зверев був примушений на сесії заявити, що багато трєстів, комбінатів та виробництв не виконали виробничих плянів і не досягли видатности праці навіть до рівня 1940 року.

Щоб вийти з тієї сліпої вулиці, в яку потрапила советська »передова техніка«, ЦК КПСС та уряд ССРСР тиснуть не на техніку, а на ... робітників. Зверов заявив, що справа з технічним нормуванням на виробництвах виглядає досить зле. Треба негайно поліпшити її та застосувати найновіші передові советські норми. Отже виходить, що капіталістичні тейлорівські норми для соціалістичного суспільства стали вже занижкі, тобто норми визиску робітників в ССРСР ще замалі. Сєнс советського технічного нормування відомий — це один з найголовніших чинників визиску робітника та перетворення його в дійсного советського робота.

»Передова техніка« та соціалістичні методи довели советську промисловість до такого стану, що, напр., собівартість продукції вугільної промисловости в 1953 р. перевищила запроектовану пляном суму на 700 мільйонів карбованців. Сума не мала. Її сплачувало населення, купуючи промислову продукцію. Втрати через недоброякісність продукції промислових підприємств чорної металургії досягли 3,2 мільярди карб., а на підприємствах рибної промисловости — до 300 міль. карбованців. Як звичайно, всі ті втрати покрило советське населення за рахунок визиску та заробітної платні. Але якщо візьмемо видатність праці москалів і порівняємо до видатности праці поневолєних Москвою народів, зокрема України, побачимо, що Москва натискає на видатність у першу чергу поневолєних нею народів. Москалі живуть за рахунок визиску поневолєних народів упривілейованим життям. Не говоримо вже про державний бюджет РСФСР, який набагато більший за кожну окрему советську республіку, але говоримо хоч би про заробітню платню. Територія Московщини, згідно урядових приписів, належить до першої категорії (»I«) заробітної платні. Сама ж Москва зарахована до найвищої категорії »I-A«. Україна: Донбас, Київ, Харків, Криворіжжя зараховані до категорії »II-A«, а решта місцевостей — до категорії »II« або »II-B«. Отже, таким чином, коли, напр., в Московщині робітник (кат. »I«) одержує 900 карб. місячної платні, то в Донбасі так само кваліфікований робітник (кат. »II«) одержує лише 700 карб. А крім різниці в заробітках існує також різниця в цінах продажу продукції. Якщо в Москві 1 клг. білого хліба кошту-

вав у 1941 р. 90 коп., то в Києві хліб тієї самої якості коштував 1 карб. 20 коп. Подібна різниця в цінах і на інші продукти. Існує також різниця і в нормах праці. У Московщині норми праці на 30 % нижчі, ніж в Україні. Про це навіть пишеться у передмові до довідників нормування. Так, напр., у такому довіднику головного будівельного управління при раді міністрів СРСР написано: »При користуванні довідником у республіках УРСР, БССР, на Прикавказзі норми виробу збільшувати (множити) на коефіцієнт 1,30«. Цебто збільшувати їх на 30 %.

Про реальний стан соціалістичної праці в СРСР московські імперіалісти-гнобители дуже добре знають. Тому вони між зливою советської пропаганди час-до-часу мусять вказати, чи натякнути на незадовільну працю якогось одного чи двох підприємств, або й цілого тресту. Того факту, що в советській промисловості найменше 65 % підприємств працює зле, вони ствердити не бажають, бо тим самим вони здемаскували б свою брехню і пропаганду. Але в советських умовах, коли говориться про злу працю якогось підприємства, то це значить, що вся промисловість даного міністерства працює теж зле. Якщо »Правда« пише, напр., що якийсь металургійний трест працює незадовільно, то це стосується не тільки того тресту, а до всіх взагалі. І як правило директори та парторганізації трестів негайно скликають збори робітників, на яких робітники мусять самі себе скритикувати, обвинуватити, а потім ухвалити наперед виготовлені парторганізацією постанови, перейти »добровільно« на »штурмовщину« і взяти зобов'язання підвищити видатність праці. Так підвищують норми виробу.

Ось такий правдивий стан »передової советської техніки«, що довела населення СРСР, зокрема поневолених Москвою народів, до жахливого стану закріпачення і експлуатації.

»Нація це щось більше, як ті, що хочуть сьогодні робити її історію. Це велика спільнота тих, що живуть, і тих, що жили. Ці останні далеко численніші від перших і — не все від них дурніші. Вони не щезли на віки з нашого життя. Сходячи з історичної арени, вони заповіли дітям і внукам свої погляди, ідеї і цілі, які здійснюються звичайно не одною генерацією. Борючися і вмираючи за національний ідеал, як вони його розуміли, вони, ці мерці, лишили нащадкам велику кількість мрій, поривів, змагань, спогадів слави і приречень борні, величезну силу колись активної народньої енергії, що може й помацки, але вперто простувала до досягнення національної мети, цілу симфонію ідей, у яких вразливе вухо знайде свій сенс; ряд відірваних натяків, з яких думаючий потітик випроводить ідеал нації, як математик з незрозумілих лялькові знаків — ясне для всіх рішення задачі«.

(Д. Донцов: »До традиції«, ЛНВ, III, 1922)

Жінки в житті Мазепи

(2)

Мотря Кочубєївна

З цим іменем входимо не тільки в таємницю романтичної любови старого гетьмана для своєї хрищениці, але і в таємницю третьої великої трагедії в житті Мазепи, коли уважати за дві попередні інциденти з Петром Іваненком і Семеном Палієм.

Поети і навіть історики, як Костомаров, Лазаревський намагалися з цієї трагедії витягти лише якийсь розпусний сценарієм і при цій нагоді кинули на гетьмана підозріння в егоїзмі, старечій неморальності і безоглядній лютості.

Але так, як і в фантастичній вигадці Паска, так і тут справа необмежується лише любовною пригодою. Оповідання Паска виросло на підложжі особистої злоби, зв'язаної з низкою суто національних суперництв, а оповідання про любов старого гетьмана і молоденької Мотрі черпає всі свої соки в політичній розходженні, в двох способах сприймання патріотизму і розуміння національних потреб. Отже справа є значно глибша, як виглядає, прикрита різнокольоровою етикетною любовної інтриги.

Одиноким матеріалом про цю справу, на яким основувалися всі без винятку історики — є документи доносу і судового досліду Василя Кочубея, Івана Іскри і попа Ніканора. З доносу і зізнань виходить, що, повдовівши в 1702 році, гетьман забажав одружитися з Мотрею, яка згідно з законами церкви, будучи його хрищеницею не могла бути його жінкою і тому батьки відмовилися від цієї чести. Озлоблений, чи користуючись недовідченою молодістю та хвиливим запамороченням дівчини, Мазепа звів її, а потім відіслав до дому в супроводі царського дипломата, полковника Анненкова. Тоді то обурені батьки постановили видати цареві всі таємниці Мазепи, які знали докладно, будучи з гетьманом в довголітніх близьких, приятельських зносинах.

Поперше, встановім, коли це могло статися? В 1702 році Мотря мала чотирнадцять або п'ятнадцять років, а так, як видно із зізнань, коли виникла ціла історія вона ще не мала вісімнадцять, отже мусіло це бути в 1704-1705 рр.

Кочубеї були з гетьманом дуже близькі. Зналися ще з Чигирина з дорошенківських часів. Коли в Кочубея, посланого послом до Царгороду, трапилася неприємна пригода з викраденими у нього важливими паперами і він втік від карі на Лівобережжя, то це не обійшлося без протекції Мазепи, який був тоді генеральним писарем при Дорошенкові. Коли Мазепа сам опинився на Лівобереж-

жі, вони товаришували при дворі Самойловича. Коли Мазепа став гетьманом то призначив Кочубея генеральним писарем, а потім генеральним суддею, залишаючи його завжди наказним гетьманом, як виїздив з України до Польщі чи на Московщину. Обсипував він Кочубеїв наданнями і дарунками і женив свого небожа Івана Обідовського з старшою донькою Кочубеїв Ганною.

Це показує, як близькими були стосунки поміж гетьманом і Кочубеєм, особливо коли звернемо увагу, що генеральним суддею Кочубей залишався до 1708 року, себто до засудження його на смерть.

Отже виходило б, що справа ціла зводиться лише до любовної інтриги з Мотрею? Хіба ж можливо гадати, що коли б батьки знали, що гетьман так негарно поступив з їх донькою, то утримували б далі офіційні і приватні стосунки з ним на протязі чотирьох років? Чому раніше не послали цареві доносу, коли вже хотіли вмішувати його в родинні справи? Чому, користаючись зі свого першого по гетьмані становища, Кочубей не відправив геть доньки, а дивився спокійно, що вона разом з батьками і сестрою була на гучних прийняттях і двірських церемоніях в гетьманській Гончарівці?

Вірний своїй приязні з молодечих років, зрівноважений і передбачливий Мазепа не міняв свого відношення до Кочубея, хоч дійсно його любов до Мотрі могла це відношення змінити. Дівчину знав він від її народження, вирісши, вона стала поруч матері і близько спорідненої з гетьманом сестри, прикрасою гетьманського двора. Як у такій родині і в таких обставинах могло трапитися щось негарного? Які маємо докази, що Мазепа Мотрю звів і ошукав? Жодних! Говорить це лише Кочубей в листі і повторює це його жінка монахові Ніканорові, а потім всі відрікаються від своїх зізнань. Називали вони чарівником Мазепу і казали, що він дівчину заворожив, але це саме казатиме потім Данило Забілла про нього і про його матір, називаючи її відьмою.

Отже і вираз з листа Кочубея, і натяк Ніканора можна уважати за літературну егзагерацію в запалі ненависти й доносу.

Тому про цілу історію роману Мазепи і панни Кочубеївни знаємо лише те, що нам відомо з прегарних листів гетьмана, збережених не в оригіналах, а в копіях у московському архіві. Наводить ці листи в своїй книжці Костомаров, але в їх повній автентичності не маємо права бути впевненими, бо хоч би при переписуванні вони могли бути змінені. Під час процесу батьки кажуть, що бажання старого гетьмана одружитися з Мотрею було «образливим» і додають, що коли вони забороняли дочці зустрічатися з гетьманом то Мазепа присилав свого слугу Дам'яна і пропонував Мотрі гроші, щоб зустрінутися. І це кажуть батьки? Нам здається сьогодні, що тут щось не так! Може Кочубеї взагалі цього не казали? Може появилася це в московських протоколах, бо слідство і суд провадилися в Смоленську з московськими допитами і звичками. Хіба ж можливе це, коли згадати, що Мазепа і Кочубеї належали до найвищого тодішнього товариства, були дуже багаті та що Мотря мала всього шіснадцять років, коли гроші мають менше значення, ніж у старшому, практичнішому віці. Завдяки відношенню гетьмана до її родини, завдяки високому становищу батька, Мотря мала можливість часто бачити гетьмана, а видно щось перешкоджало і переш-

кода виникла з боку старих Кочубеїв, отже цього за гроші не купитися. Вмішання цієї абсурдної грошевої точки підриває всяке довір'я до решти заяв, тим більше, що всі були відкликані. А таких абсурдів у цьому процесі є багато.

Відкликає Кочубей на суді всі свої ревеляції про визвольні приготування Мазепи, про його зносини з поляками, з шведами, про його державні плани. А тим часом це була правда! Це була державна таємниця, довірена найближчому співробітникові, якому гетьман довір'яв і не сподівався, що він її зрадить! Помимо волі приходить на думку, що може не помилялися ті, які гадали, що Кочубеєві від самого вибору Мазепи було доручено з Москви слідкувати за ним і ті, що, як згаданий вище Густав Гаяр, приписують всю інтригу полтавському полковникові Іскрі, родичові і фаворитові Самойловича, який хоч зберіг при Мазепі високе становище почував до нього злобну заздрість. Може і в Кочубея теж було почуття заздрости до свого великого добродія.

Не віримо в наклеп кинений на старого гетьмана і власну доньку хоч би з тої простої рації, що після зими 1704-1705 року, коли Мазепа просив руки Мотрі і йому було відмовлено, їх відносини не кінчаються, а залишаються такими ж, як і були, майже чотири роки. За цей час Мазепа, може примирившись з долею, що не зможе одружитися, буває у Кочубеїв у домі, запрошує Мотрю до гетьманського палацу на спеціальні урочистості, як, наприклад, охрищення наперненої жидівки, якої вона була хресною матір'ю, або говорить з батьком про її одруження з молодим Чуйкевичем та радить почекаати доки не зреалізуються їх спільні політичні плани. Чи ж це було б можливе, коли б між ним а Мотрею заіснували стосунки іншого характеру, як старої, вірної дружби? Чи ж це була лише хитра комедія? Напевно ні!

Лише батьки в момент доносу згущують всі кольори, щоб збити цей донос більше ймовірним для царя і московських боярів.

Відбудовуючи з певних лиш елементів всю трагічно закінчену романтичну історію можемо гадати, що гетьман, бачучи постійно свою хрищеницю, яка росла на його очах і стала гарною, вихованою і освіченою панночкою, міг дійсно закохатися щиро і з цілком молодим запалом, викликаючи в дівчині теж гаряче почуття, на яке складалися мабуть більше захоплення і гордість, що гетьман за нею упадає, як правдива любов. Але для Мотрі це було короткотривале очарування, якби сон з якого збудило її само поведження Мазепи. Коли не будучи вже в стані заховати свого, як їй самій здавалося, любовного пориву, свого захоплення, Мотря втікла з дому батьків до гетьманського палацу, гетьман негайно прикликав полковника Анненкова, це царське око приставлене до нього, і просив його відвезти Мотрю до дому. В палацу була вона заледве одну-дві години.

Якесь дивне враження робить те, що Мазепа доручив цю ролу Анненкову, а не комусь зі свого почоту. Виглядає це власне, як підкреслення, що це є справа чисто товариських стосунків і гетьман уникає вмішувати когось, кого можна б запідозрити, що через свою залежність від нього, покривав щось негарного. Тому прикли-

кує він чужоземного дипломата і доручає його проводити панну Кочубейвну.

Мотря образилася, як видно виразно з листів, а може її палке захоплення пройшло та під впливом родини вона зрозуміла всю несамотовитість любовного роману між 73-літнім дідом і шіснадцятилітньою дівчиною.

»Чудовим зразком любовної лірики« називає Д. Дорошенко листи Мазепи до Мотрі, а в Уманця знаходимо заввагу: »як не близько малорусский язык к великоруському и как не просты письма Мазепы, их нельзя перевести. По силе выражения, их можно сравнить только с любовными письмами Пушкина«.

Особливо слухними є ці завваги, коли затримаємося на тому найважливішому листі, де він старається виправдати перед закоханою і ображеною дівчиною свій поступок:

»Мое серденько!

Зажурилася почувши від дівки таке слово, же Ваша Милість за зле мені маєш іж Вашу Милість при собі не задержавем, але одіслав до дому.

Уваж сама щоб з того виросло!

Перша — що Твої родичі, по всім світі розголосили, же взяв у нас дочку у ночі гвалтом і держить у себе місто підложниці.

Друга причина, же державши Вашу Милість у себе я бим не могл жадною мірою витримати, та і Ваша Милість также, мусілибисмо з собою жити так як малженство кажет, а потім прийшло би неблагословенство от Церкви і клятва, жеби нам з собою не жити. Деж би я на тот час подівся? І мені б же через тоє Вашої Милости жаль, щоб ось на потом на мене не плакала«.

Чи ж одного цього листа, коли його вважаємо за автентичний не досить, щоб бачити, що в любові Мотрі і Мазепи не було нічого недозволеного і заслуговуючого на догану? Гетьманові прикро, що вона гнівається і розкоханому дідові хотілося б її бачити — це все! Він покликується на церкву і на життя бо розуміє, що дівчина зробила дурницю, ховаючись в його замку від гніву батьків.

В інших листах він благає її, щоб вони могли зустрінутися, покликуючись на обіцянку, що вона буде його любити до смерті, вживає гарячих і в тодішнім стилі звичайних перебільшувань, але з цього не вільно гадати про якийсь недозволений зв'язок між ними.

В однім зі своїх зізнань старий Кочубей каже, що Мазепа говорив йому про зміни, які наближаються і тоді він вирішив прискорити шлюб доньки з Чуйкевичем, сином другого генерального судді. Коли справа йде про Мотрю це найліпший доказ, що поміж нею і гетьманом не було нічого, крім звичайного невдалого сватовства, бо інакше молодий Чуйкевич не сватав би її.

А крім того, Мазепа два рази в своїх листах до Мотрі виразно каже, що між ними нічого не було; перший в наведеному вище листі, другий, коли радить їй, якщо вона не може витримати з батьками, переїхати до монастиря. Він сподівався, що отримає від Митрополита винятковий дозвіл на шлюб з Мотрею і лояльно просив її руки, хотів з неї зробити першу жінку в Україні, королеву батурин-

ського двора і коли б між ними щось трапилося він з цілою лицарськістю не ховав своєї вини і не відкинув би любови дівчини, любови про яку сам благав. Коли він це зробив, то виявив цим сильну волю, не приймаючи необережної жертви, яку, будучи добрим психологом, тим виведеним у Словацького »*bacznym postrzegaczem i znawcą serc ludzkich*« — вважав за небезпечну.

Байрон, який у своїй поемі виводить екзотичного Мазепу, що зі списом у руках проводить короля шведського, сам свого коня розсідлує і потім такі теревені про свою пригоду з Фальбовським оповідає, що нема нічого дивного, що той засипає, вмістив там такий уступ:

I loved and was beloved again,

A chief of thousands, and could lead,

I am—or rather was—a priy,

Them on where each would foremost bleed,

But could not o'er myself evinee

The line control—But to resume:

I loved, and was beloved again.

І коли це говорилося з нагоди мітичної Фальбовської, чи менше мітичної жінки володимирського судді, Олени з Ковалевських Загоровської, то так само можна це прикласти до Мотрі Кочубеївни, тільки що Мазепа виказав, що до нього можна застосувати ті слова, з якими Байрон каже йому звертатися до короля Карла:

“But all men are not born to reign,
Or o'er themselves and nations too.”

Постать Мотрі, яка могла стати Антігоною славетного старця, втрачає свою виразність і никне в якихось непевних здогадах. Каже дехто, що вона вийшла за Чуйкевича (хоч напевно відомо, що жінкою Семена Чуйкевича була її молодша сестра Катерина), що після Полтави була вивезена до Московщини і померла на чужині. Коли і де саме, невідомо.

Чи вплинула, як хоче Пушкін, на зміну її відношення до Мазепи смерть її батька, невідомо, але що Мазепа мусів боляче пережити всю трагедію зірвання з нею, з її родиною, страшного суду в Борщагівці, покарання, майже його власними руками старого приятеля і перекреслення з цим всім довголітніх спогадів, тих байронівських: »*My seventy years of memory back*«.

Виглядає це все на якусь дивовижну інтригу, на якесь таємниче переплутання ниток, що тягнуться десь дуже далеко, у віддалі років, а зовсім не до гарячого серця молоденької Мотрі. Не вияснює цього таємничого імброльйо лист гетьмана до Кочубея, де каже: »Через літ шіснадцять прощалося і пробачалося великим і малим Вашим, смерті гідним проступкам, однак нічого доброго як вижу ні терпеливість, ні добротливість моя не могла справити«, але підтверджує гадку, що вся ця трагедія Мазепиного життя належить до тих численних таємниць, що вирости завдяки російському затрианню слідів його величі.

Помимо того, що є деякі дані (як згадував колись в паризькому місячникові «Promethe» французький письменник Тарне, псевд. Й. Кастане) про зносини Мазепи зі Станиславом Лещинським від 1703 р., знаємо напевно, що вони почалися в 1705 р. через княгиню Дольську.

Нічого не було б дивного, коли б ці зносини між гетьманом і новообраним королем польським почалися відразу, після його обрання, бо Мазепа від дитинства був близько заприязнений з родиною Лещинських. Його біографи кажуть, що першим його протектором був Ян Лещинський, київський католицький єпископ, який представив його Я. Казимирові та варшавським єзуїтам, у яких він учився на стипендії князя Дмитра Корибута Вишневецького, гетьмана великого литовського, про якого згадувалося у зв'язку з процесом Загоровських.

Виїжджаючи за кордон, як посол Річпосполитої і Яна Казимира на сойм до Регенсбургу в 1655-1656 року, єпископ Ян Лещинський узяв з собою трьох молодих людей, у тому числі і майбутнього гетьмана.

Родина Лещинських була дуже тісно зв'язана з Україною і мала багато як приятелів, так і ворогів і, наприклад, інтервенція нового київського єпископа Томаша Уейського за Паска і проти Мазепи в їх сварці, виглядає на відгук ворожого відношення до свого попередника.

Батька короля і його самого міг Мазепа малим хлопцем теж знати особисто і непотрібне було б йому посередництво навіть такої близької родички Станислава, як княгиня Дольська.

Чи зустрічав колинебудь Мазепа перед 1705 роком Ганну з Ходороставських, за першим шлюбом княгиню Вишневецьку, за другим княгиню Дольську, не знаємо, але зустріч їх під цей час перебування гетьмана на Волині мала чисто товариський характер.

Запросив гетьмана до Білої Криниці син княгині Дольської, з першого подружжя Януш Вишневецький, воєвода краківський, тримати до христа, разом з своєю матір'ю, новонароджену доньку.

Таким чином коліска Францішки Уршулі Корибутівни Вишневецької зв'язала і покумала дві блискучі східноєвропейські постаті епохи барокко — легендарного батуринського володаря і молододу, гарну, «повну енергії і ініціативи», як каже д-р Омелян Прицак, високоосвічену даму, обвіявши їх стосунки типово мазепинською таємницею.

Над цією коліскою сплелися разом у таємниче павутиння «демонічність» Мазепи, і те, про що інша блискуча дама польського високого світу, Лисавета з Любомирських Сенявська, казатиме французькому послулові маркізові д'Юссон де Бонак, що він, поза іншими своїми прикметами, легко своїм чаром приваблює до себе жінок і красавицю, що, за словами Пилипа Орлика, «прелестми своїми ему оную (зміну політики) виперсвадовала».

Гетьман, як каже Орлик «имел с нею денные і нощные конференції», та, як зізнав Кочубей, «беседовал з нею много, як в дому... бавячись два дня, так і на санях едуци... до города Бродов», але чи між ними виникло щось іншого, як звичайне зближення двох інтелігентних людей і чи мають якусь підставу докори, що їх

вклав Пушкін в уста розгніваної Мотрі Кочубейвни, не знаємо і не знатимемо ніколи.

Що взаємні «чари» і «прелести» могли полегшити пересправи двох занятих високою політикою і прекрасно освідмлених партнерів — немає сумніву.

Стосунки їх належать до того «зовнішнього» життєпису гетьмана, про який говорить проф. Б. Крупницький і відома нам участь в його житті княгині Дольської має чисто політичний і діловий характер.

Правда, обмінюються вони подарунками, навіть досить інтимного характеру (як каже Кочубей: «постель коштовную и хорошую, музыкантов своих колка человек з инструментами»), правда, ославлений Теофан Прокопович і нещасний гетьманський небіж Войнаровський говорять навіть про можливість їх одруження, але певності якихось близьких стосунків між ними нема зовсім.

Ці сватовські оповідання Мазепа в своїм листі з 27 січня 1708 року до Адама Єронима Сенавського, воєводи белзького і гетьмана великого коронного, називав «сплітками», а те, що нам відомо про їх листування, про посилення шифрів торкається лише політичних справ.

Княгиня бачила Річпосполиту роздрту, вплутану без жодної користі в «північну» війну, здеморалізовану інтригами пруськими, російськими і власного теж короля Августа II-го, вбачала її порятунок лише в утриманні на троні свого кузина Станіслава Лещинського, в скріпленні того «націоналізму», якого він і його сторонники були представниками. Розуміла, що відірвання України від Росії навіть коштом якихось територіальних поступок (Волинь тощо), як свідчить потім Петро в своїм маніфесті, скріпило б положення Річпосполитої. Тому стала посередницею поміж Мазепою, Станіславом і Карлом.

Під впливом Мазепиного чару, як і молоденька Мотря, що, як завважає Пушкін, обоготворяла гетьмана за його володарську велич та його великі патріотичні плани, могла княгиня Дольська згадати про стародавню «руськість» родин її власної і обох її чоловіків і тому могла відноситися зі щирою симпатією до проекту унезалежнення «Великого Князівства Руського», під булавою її чаруючого співбесідника. Могла тоді промайнути в її уяві думка, щоб і себе з ним покрити одною, горностаєм підшитою великокнязівською пурпурою.

З портрету, що його відшукав у Львові, в церкві св. Антона на Личакові, п. О. Прицак, встановляючи, що це напевно портрет Ганни Дольської, дивляться на нас розумні, уважні очі молодої жінки в горностаєвм князівськм плащі. Одягнена в раброн свого часу і волосся має зачесане по тодішній моді, так, як одягалися і зачісувалися пані в Версалі та дві варшавські королеви, з якими жила дуже близько, Марія Казимира Собеська та Катерина Лещинська. Про її життя (* 1663 (?) + 1711) маємо більше відомостей, як про всі попередні згадані жінки. Положення її родини, високі становища, що займали її чоловіки, сини, зять і правдоподібно її власна вдача і рухливість зберегли від забуття багато подробиць про цю «більше до богів, ніж до людей подібну» жінку, як її окреслює її власний син.

(Закінчення в наст. числі.)

Праці Української Вільної Академії Наук у Німеччині

3 серії: Краєзнавчі студії

Проф. Д-р Зіновій Лисько

Музична культура Львова

Львів, столиця західної України, був осередком, що з нього промінювала культура не тільки на ближчі західні українські області, але на протязі історії не раз підносився до висоти всеукраїнського культурного центру, що був зразком з рішальним значенням для цілої України. Між досягненнями духової культури українського Львова не на останньому місці стоїть також розвиток його музичного життя.

З перших сторіч існування Львова, тобто, з часів держави українських князів і королів, на жаль, не збереглися ніякі історичні акти, ані навіть згадки про його музичне життя. Тільки з історично і археологічно засвідчених фактів про наявність у Львові з найдавнішого часу церков, ми мусимо з певністю припустити культивування в тих церквах церковної музики, що, згідно з приписами східних обрядів, могла була відбуватися тільки в формі музики вокальної, так само, як по всій Україні. Натомість про світську музику королівських, княжих і боярських дворів, що була також інструментальна і розпоряджала значною кількістю диференційованих інструментів і виконавців-скоморохів, — як про це свідчать відомості про київський великокняжий двір, — з львівського осередку безпосередніх відомостей не маємо. Але близький до правди буде здогад, що в галицько-волинських землях і зокрема у Львові не чужа була західноєвропейська музика. Бо, коли в «Слові о полку Ігореві» читаємо, навіть, про Київ, що «тут німці і венеції, тут греки і морава поють славу Святославлю», — то в Галичині, з її урядовою латинською мовою у стосунках з закордоном, з її папськими коронаціями володарів, з її спровадженням німецьких міщан і т. п., західноєвропейська музика мусіла бути більше поширена і відома.

Перші історичні згадки про українське музичне життя Львова походять аж з XVI. ст. Це був час, коли західна Україна і Львів політично належали вже до польської держави і з культурного погляду також мусіли витримувати сильний натиск польських

чинників. Тоді на захист національних українських інтересів і православної віри стали міські організації, т. зв. «Братства», що організувалися при міських церквах і вели дуже успішну культурну акцію проти католицизму і полонізації, що в тодішніх обставинах були однозначні. Діяльність їх полягала в освоюванні українських шкіл, друкарень, шпиталів, дбанню про церкви, тощо. Перше таке «Братство» організувалося при Успенській церкві у Львові 1463 р., і воно стало перовзором для братств по інших містах України. Між своїми завданнями львівські братчики мали також дбати про організацію церковного життя взагалі, а особливо про повагу та мистецьке оформлення літургичних відправ, що проявилось, головню, в плеканні церковного хорового співу. Під впливом західноєвропейської музики прищепився в Україні тоді, тобто на переломі XV-XVI ст. поліфонічний (багатоголосний) спів «а капеля», що в Україні мав назву «пар»ного співу». Отож, такий спів львівське «Братство» з успіхом впровадило в своїй церкві, як тільки дістало на це дозвіл від царгородського патріярха, а на протязі XVI стор. цей мистецький спів закріпився і увійшов в традицію братської церкви у Львові. Звичайно, для виконання складних поліфонічних хорових творів, треба було відповідного диригента і школеного складу хористів. На це Братство асигнувало спеціальні кошти, і можна думати, що завдяки цьому церковний спів утримувався на високому мистецькому рівні. В статуті Братства з 1586 року (пар. 12) і в писаних інструкцях з того самого часу накладається на вчителя співу суворий обов'язок про добір якнайкращих басових, тенорових, альтових і дискантових голосів та про їх відповідне чколення. Цей львівський хор, один з кращих в Україні, розвивався і існував ще майже ціле XVII стор. Одначе, піклування Братства не обмежувалося лише до цієї виконавчої ділянки. Тому, що відмінності східного церковного обряду були перешкодою для використання готових церковних творів західної Європи, — Братство дбало за те, щоб тут, на місці, в Україні, творився власний церковний музичний репертуар, відповідний до вимог українського обряду, українською церковною мовою і в чистому вокальному стилі «а капеля». І успіхи в цьому напрямі були також цілком задовільні. В цій добі появляється низка композиторів українського багатоголосного «партесного співу», як Дилецький, Шаваровський, Яжевський, Пекулицький, Лаконек, Бишовський, Гавалевич, Завадовський, Колядчин, Мазурек, Чернушин, які створили багату хорову літературу на 3, 4, 8, 12, і 18 голосів, — все в церковному стилі «а капеля». Що до форми були це концерти, Служби Божі, Вечірні, Похорони і інші твори літургичного вжитку. Перший з вищеперелічених композиторів, Микола Дилецький, відомий також, як автор підручника композиції, т. зв. «Музикійської Граматики» (перше видання не збереглося, друге 1670 р.) був киянином. Всі інші були, мабуть, львовяни, або принаймні з західної України. На жаль, з їх композицій до нашого часу нічого не збереглося. Маємо лише каталог нотної бібліотеки львівського Братства з 1697 року («Rejestr opisanych kantyk . . .»), в якому є перелічених і частинно списаних 398 «партесних» творів, здебільшого анонімних, а почасти виценазованих композиторів. Все те свідчить про живучість

і інтенсивність львівського музичного руху. У Львові також «Ірмологіоном» 1707 року почалося перше в Україні друкування нових книжок. Про світську музику тогочасного українського Львова відомостей не маємо, хоч вона в багатьох міщанських домах без сумніву мусіла культивуватися.

1772 року західня Україна і Львів перейшли під панування Австрії. В цей час у джерелах уже хор Успенського Братства не згадується; цей славний колись осередок існував далі, але якісно підупав цілковито. Натомість провід музичного життя у Львові перебрала на себе єпископська катедра св. Юра. Тут у другій половині XVIII і на переломі XVIII-XIX сторіч, завдяки зрозумінню і жертвенності львівських єпископів, особливо єп. Петра Білянського (1780-98) і єп. Миколи Скородинського (1798-1805), існував добрий хор і симфонічна оркестра, що були прикрасою єпископських Богослужень. Стояли також в катедрі органи. При своїх візитаціях провінційних парохій, єпископи возили оркестру з собою і, таким чином, хотіли популяризувати церковну інструментальну музику і поза Львовом. Збереглися спомини одного тогочасного українського священика про те, як єп. Скородинський приїжджав зо своєю оркестрою і хором до глибокого гірського села Шешори, як там посходилися гуцули з цілої околиці і як вони дивувалися та згіршувалися, що скрипки посміли в церкві грати і бубни туркотіти. Отже, тому, що інструментальна музика не мала в українському церковному обряді ніяких традицій, ані популярності в широких колах, це нововведення львівських єпископів осталося лише мистецьким епізодом, що по кількадесяти роках мусів припинитися. Все таки треба признати, що ця відважна спроба була значним музичним урізноманітненням, яке, за свідченням сучасних джерел, притягло до себе музичну еліту Львова.

На жаль, ці джерела згадують лише загально про репертуар святоюрської симфонічної капелі, який мав складатися з творів «старших і новітніх, своїх і не своїх» композиторів. Провідниками цих духовних концертів були, між іншими, відомий музика Андрій Рачинський, що згодом перейшов на службу до гетьмана К. Розумовського на східню Україну, де разом з своїм сином відіграв визначну музичну роль, далі — понімечений чех Роллечек і інші.

Після ліквідації святоюрської капелі помічається загальний упадок музичного життя Львова і збайдужіння. Єдиним носієм українського музичного мистецтва був тоді лише хор Духовної Семінарії. І тоді допоміжну руку дала Львову далеким окружним шляхом східня Україна. А саме, у Відні був тоді російським амбасадором граф Андрій Розумовський, син гетьмана Кирила Розумовського. Він утримував при православній церковці у Відні гарний хор, що в репертуарі мав нові тоді твори українських композиторів Дм. Бортнянського, М. Березовського і ін. Галицькі студенти, що перебували на студіях у Відні, надзвичайно захоплювалися цим хором і його репертуаром. Під таким впливом один із цих молодих галичан, Іван Снігурський, що став згодом перемиським єпископом, рішився відродити музичне мистецтво і в Галичині. З свого собору в Перемишлі він усунув органи, оснував 1829 р. чи-

сленний і добрий хор, спровадив з Чехії доброго диригента А. Нанке, а в основу репертуару поклав твори східноукраїнських класиків Дм. Бортнянського і М. Березовського, що їх знав ще з Відня. Цим музичним рухом захоплювалися, головню, молоді студенти і вони перенесли його скоро також на львівський ґрунт. В 1830-х роках хор львівської духовної семінарії перейшов також на східноукраїнський класичний репертуар і своїми виступами у власній семінарській церкві і в митрополичому Соборі св. Юра спромігся далі піддержувати львівські традиції доброго хорового співу.

У Львові також почалася музично-етнографічна праця, а саме виданням першого в західній Україні збірника народніх мелодій Вацлава з Олеська (1833 р.), що був псевдонімом майбутнього губернатора Галичини Вацлава Залеського. Гармонійне опрацювання пісень в цьому збірнику належало відомому скрипакові К. Ліпінському. Праця «Вацлава з Олеська» мала вплив на дальший розвиток української музичної етнографії.

Тим часом надійшла в Австрії 1848-го року нова конституційна доба, т. зв. «Весна народів», що і для Львова принесла можливості музичного відродження. Одначе, бурхливі політичні і воєнні події цих часів не дали змоги зразу виявитися музичним процесам, які почали тоді щойно зароджуватися.

В 1850-х роках у Львові жили лише переходно обидва піонери західноукраїнського музичного відродження, композитори Михайло Вербицький (1815-70) і Іван Лаврівський (1822-73), що працювали і komponували тоді, головню, для церковних хорів Львова. Перелім прийшов аж 1864 року, коли у Львові оснувався постійний український театр, що виставляв також п'єси з музикою, опери і опери. У зв'язку з цим почалася тоді найбільш інтенсивна творча діяльність обидвох вищеназваних композиторів, які поставили театрові не тільки нові т. зв. «мелодрами» (як, напр., Вербицького «Підгір'яни», «Сільські пленіпотенти», Лаврівського «Роксоляна», «Пан Довгонос» і багато інших), але творили також симфонічний репертуар для міжактового виконання, серед якого визначалися особливо увертюри Вербицького, які він сам називав «Симфоніями». Треба зазначити, що львівський український театр лише частинно перебував у Львові, а поза тим виїжджав на довгі турне по провінції і, таким чином, мистецькі надбання Львова поширював на українську територію, що була тоді в межах Австрії. Крім театру почалася тоді у Львові також концертна діяльність, яка покищо відбувалася аматорськими силами у формі музичних вечорів у новозбудованому «Народному Домі».

Великий вклад для піднесення музичної культури українського Львова зробив композитор **Анатоль Вахнянин** (1841-1908). Це був взагалі визначний суспільний діяч, посол до віденського парламенту і галицького сойму та організатор національного життя західної України. В 1870 році він оснував співоче товариство «Торбан», а в 1891 році товариство «Боян», у якому довгий час був головою і диригентом. Це останнє товариство розвинуло інтенсивну і широку діяльність; воно утримувало численний і добрий хор, що давав систематичні концерти, головню української творчості і зорганізувало нотне видавництво, що за час свого кількадесяти-

літнього існування опублікувало сотні творів української музичної літератури. Крім того, Вахнянин був співосновником «Музичного Товариства ім. Лисенка», яке мало також своє нотне видавництво, але головну увагу звернуло на утримання української музичної школи «Вищого Музичного Інституту ім. Лисенка», в якому Вахнянин був першим директором (1904-08). З бігом часу ця школа дуже гарно розвинулася, придбала визначні педагогічні сили і завела також класи високошкільного характеру всіх відділів, а «Музичне Товариство ім. Лисенка» спромоглося побудувати власний будинок з гарною концертною залюю і після першої світової війни стало головним осередком музичного життя українського Львова. Анатоль Вахнянин був діяльний також як композитор: крім опрацювання народніх пісень, він komponував також твори для сольоспіву, хору і першу в західній Україні оперу «Купало» (в 1870-х роках), яка, однак, діждалася прем'єри аж 1929 р.

В добі Вахнянина були чинні у Львові також два його трохи молодші сучасники, композитори **Іван Біликівський** (1846-1922) і **Генрик Топольницький** (1864-1920), що посвячувалися майже виключно хоровій творчості. Широку діяльність розгортає тоді також муз. етнограф і композитор **Порфір Бажанський** (1836-1920). Він зібрав велику кількість народніх галицьких мелодій і частину з них опублікував («Русько-народні галицькі мелодії», Перемишль і Львів, на початку ХХ ст. — разом понад 10 сотень), оголосив друком також багато теоретичних студій з різних музичних ділянок, у яких пропагував свої оригінальні погляди на народну творчість. Однак виклад його і самі погляди настільки туманні і не переконливі, що осталися без наслідків. Також його опери («Олеся», «Довбуш», «Марійка» і багато інших) і інші твори, що їх намагався komponувати в дусі тих своїх теорій, не мали успіху і скоро пішли в забуття.

З нотних видавництв того часу, крім двох виценаведених, треба ще згадати «Музикальну Бібліотеку», яка за редакцією О. Нижанківського видала в 1880-х роках цілу низку цінних творів хорового репертуару. Появлялися тоді у Львові також спорадичні, але солідні нотні видання, як напр., збірник «Боян» (1884 р. за ред. В. Матюка) і «Кобзар» (1885 р. за ред. А. Вахнянина і П. Бажанського).

Бачимо, що музичне відродження Львова ХІХ стор. прийняло широкі розміри, але якісно воно не завжди стояло на висоті. Бо хоч діячі цієї доби були здебільшого фанатично відданими працівниками і між ними траплялися дуже талановиті одиниці, проте, в загальному цілий рух виявляв деякі якістьові недотягнення, що їх за браком фахової музичної освіти покищо трудно було усунути.

Зміну в цьому напрямі принесли аж перші роки ХХ стор., коли на львівському ґрунті почали працювати два композитори-професіонали, а саме **Станислав Людкевич** (* 1879) і приблизно десять років за ним **Василь Барвінський** (* 1888). Їх творчість, технічно дозріла і в головному спрямована на великі інструментальні форми, відкривала нові горизонти для музичного Львова. Людкевич своїми симфонічними поемами («Каменярі», «Веснянки»), своєю одою — кантатою «Кавказ», своїми численними сольоспіваними і хорами, все в вагнерівсько-драматичному стилі, сильно розворушив музичні

кола і дав поштовх до дальших відважних посягань. Василь Барвінський, піяніст, увесь час директор і професор вищезгаданого «Музичного Інституту ім. Лисенка», в композиторській творчості схилився до стилю помірного імпресіонізму і визначився головню в інструментальній ділянці. Він з однаковою любов'ю плекає великі і малі муз. форми, а в усіх творах — симфонічних, фортепіянових, віолончелевих, тріо, вокальних, тощо — завжди виступає як ніжний, глибокий лірик. Ці два музичні типи, Людкевич і Барвінський, себе взаємно доповняли. Сучасником їх був музиколог і композитор **Філарет Колесса** (1871-1947), що, одначе, характером своєї виключно хорової творчості належав стилістично до попередньої доби XIX стор., а про його визначну наукову діяльність буде мова нижче. Композитор **Йосип Кишакевич** (* 1872) лише частинно перебував у Львові; здебільшого його творчість зв'язана з містом Перемишлем.

Нове покоління музик скріпило в 1920-х роках львівське життя кількісно і якісно. Численна і талановита молодь, яка після програної війни 1918-19 років з Польщею, була змушена емігрувати до західної Європи, використала там свій побут, між іншим, на здобуття професійної освіти у високих музичних школах і університетах. Починаючи десь 1928-м роком, верталися поступнево до Львова нові кадри кваліфікованих музик з Відня, Берліна, Варшави і найбільше з визначного слов'янського осередку Праги. З цих нових львівських діячів згадаємо тенора і вокальн. педагога Р. Любинецького, драм. сопрано Д. Бандрівську, лірич. сопрано М. Свірську, О. Лепкову, баритона І. Маслюка-Мартіні, тенора В. Тисяка, піяніста Р. Савицького, Г. Левицьку, Т. Шухевича, диригентів і композиторів Миколу Колессу і А. Рудницького, піяніста і композитора д-ра Н. Нижанківського, музикологів і композиторів д-ра Б. Кудрика і д-ра З. Лиська, композитора Р. Сімовича, музиколога д-ра В. Витвицького, диригента Л. Туркевича і інших. Інтенсивність музичного життя Львова в усіх ділянках зросла. Був зорганізований «Союз Україн. Професійних Музик» (СУПРОМ), що його головою був спочатку д-р Нижанківський, а потім В. Барвінський. При СУПРОМ-і оснувалося також нове нотне видавництво, що почало публікувати твори нової української музики. Від 1937 року виходив також орган СУПВОМ-у фаховий місячник «Українська Музика» за ред. д-ра З. Лиська, що від 1939 року став спільним органом СУПРОМ-у і Музикологічної Комісії Наукового Тов. ім. Шевченка. Взагалі, СУПРОМ і його члени перебрали до своїх рук провід львівського музичного руху, поставили його на професійний рівень і започаткували розмах, якого Львів досі не знав.

Творчість львівських композиторів була дуже різномірна, як щодо форм, так і щодо стилевих напрямів. До старших композиторів Людкевича, Барвінського і Філарета Колесси долучився **Борис Кудрик**, що свої твори (церковні твори, кантати, сольоспіви, фортепіянові сонати, сюїти) komponував у суворих класичних гармоніях і формах. **Нестор Нижанківський**, не зважаючи на загальний неоромантичний характер своєї композиторської продукції (фортепіянові твори, тріо, сольоспіви, хори), залюбки плекав елементи контрапунктизму, якими володів майстерно. **Роман Сімович** був

чистої води імпресіоністом; його твори (фортепіянові, вокальні, три симфонії) визначалися відважними гармоніями, звуковою повнотою і барвистістю. **Антін Рудницький** в тому часі (своєю симфонічною програмовою музикою, фортепіяновими творами, сольоспівами) займав крайнє ліве крило, зближене до музичного експресіонізму. В пізнійшій своїй творчості цей композитор еволюціонував виразно до тональної музики. **Микола Колесса** виявив у своїй творчості (симфонічні сюїти, квартети, фортепіянові твори, хори) сильне почуття форми, стихійність ритмів і здорову, дуже відважну, проте, завжди тональну гармонію. У творчості **Зиновія Лиська** (симфонічний, камерний, хоровий, тощо) сучасна критика вбачала звичайно стилістичну спорідненість з М. Колессою і заличувала їх обидвох до «працької школи». **Д-р Степанія Туркевич-Лукіяновичева**, єдина композиторка, залюбки зверталася до дитячої тематики. Окремо стояв **Богдан Вахнянин**, що своїм настановленням і технічним рівнем був споріднений радше з ХІХ стор. **Василь Витвицький**, як композитор в цьому часі ще не проявлявся.

В музичному житті Львова брали участь не тільки місцеві сили, але гостювали також визначні музики з цілої Європи. Згадати хоч би тільки В. А. Моцарта-сина (1791-1844), що довгий час учителював і концертував у Львові, **Ф. Ліста** (1847 р.), **Б. Бартока** і багато інших. Особливо останній в часі свого побуту у Львові 1936 р., виявив велике зацікавлення українською музичною культурою та залюбки перебував в українських музичних установах і в товаристві музичних українських музик.

З українців, що постійно працювали за кордоном, але спорадично брали участь у львівській опері і концертах, згадаємо **С. Крушельницьку** (Італія), **А. Дідура**, **М. Менцінського** (Стокгольм), **О. Руснака** (Мюнхен), **О. Мишугу**, **М. Голинського**, **З. Дольницького**, **К. Андрієнка** (Берлін), **Л. Колессу**, **М. Сокіл**, **Є. Зарицьку**, **М. Дуду**, **Є. Поспієву**, **Л. Черних**, **Д. Йоху** і ін. При нагоді різних національних свят і роковин відбувалися у Львові спеціальні музичні святкування, в яких брали участь сили цілої підавстрійської України. Таким був, напр., в 1903 році ювілей найбільш заслуженого українського композитора **Миколи Лисенка**, що загостив тоді з Києва до Львова, і тут у його честь три дні відбувалися святочні академії і концерти, що були рядом грандіозних проявів любови і пошани західноукраїнського громадянства до свого великого мистця. Кожного року відзначалися святочними концертами також роковини **Т. Шевченка**. Час-до-часу відбувалися у Львові також фестивалі народної пісні, коли з цілої Галичини зїздилися тисячі учасників народних хорів і тут подавали чудові зразки народного мистецтва в індивідуальних і масових збірних виступах. Останнє грандіозне свято відбулося 1942 року.

З львівських хорів слід відзначити старий, заслужений «Боян», чоловічий хор «Бандурист» (дир. **О. Плешкевич**), кілька церковних хорів (як митрополичої катедри, Успенської церкви, семінарський хор) і низка аматорських хорів на периферіях міста.

У ділянці нотно-видавничій до вищезгаданих уже видавництв «Бояна», «Музичного Тов. ім. Лисенка» і «СУПРОМ» треба ще додати видавництво церковної муз. літератури Митрополичої Кате-

дри (ред. І. Охримович), музичну накладню «Торбай» (ред. Я. Ярославенко) і декотрі загальновидавничі установи, що час-до-часу випускали також нотні публікації, музичні підручники і т. п. Це були: старе, заслужене народно-освітнє товариство «Просвіта», товариство «Червона Калина» (що 1937 року видало об'ємистий збірник прокомпонованих народних пісень, — ред. З. Лисько), «Видавничий Інститут» («Диригентський Порадник» 1938 р. — ред. В. Витвицький), «Інститут Народної Творчості» (ред. С. Сапрун), тощо. Не зважаючи на цей численний, як на одне місто, перелік, загальна продукція нотних видань, за браком капіталу, не була велика, в наслідку чого постійно відчувалися труднощі в придбанні української музичної літератури.

Ми вже згадували про львівську музичну школу «Вищий Музичний Інститут ім. Лисенка». Під проводом свого довголітнього директора В. Барвінського він розвивався дуже гарно і в останньому часі складався з трьох відділів: нижчої, середньої і високої музичної школи, перші дві по 4 роки навчання, а остання від 2 до 4 років, залежно від факультету і потреби. На всіх відділах було в середньому 200 учнів і студентів. Цей центральний «Музичний Інститут» мав свої філії також у менших провінціальних містах, як в Перемишлі, Станиславові, Стрию, Тернополі, Коломиї і ін., але там існували тільки нижчі і середні типи шкіл. Інспектором всього муз. шкільництва був д-р С. Людкевич, який програми навчання і вимоги скрізь уводив і прирівняв до львівського центру.

Музикологічна діяльність львівських дослідників зосереджувалася в першу чергу на музичну етнографію. Коли в XIX ст. можна було говорити тільки про менш-більш принагідні, аматорські, часто з значними недостатками публікації записів народної пісенної творчості західної України, то з перших років XX стор. справа прийняла поважний зворот і опиралася на солідні наукові підстави і методи. У виданнях львівського «Наукового Товариства ім. Шевченка» («НТШ», що мало характер української Академії Наук), а саме в «Матеріялах до українсько-руської етнології», «Етнографічних Збірниках» і в «Записках НТШ», появилися тоді науково систематизовані збірники народних мелодій Івана Колесси (1902), В. Шухевича (1901-02), С. Людкевича (1906-08), В. Гнатюка (1909 і 1914), Л. Плосайкевича і Я. Сенчика (1916) і Філярета Колесси (1910-13, 1906-07 і 1929), що дали змогу почати над ними наукові досліді. Найбільшу працю і заслуги поклав у цьому напрямі д-р Філ. Колесса, що в доповнення до давніших українських дослідників (як П. Сокальський, чи М. Лисенко з 1870-90 років), у своїх студіях застосував модерніші музикологічні прийоми і історично-порівняльну методи. У численних працях, що виходили в видавництвах наукових установ Києва, Ужгороду і передусім його рідного Львова, Ф. Колесса опрацьовував український музичний фолклор або діалектично-територіально («Народні пісні з південного Підкарпаття», Ужгород, 1923; «Народна музика на Поліссі», Львів, 1939; «Народні пісні з галицької Лемківщини», Львів, 1929), або історично («Українська народня пісня на переломі XVII-XVIII ст.», 1928), або опрацьовував окремі пісенні жанри («Мелодії укр.

народ. дум», Львів, 1910-13 і «Мелодії гаївок», Львів, 1909; »Речитативні форми в українській народній поезії«, Київ, 1927), або врешті давав праці загального синтетичного характеру («Ритміка укр. народ. пісень», Львів, 1906-07; »Наверствовання і характеристичні признаки укр. народ. мелодій«, Львів, 1918).

В 1936 р. зорганізувалася при НТШ у Львові »Музикологічна Комісія«, в складі якої, крім старших д-ра С. Людкевича і д-ра Ф. Колесси, працювали і молодші львівські музикологи, як д-р Б. Кудрик (історія української церковної музики, західньоукраїнська музика XIX стор.), д-р В. Витвицький (музика другої половини XIX і початку XX стор.), д-р З. Лисько (українська музика середини XIX стор., музичний фолклор) і інші. Їх праці друкувалися в органі »Музикологічної Комісії«, місячнику »Українська Музика« в 1937-38-39 роках і окремими виданнями в різних видавництвах.

На закінчення цього огляду мусимо підкреслити, що картина музичного життя Львова не є ідентична з історією музики західньої України. Ряд композиторів, диригентів, співаків, етнографів, що не жили постійно у Львові і не були з ним безпосередньо зв'язані, в нашому огляді не узглядені. Але все таки Львів, як культурне вогнище західньої України, відзеркалював також працю цих провінціальних діячів. У Львові почасті друкувалися збірники народніх мелодій **П. Бажанського**, тут друкувалися і виконувалися сольоспіви композитора з Гоголір **Ярослава Лопатинського** (1871-1936), натомість його опера »Еней на мандрівці« у Львові вистави не дочекалася. У Львові популяризувалися і часто виконувалися хори і сольоспіви стрийського композитора **Остапа Нижанківського** (1862-1919), також хори, сольоспіви і опера »Роксоляна« станиславівського композитора **Дениса Січинського** (1865-1909), перемиського **Йосипа Кишакевича** і інших.

Крім того, у Львові інтенсивно культивувалася музика східньої України, від якої Галичина зі Львовом була відокремлена політичним російським кордоном. Не зважаючи на те, у Львові були широко відомі церковні твори Дм. Бортнянського (1751-1825), опера С. Артемовського-Гулака »Запорожець за Дунаєм« (1863 р.), хори П. Ніщинського (1832-1896), опера »Катерина« М. Аркаса (1852-1909). Особливо живі зв'язки були з найвидатнішим східньоукраїнським музикою М. Лисенком (1842-1912), який декотрі свої твори komponував спеціально для Львова і які в східній Україні довгий час навіть не були відомі. Твори новіших східньоукраїнських композиторів, як М. Леонтовича, К. Стеценка, М. Бериківського, П. Козицького, Л. Ревуцького, В. Косенка також передруковувалися у Львові і залюбки виконувалися.

І, врешті, стосунки з поляками. На львівському ґрунті ці стосунки були надзвичайно скромні. Лише нечисленні одиниці з-поміж українських артистів були допущані до львівської польської опери, або до учителювання в польській музичній школі (проф. Р. Любинецький), докторизувалися у львівському польському університеті (д-р Б. Кудрик), або давали інформативні статті до польських періодиків (стаття В. Барвінського »Українська Музика« у

»Lwowskich Wiadomosciach muzycznych i literackich«, 1934 r.). До львівського радіо українці допускалися також мінімально.

З польського боку можемо вказати лише двох музик, а то скрипака К. Ліпінського (1790-1861), що згармонізував українські народні пісні у збірнику Вацлава з Одеська (1833) — хоч сам він був не львовянин, а лише його праця вийшла у Львові, — і польського композитора середньої міри Галля (1856-1912), що був сучасником А. Вахнянина, також любив опрацьовувати українські народні пісні і підтримував деякі зв'язки з українським музичним світом у Львові. Поза такими, аж надто скромними вийнятками, поляки в загальному були цілком відокремлені. Свое музичне життя, протеговане окупаційною польською владою, вони в значній мірі скриплювали жидівськими музиками Львова, але з корінним українським населенням, серед якого вони жили, не мали музичного контакту. Це було цілком щось протилежне до здорового, природного українського процесу.

Українсько-польська співпраця заіснувала автоматично аж в 1939-41 роках, під час побуту большевиків у Львові, тоді показала нааявно фактична слабкість польської львівської музики. З польських музик советська влада тоді нікого неусунула, але всі українські і польські музичні організації з'єднала в спільні установи, в яких мусіли разом працювати українці і колишні поляки. Але тоді львівські «євреї» стали окремою групою і в їх рядах знайшлися такі поважніші музики, як композитор Й. Кофлер, теоретик Барбаг, піяніст Мюнцер, скрипак Бауер і інші. Натомість поляками залишилися тільки кол. професор університету А. Хибінський (родом краков'янин), композитор середньої міри А. Солтис, і низка сірих музичних працівників. Звичайно, з такими українськими величинами, як Ф. Колесса, С. Людкевич, В. Барвінський, Н. Нижанківський і іншими, вони не могли витримувати порівняння.

Українське музичне життя столичного Львова органічно вросло і розвивалося в оперті на автохтонну культуру Галичини, весь час було її репрезентантом і провідником, а в часах найбільшого розквіту поширювало свої впливи і на всю Україну.

Найважливіша література:

1. Грінченко М.: «Історія української музики», Київ, 1922.
2. Стешко Ф.: «З історії української музики XVII стор.» (журн. «Українська Музика», Львів, 1937, ч. 8 і 1938 чч. 1 і 2).
3. Лисько З.: «Початки музичного мистецтва в Галичині» (журн. «Наша Культура», Варшава—Львів, 1936, ч. 17-19 і 1937, ч. 22-31).
4. Барвінський В.: «Огляд історії української музики» (в «Історії Української Культури», вид. І. Тиктора, Львів, 1937).
5. Антонович Д.: «Триста років українського театру 1619-1919» (Прага, 1935).

Проф. д-р П. Кованковський

Війни і фінанси

(Англія і Сполучені Штати Америки)

(6)

Остання фаза світової війни для Сполучених Штатів (друга половина «наступу») тривала від липня 1944 р. до червня 1945 р., хоч і після цієї дати США були у війні з Японією до серпня, до капітуляції Японії. За останню фазу витрачено 90 млрд. доларів з таким розподілом: на озброєння — 63 % загальної суми, на військо — 33 %, на будівлі і спорудження — 4 %. У бюджеті на 1944-45 р. припадало: прибутків 44 млрд. дол., витрат 95,2 млрд. дол., в тому числі воєнних витрат 88,0 млрд. дол., дефіцит — 51,2 млрд. дол. Державний борг виріс до 260 млрд. дол. Порівняно з попереднім роком бачимо зменшення загальних витрат з 104 млрд. дол. до 95,2. Зменшення витрат воєнних з 97 млрд. до 88 млрд. дол., зменшення дефіциту з 71 млрд. до 54. і збільшення прибутків від податків з 33 млрд. на 44, зростання боргу з 206 до 260 млрд. Отже, США, передбачаючи закінчення війни, зменшили воєнні витрати, при збільшенні суми прибутків і одночасовому зменшенні витрат. Частка покриття дефіциту шляхом державних прибутків збільшується з 34 до 50 %, інфляційний тиск падає і це створює ясніші перспективи на майбутнє. Правда, Рузвелт у своєму січневому посланні конгресові (1945 р.) заявив, що не можна точно визначити момент закінчення війни, але що вона триватиме не далі, як до середини 1946 р. У той час німці почали сильний опір і Рузвелт звернувся до промисловості з проханням посилити виробництво озброєння. Він говорив, що війна на всій земній кулі дійшла найвищого напруження. Окремі види зброї, якої США ще місяць тому мали достатні запаси, повинні тепер бути вироблені у величезній кількості. Потрібно нового напруження сил.

І справді, вся країна і промисловість напружили всі сили і війна закінчилась майже на рік раніше передбачення. Уже 9 серпня 1944 р. на засіданні конгресу бюджетний директор Гарольд Сміт повідомив, що з огляду на закінчення війни найближчим літом воєнні витрати на цей рік становлять 89 млрд. дол., а державний борг збільшиться на 50 млрд. дол. і становитиме 250,286 млрд. дол. Минулий 1943-44 р. дав збільшення прибутків у наслідок запровадження нових податків.

Німецькі часописи намагаються зневірити читачів у правдивості чуток про закінчення війни. »Воєнна диспозиція англійців і аме-

риканців була повалена, дякуючи несподіваному німецькому опору. Очевидно, теперішній бюджетний проект базується на оптимістичних сподіваннях минулої осені на те, що війна в Європі закінчиться протягом 1945 р. На підставі цього оптимістичного твердження американці чимало зменшили свої воєнні витрати. У листопаді 1944 р. витрати на війну становили 7.095 млн. дол., або на 352 млн. д. менше від витрат за жовтень. І ось у Вашингтоні і Нью-Йорку сподівались, що ця тенденція до зменшення воєнних витрат посилиться в новому році». Часопис далі обвинувачує Рузвелта в навмисному прихованні правдивого становища і подає: «Уже давно було обіцяно «малим людям» швидке закінчення війни і не можна було тепер відкрити їм правду. Сильне тиснення податкового уряду повинно дуже болісно зачіпати «малих людей»» («Die Deutsche Volkswirtschaft», Берлін, № 2, 1945 р.).

Але в США думали не стільки вже про війну, скільки про наступний мир і президент Рузвелт в своєму січневому посланні говорив і про те і про інше. Про війну він сказав, що потрібно ще 18 місяців. Воєнні витрати, за словами Рузвелта, протягом шости років війни повинні становити 450 млрд. дол., а витрати на найближчий рік становлять ще 70 млрд. дол. З зазначеної суми припадає: на військо 39 млрд., на флоту — 22 млрд. і на все інше — 9 млрд. Закон про оренду і позику триватиме до 30. 6. 45.

Наслідки другої світової війни

Друга світова війна виникла тому, що перша світова війна закінчилась миром, який для переможених країн був важким і несправедливим. Думка про відплату весь час існувала в Європі і створювала атмосферу тривоги і неспокою.

За час між двома світовими війнами США встигли відновити свій фінансовий і економічний добробут, хоч і пережили важку економічну кризу 1929-31 рр. Інакша ситуація утворилась в Англії, що повинна була озброюватись і готуватись до нової війни раніше, аніж вилікувала свої рани. І перший рік другої світової війни приніс Англії і її союзникам — Франції багато горя і поневірень. Франція тимчасово вибула з ладу, США повідомили про небажання втручатись у конфлікт і Англія залишилась одинокою на полі бою. Але вона не капітулювала; в історії Англії назавжди залишаться слова Черчіла: «Краще бачити Лондон у руїнах, аніж народ у рабстві». Черчіл промовив устами всього англійського народу, який у війні виявив високу моральну і матеріальну міць, що привела його до перемоги над ідейним ворогом — нацизмом. Англія була одинокою не довго: на допомогу героїчному народові приходять США, спочатку обережно, зберігаючи нейтралітет, а потім безпосереднім вступом у війну; формується нове французьке військо, флот і авіація, колонії і домініони Англії надсилають їй значні грошові внески і воєнну допомогу; все це підносить настрої Англії і призводить до цілковитої капітуляції коаліції Оси.

Разом з моральною міццю, виявленз була колосальна фінансова сила, особливо США. Витрати Англії і США на другу світову війну досягли колосальних розмірів; подаємо таблицю:

Витрати Англії і США в другій світовій війні:

Роки	Англія — млрд. фун.			США — млрд. дол.		
	Загальна сума	військові	‰‰	Загальна сума	військові	‰‰
1938-39				9,2	1,1	12,0
1939-40	2,7	0,4	15,0	9,6	1,6	16,6
1940-41	4,4	3,5	79,5	12,7	6,3	45,0
1941-42	5,1	4,1	80,4	32,4	26,0	80,5
1942-43	5,7	4,8	84,2	78,2	72,1	90,9
1943-44	5,6	4,9	87,5	104,0	97,0	93,2
1944-45	5,8	3,6	62,0	95,2	88,0	92,4
Сума	29,3	21,3	72,7	341,3	292,1	86,4

Розглядаючи цю таблицю, бачимо, що найвище фінансове напруження війна мала в 1943-44 р., коли військові витрати в Англії досягали майже 5 млрд. фун. ст., а в США — 97 млрд. дол. Це був період, коли майбутня перемога союзників уже визначилась, треба було зробити лише останній удар.

Скільки коштувала ця війна Англії і США сказати не можна, бо руїни від війни такі великі, що військовими витратами не вичерпуються всі втрати. Війна закінчилась таким розгромом Німеччини, що на німців не тільки не можна перекласти покриття втрат, але переможці ще мусять допомагати їм і зруйнованій Західній Європі. В цій праці обмежуємось лише підрахунком грошових витрат за час воєнних дій. Для Англії, як бачимо з таблиці, ці витрати становили 21,3 млрд. фунт. ст., а для США — 292,1 млрд. дол. Для порівняння скажемо про вартість першої світової війни: Англію вона коштувала 12,5 млрд. фун. ст., а США — 17,8 млрд. дол.; отже, друга світова війна коштувала Англію майже вдвічі дорожче першої, а США — в 16,5 разів.

Чим покрили ці величезні витрати? Податками і внутрішніми позиками. Подаємо відомості про способи покриття витрат Англії і США в другу світову війну в млрд. фун. ст. і млрд. дол.

Роки	Англія				Сполучені Штати Америки			
	Прибутки	‰‰	Кредит	‰‰	Прибутки	‰‰	Кредит	‰‰
1938-39					5,7	62,0	3,5	38,0
1939-40	1,1	40,7	1,6	59,3	5,7	60	3,9	40
1940-41	1,6	36,4	2,8	63,6	7,6	60	5,1	40
1941-42	2,4	47,1	2,7	52,9	13,7	42,3	18,7	57,7
1942-43	2,8	49,1	2,9	50,9	23,7	30,3	54,5	69,7
1943-44	2,9	51,8	2,7	48,2	33,0	31,7	71	68,3
1944-45	3,1	53,4	2,7	46,6	44	46,2	51,2	53,3
Сума	13,9	47,4	15,4	52,6	133,4	39,0	207,9	61

Сума прибутків і кредиту . . . 29,3 341,3

Витрати 29,3 341,3

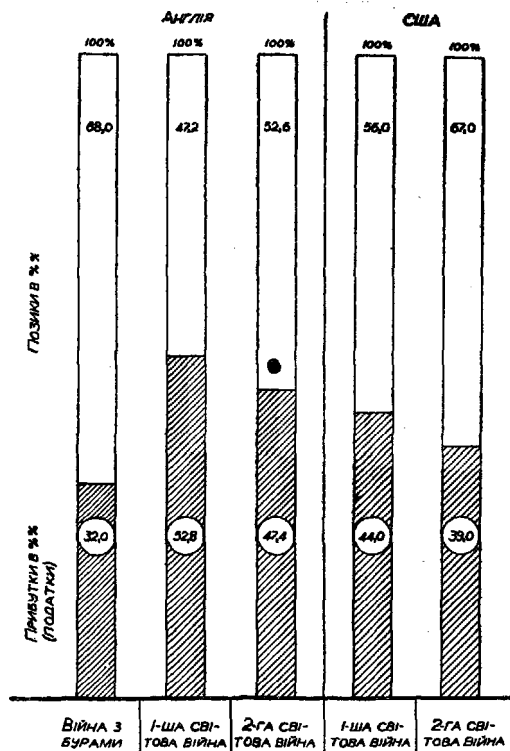
Фінансували війну в Англії більше коштом прибутків держави, ніж коштом кредиту. Тільки на початку війни кредит здебільшого покривав витрати, але в 1941-42 р. стався злам і поволі питома вага прибутків у покритті витрат стала зростати і в 1944-45 р. перевищила 50 %. Пересічно за всю війну витрати були на 47,4 % покриті прибутками, головню прибутковим податком, і на 52,6 % кредитом.

У США було інше становище. З кожним новим роком роля кредиту посилювалась, а роля державних прибутків зменшувалась аж до 1942-43 р., коли було вжито рішучих заходів, щоб змінити цю тенденцію: збільшено різні податки і запроваджено «податок перемоги». Наслідки швидко виявились: значення кредиту в покритті витрат стало знижуватися і з 69,7 % в 1942-43 р. знизилось до 53,8 % в 1944-45 р. Пропорційно до цього зростала вага податків. Очевидно, щоби́льша була питома вага податків, тим більшу частину вільних грошей¹ примусово вилучали з народнього прибутку і тим менше відчувався тиск інфляції. Щодо цього загальне становище в Англії було краще як в США. Сполучені Штати не мали нізвідки допомоги, Англія ж таку мала і до того ж з різних країн. США в достатку постачали безкоштовно военні матеріяли, харчі і воєнне майно, Канада давала великі внески в бюджет Англії у вигляді подарунків, допомагала й Індія і Південна Африка. У висліді за 1942 р. питома вага інфляційного сектору витрат США зросла з 14 до 24 %, в той час, як в Англії впала з 15 до 8 %. Якщо взяти загальну суму витрат за 100, тоді виявиться таке*):

В % %	Англія		Спол. Штати Ам.	
	1941	1942	1941	1942
Загальна сума витрат	100	100	100	100
З них покрито:				
коштом податків і подібних надходжень	47	50	53	33
залучення заощаджень	38	42	33	43
коштом інфляційного кредиту	15	8	14	24

Наводимо діаграму метод покриття воєнних витрат Англії під час війни з бурами і в обидві світові війни, а також витрат США за першу і другу світові війни.

*) В квітневій книжці, видаваній Торговельною Палатою в Америці (Jurvey of ewirent Business) надрукована стаття фінансового фахівця Кларка Варбуртона. Наведена таблиця становить його працю і цитована за часописом «Nachrichten fur Aussenhandel», № 176, Берлін, 2. 8. 1943 р.

Висновок з діаграми ясний: Англія базується передусім на податках, а потім на позиках; США навпаки, насамперед позики, потім податки. Під впливом дефіциту швидко і сильно зростає державний борг в Англії і США.

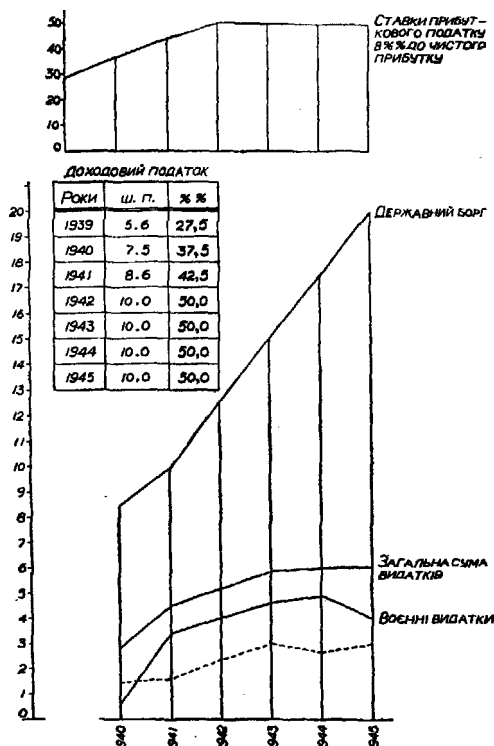
Роки	Англія — в млрд. ф. ст.		США — в млрд. дол.	
	держ. борг	зріст держ. боргу	держ. борг	зріст держ. боргу
1938-39			40,4	—
1939-40	8,4	—	43,2	2,8
1940-41	9,9	1,5	50,8	6,8
1941-42	12,6	2,7	72,4	22,4
1942-43	15,2	2,6	136,7	64,3
1943-44	17,9	2,7	206	69
1944-45	20	2,1	260	54
Разом		11,6		219,6

Зростання державного боргу за війни особливо величезне в США, де він збільшився в 60,5 раза. Чи лякає це американців? Ні. Поперше, вони розуміють, що майже всі гроші є в середині країни і рано чи пізно борг буде повернений, тоді в межах держави гроші змінять своїх власників. Подруге, сплата боргу гарантована тим, що до ліквідації боргу будуть залишені потрібні податки. Потретье, за законом про позичку і оренду, США мають вимоги до інших країн на суму майже 13 млрд. дол., а самі нічого не винні цим країнам. Почетверте, національний дохід за часів війни не зменшився,

а виріс, бо: 1) фабрики і виробні працювали безнастанно і робітники мали високу платню, а промисловість високий зиск, 2) політика контролі цін і раціонування споживання затримувала зріст інфляції, зниження курсу долара і дорожнечу життя, 3) не було безробіття; 4) всі мали зайві гроші через те, що багатьох потрібних речей не було і вільні гроші йшли на сплату відсотків і на передплату позик, які давали населенню нові прибутки, 5) збільшення прибутків усіх верств населення, автоматично збільшувало прибутки від податків, особливо прибуткового який, крім того, кілька разів збільшували.

Взагалі кажучи, США економічно чимало міцніші за Англію. Так, за даними на 1943-44 р. народній прибуток у млрд. ф. ст. становив: для США — 84.500, для Англії — 22.100, для Канади — 550. Податки центрального керування давали: США — 22.700 млн. ф., Англії — 11.500, Канаді — 2.000 млн. ф. Якщо додати місцеві податки, то числа послідовно будуть такі: 32.400, 12.400, 2.400 млн. фун. І, нарешті, загальна сума податків порівняно до народнього прибутку становила: для США — 24 %, для Англії — 42 % і для Канади — 35 %.

Державний бюджет Англії періоду другої світової війни:

За війни державний борг Англії розвивався дуже бурхливо. Прибутки не могли встигати за зростом витрат, не зважаючи на збільшення ставок прибуткового податку, який доходив до 50 % чистого прибутку. В останній рік війни воєнні витрати помітно знизилися.

(Закінчення в наступному числі)

Проф. В. Щербаківський

Пам'яті Василя Григоровича Кричевського *

(4)

Коли в 1917 р. прийшла друга вже велика революція, то вона дібралася і до Полтавського губерського земства. Старий склад губерської земської управи, як і повітових управ мусів відступити, бо це все були головним чином поміщики з досить великим земельним цензом. Нові управи були вибрані без огляду на земельний ценз. Таким чином председником губерської земської управи у Полтаві став колишній урядовець цієї самої управи Токаревський, попович миргородського повіту, по спеціальності кооператор, а по партійній приналежності — український соціаліст-демократ.

Були зроблені ревізії різних земських інституцій і в тім числі теж миргородської мистецько-промислової школи. В той час директором цієї школи був якийсь технік, запрошений туди ще колишнім членом управи Саранчовим, про якого я вже згадував у зв'язку з будовою будинку Полтавської губерської земської управи. Ця школа була заснована для підготовки різного роду організаторів і учителів мистецького промислу на Полтавщині. Щоб дати можливість заробітку біднішим елементам населення, продукти вироблені в цей спосіб мали продаватися т. зв. «кустарним складом», зорганізованим при губерській земській управі. «Кустарний склад» (московська назва) власне сам організував роздачу матеріалів біднішому населенню, збирання виробів і продаж їх. Але скоро виявилось, що бракує інструкторів, як техніків, так і мистців, щоб підвищити технічну і мистецьку якість виробів і тим підняти їх вартість і продажну ціну, а людям заробіток. Тоді управа післала Саранчова в Москву, щоб він знайшов там директора для школи. Саранчов десь у вагоні познайомився з невідомим йому чоловіком, який, довідавшись за чим Саранчов їде в Москву, запропонував свої услуги і Саранчов їх прийняв та зробив його директором хоч він не був мистцем. Токаревський сказав зробити ревізію і виявилось, що технічна сторона в школі була добра, але мистецька — дуже низько поставлена. Мало того, виявилось, що цей директор зорганізував якісь «атенські ночі», в яких приймали участь і учениці школи, щось на зразок оргій. Цей директор десь утік. Данельський, який був членом управи, завідуючим освітою, був запрошений на засідання земської управи (чи може навіть земських зборів, добре не пригадую), щоб пояснив ці факти. Він прийшов і вислухавши звіту ревізії миргородської школи, не міг нічого сказати, встав і вийшов, вилаявшись стиха по-московському. Чув я це сам власними вухами. Цей Данельський чудово воло-

*) Гл. поперед. чч. »В. Ш.«: 1, 2, 4.

дів українською мовою і писав нею пасквілі на Україну і українців та скрізь, де можна було, шкодив українській справі. Тоді земство постановило запросити на директора миргородської школи Василя Григоровича Кричевського. Не можу точно сказати в яким місяці все це було зроблено. В. Кричевський приїхав у Миргород і обняв директорство в школі вже на початку осені 1918 р. і тоді ж був заснований в Полтаві університет ще за гетьманського уряду.

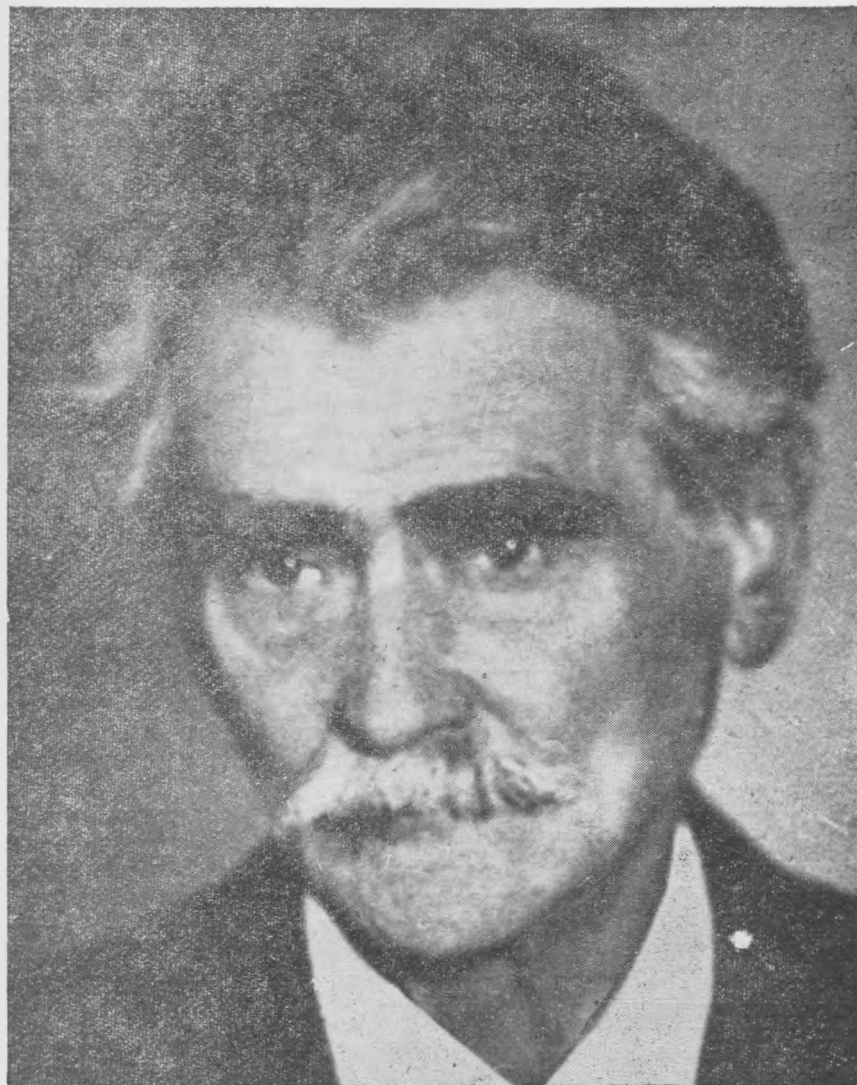
В літі 1918 р. я перебував у Відні при місії Липинського, як аташе, щось біля двох місяців, і не знаю, що тоді робилося в Полтаві.

На директора миргородського керамічного інституту запросила Кричевського Полтавська земська управа. Бо ще в 1917 р. до нього приїздив Токаревський з якимсь членом земської управи просити взяти миргородську школу під своє керівництво, але Василь Григорович тоді ще не міг узятися за цю працю, бо тоді саме зорганізувалася в Києві Академія Мистецтв і Василь Григорович, як один з найбільш діяльних її членів не міг кинути тількищо розпочату справу.

Але коли прийшов 1918 рік, большевики під командою Муравйова завоювали Україну. Полтава була зайнята 6 січня, а ще через два тижні большевики зайняли вже й Київ. Десь 22 січня до Полтави приїхав латиш Каск, який командував бронепоездом. Він скликав мітинг, на якому зробив доклад про те, як він у Києві зі свого бронепоезда зруйнував дім Грушевського та інших українських «буржуїв». Коли я почув про те, то ледви встояв на ногах. У мене виникло питання, чи остався живий Кричевський? У всякім разі ясно було, що всі прекрасні українські речі, які були в квартирах Кричевського і Грушевського були знищені. Потім, і то тільки вже на Великдень 1918 р., я довідався, коли приїхав до Києва, що і Кричевський і Грушевський лишилися живі. У квартирі Грушевського тільки загинув один український офіцер. А з Кричевським сталося так: він стояв біля вікна з дитиною на руках, якій було всього 20 днів, і дивився на станцію. Побачив, що на станцію в'їздить бронепоезд і наводить гармату на місто. Про це він почав говорити своїй жінці, яка була в сусідній кімнаті. В той час роздається вистріл і граната розривається на вулиці перед їхнім домом. Жінка закричала, щоб він ніс дитину до неї і в той час, коли він увійшов у другу кімнату, то друга граната вдарила в лутку того вікна і там розірвалася. На щастя в другу кімнату скалки не долетіли і він із жінкою та дитиною лишилися живі. Жінка вхопила щось чуже, що лежало під рукою і було приготівлене до віддачі, і вони обоє вибігли чорним ходом й спустилися вниз із сьомого поверху. Внизу вони інакше не могли вийти, як через сусідські двері, а потім побігли до музею, щоб там знайти собі притулок. На вулицях падали гранати і вони мусіли весь час забігати в чужі двори, щоб там переховатися. Так вони перебиралися цілу ніч і прибули в музей, аж у десятій годині ранку. В Кричевських усе згоріло і вони залишилися тільки з тим у чім були. Аж до весни 1918 р. Кричевський нікуди не міг виїхати з Києва й жив у Музеї на Олександрівській вулиці.

Полтава була відрізана від Києва. Большевики грабували Полтаву, а пізніше й Київ, і вивозили все, що тільки могли. В Полтаві були великі склади військової одежі й зброї, на Київській станції в Полтаві лежало тисячі вагонів колючого дроту — і це все бу-

ло вивезене більшовиками. День і ніч вантажилося наше добро й потяг за потягом йшов безперервною лінією. Це все дуже добре було видно від дому Болюбаша, коли звідти дивитися на Хрестовоздвиженський монастир. Безперечно, що багато добра було вивезено по цій же залізничній лінії й з Києва.

Василь Григорович Кричевський (Фото для паспорта, Париж, 1945)

Так було аж до місяця березня. А в березні ми почули якусь дуже віддалену канонаду, а потім дійшли до нас чутки, що німці наступають на Київ, взяли його, й тепер ідуть на Полтаву. Большевики почали теж вивозити й деяких людей. Люди почали ховатися, а дехто втікав у село. Большевики особливо шукали офіцерів.

— Покажи руки, — часто чулося на вулиці, а потім вистріл і людина з пробитою головою лишалася на землі.

Пізніше дійшли до нас чутки, що разом з большевиками відступають і чехи. Чехи говорили, що вони воюють не з українцями, а тільки з німцями і що вони на українців не стрілятимуть, а тільки на німців*).

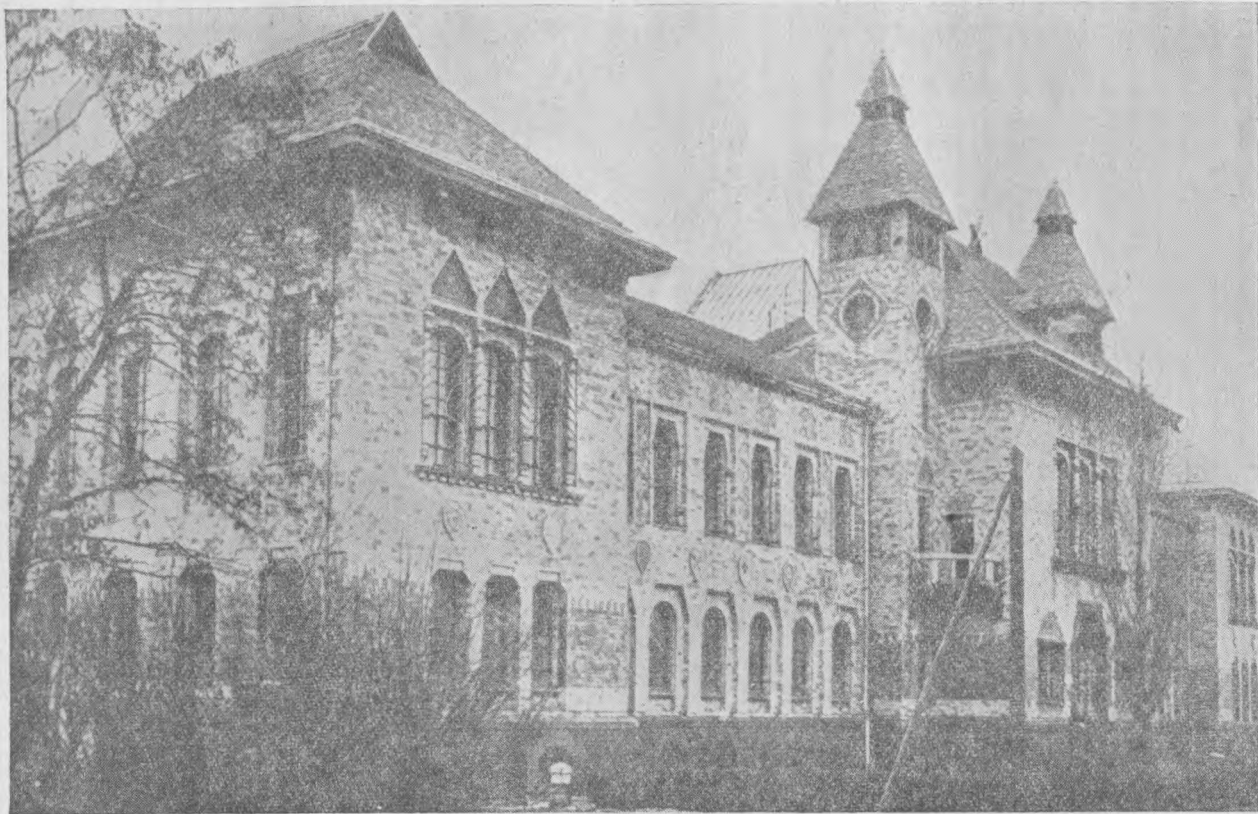
Артилерійські вистріли все більш-і-більш було чути й нарешті ми почули під самою Полтавою. А одного дня рано ми побачили на вулицях Полтави німецьку кінноту, яка дуже спокійно собі стояла по різних площах міста, а потім почули якусь свистячу музику й побачили німецький піший відділ, що маршував по головній (Олександрівській) вулиці під цю музику. Попереду йшов здоровий, пишний і дуже гарний, літ під шістьдесят, жид. Він був у моднім стильовім ~~модному~~ хутрі й розхристаний так, щоб було видно коротенькі штани, білі довгі панчохи й високі чоботи. Все це його вбрання мені було добре відоме з Київщини, де в такім убранні ходили старі жиди під час свого великодня, з якимись зеленими стеблами в руках. На голові в цього жида була типова жидівська шапка з дуже дорогого хутра. Ця постать йшла гордо, мабуть, щоб заспокоїти жидівське населення й показати йому, що воно знаходиться під охороною війська. Але, не дивлячись на це, московські офіцери, які під виглядом українських офіцерів, підшилися до цього війська, встигли зробити провокацію. В однім готелі два офіцери москалі побачили двох інтелігентних жидів і почали їх змушувати говорити українською мовою, хоч самі говорили московською, а коли ті сказали, що вони не вміють говорити по-українськи, то вони їх почали бити шомполами. Були й інші прояви московської провокації.

Перед Великоднем нам стало відомо, що в Києві вже влада була гетьманська й наладналася залізнична сполука між Києвом і Полтавою. Мені пощастило приїхати до Києва ще перед самим Великоднем.

В Києві я довідався про дуже тяжкий стан Кричевського. Він жив у музеї з жінкою й дитиною. В Академі Мистецтв почалися незгоди між Бойчуком і Мурашком. Атмосфера там була нестерпна для людей такого характеру, який був у Василя Григоровича Кричевського і він тоді почав думати про Миргород.

В той час Київ наповнявся всякими московськими втікачами, які почали займати всякі вигідні посади в уряді й міністерствах, як рутинізовані спеціалісти.

*) Ще в 1917 році Массарик приїжджав до Москви й просив московський уряд озброїти чеських полонених, яких було біля 80 тисяч, а то й більше. Московський уряд відповів Массарикові, що на його території зовсім немає чехів і що вони є тільки в Україні, і в цій справі він мусить звернутися до українського уряду в Києві. Массарик приїхав до Києва й звернувся до Ол. Шульгіна, який тоді був міністром закордонних справ при Центральній Раді. Шульгін тоді поставився позитивно до пропозиції Массарика й озброїв два корпуси (80,000 чол.) чехів всіма родами зброї.

Будинок полтавського губ. земства, — архіт. В. Кричевського.

Між іншим, мені тоді з Андріївської церкви прийшлося побачити, як розпочався великий пожар на Подолі, на оболоні біля Дніпра. Це було приблизно біля 10-ї години ранку. Якось несподівано загорівся дах на однім багатоповерховім будинку й моментально вогонь поширився по цілому кварталі. Було таке вражіння, що пожар був спеціально підготовлений, бо дуже швидко охопив цілий квартал. Потім хвилин через двадцять загорівся вже другий квартал, а потім один за одним інші, й вогонь скоро охопив сім кварталів. І справді, при нормальних умовах вогонь не міг так скоро перекидатися з кварталу на квартал, що були між собою розділені вулицями не менше двадцяти метрів шириною й де будинки були покриті залізною бляхою.

Через декілька днів після того сталося друге, ще більше нещастя — були зірвані порохові й амуніційні склади на «Звіринці» й на т. зв. «Лисій Горі». В наслідок цього зірвання декілька сот людей було забитих, ранених і осліплених розбитим склом. Тому, що на «Звіринці» були бідні хатки то вони всі згоріли. Ця вся робота була очевидно большевицька, бо тоді загинуло й багато солдатів, що були на сторожі біля складів, а також кілька німецьких офіцерів та інших людей були осліплені розлітаючим склом. У музеї, який стояв не менше як на 5 верств від місця зриву, через раптово ослаблений зовнішній тиск повітря, всі шиби з вікон вилетіли надвір.

Коли я повернувся в Полтаву, то я й там почув вибухи зривів. То були знову підпалені склади амуніції в с. Карлівці, 25 верств від Полтави. Від будинку Котляревського в бінокль добре було видно ті склади, які тоді горіли цілий день.

Після того я знову приїхав до Києва на конгрес українського мистецтва. На цьому конгресі я познайомився з болгарським амбасадором Шишмановим. Болгарія тоді перша визнала самостійність України й гетьманський уряд, та послала свого представника, Шишманова, до Києва.

Скоро після того, десть у першій половині червня, я виїхав разом з посольством Липинського до Австрії, як аташе. Головна моя ціль була — накупити у Львові українських книжок для українського університету в Полтаві, який передбачалося відкрити восени. Університет тоді справді було відкрито й функціонував він чотири роки. Тоді ж Михайло Токаревський знову поїхав до Кричевського просити його на директора миргородської школи. Тепер Кричевський згодився на це й на початку осені 1918 р. був уже в Миргороді.

Я повернувся з Відня до Полтави десть у серпні. Скоро після того був відкритий у Полтаві й університет, при яким було створено три факультети: історично-філологічний, природничий і медичний. Університет тоді, при допомозі гетьманського уряду, закупив у Києві чудову бібліотеку професора історії Голубіова, яка мала більше двадцяти тисяч томів. Я також привіз зі Львова всі видання Наукового Товариства ім. Шевченка.

Десть на початку жовтня я одержав від Кричевського запрошення приїхати в Миргород і прочитати там кілька лекцій з історії мистецтва. Я зразу ж і поїхав туди, де й прочитав там декілька лекцій. Тоді в Миргороді я й познайомився з станом і умовами праці в

В. Г. Кричевський (олія): Київ, Лавра.

миргородській школі. Виявилося, що Василь Григорович згодився бути директором школи тільки при умові, що з нього будуть зняті всякі адміністративні обов'язки. Токаревський згодився на це й зробив адміністратором інспектора Зеленьова, який тепер розпоряджався і господарством школи, і грошми, і всією школою — як інспектор і як директор, і як око вищого начальства. Ще літом Василь Григорович їздив до Полтави й Миргороду на наради з управлінням земства про реорганізацію школи й перетворення її в інститут. Школу було реорганізовано, і з старих учителів у ній залишився Сластьон і майстрі керамісти, які були дуже добрими технічними спеціалістами, як поляк Паньковський, галичанин Березовський і чех Боровичка. Василь Григорович ще взяв з Києва Юхима Михайлова, Миколу Касперовича і Софію Налепінську.

В полтавському земстві (в кустарнім складі) і в Миргороді багато було приятелів і прихильників старого директора й старої школи, яка перед війною сама не виробляла посуду, а тільки розписувала порцелянові сервіси, які десятками дюжин виписувала з інших фабрик і навіть, перед війною, з Німеччини, а потім розмальовувала їх по-своєму. Коли ж Кричевський приїхав до Миргороду, то на нього зразу ж посилалися доноси. Десять на початку жовтня приїхала з Києва ревізія від гетьманської влади. Один з ревізорів, Антон Середа, був малярем. Ревізія констатувала, що реорганізація проведена зовсім правильно й навчання ведеться добре. Тоді ж Василь Григорович зробив був виставку учнівських праць. Він сам показував і пояснював мені ці праці й звертав увагу на малярські праці деяких учнів, які яскраво виділялися серед інших. Таких праць було сім. Василь Григорович казав, що ці сім учнів, коли далі повести правильно їхню науку, безперечно будуть добрими малярами. Там же я познайомився й з деякими з цих ліпших учнів. Один з них розповів таке:

»Як був тільки призначений директором школи Василь Григорович, то старий директор і його прихильники, з бувших учителів школи, порадили нам, учням, збойкотувати нового директора й не ходити на його і нових учителів виклади. Частина учнів послуухали їх, а в тім числі і я, і збойкотували та перестали ходити. Але потім від інших учнів ми довідалися, що Василь Григорович зовсім не такий директор, як про нього говорили наші старі вчителі. Насамперед, що він чудово малює. Потім, що він якийсь дуже добрий чоловік і зовсім не подібний до нашого бувшого начальства, що з ним можна говорити не боячися й що він завжди уважно вислухає учня. А коли вже щось розповідає чи показує на викладах, то вже так, що ліпше і уявити не можна. Тоді скортіло й мені піти й послухати його. Я підійшов до директора, але з опозиційним настроєм, і запитав його:

— Чи можна й мені слухати ваші виклади?

— А чому ж не можна? — здивовано запитав Василь Григорович.

— Бо я належу до опозиції.

— А що мені до того, куди ви належите? Належте собі куди ви хочете, а коли хочете вчитися, то вчіться. Хочете тільки послухати, послухайте. — Зовсім спокійно заявив він мені.

Я пішов послухати Василя Григоровича і був просто приголомшений. Він тоді саме викладав про орнаментуку. Скільки ж я тоді за один той виклад почув нового й цікавого. І як він це чудово ілюстрував на чорній шкільній таблиці. На таблиці, що мала більше двох аршинів довжиною й шириною, він поставив по краях крейдою чотири крапки, а п'яту посередині й каже:

— А тепер нам треба через ці крапки провести ті криві лінії, про які я вам тільки що сказав.

І зразу ж провів їх без жодної помилки, майже через усю таблицю довжиною. З того я побачив, що це майстер і то дуже великий. З старих наших учителів ніхто не проведе на два вершки лінію, щоб не поправляв її кілька разів, а тут тобі зразу без поправок написано цілий великий орнамент. Я тоді всією душею віддався Василю Григоровичу, а за мною багато перейшло з опозиції й інших. Василь Григорович теж уміє робити рисунки на горшку чи на мисці поливою з різька, як ганчар і все вміє сам показати».

Отже я сам чув від учнів, що вони Василя Григоровича дуже люблять і вчать в нього з найбільшою охотою.

Василь Григорович пробув у Миргороді від початку вересня 1918 року до половини липня 1919 року й за цей час життя його було декілька разів під загрозою. Перша загроза була ще за німців, тоді коли в Києві стався перший заколот проти гетьмана й німців. Один з миргородських українців, військовий старшина Пасько-Пащенко, зговорився з художником Михайловим і ввечері обсадив інститут загоном українського війська. Але за порадою Кричевського і його жінки, Пащенко поставив на вихідних дверях у директора й на дверях квартири Зеленьова варту й сказав, що директора й Зеленьова арештовано. Це він зробив для того, щоб німці не могли причепитися до адміністрації інституту за те, що вона не сповістила німців, що інститут був зайнятий повстанцями. Через день чи два це українське військо нишком вийшло з Миргороду, а Зеленьов зараз же поїхав до німецької комендатури й заявив про цю подію й про свій і директора арешт. Німці зробили слідство, але всі люди посвідчили, що на дверях адміністрації стояла варта, яка нікого не впускала й не випускала з помешкань.

Пізніше, коли німці вийшли з України, а большевики почали наступати й зайняли, саме на Водохрещі, Полтаву, то в січні 1919 року Зеленьов і Михайло виїхали кінями з Миргороду до Києва.

Взимку 1919 року Чека арештувало Василя Григоровича й посадила його в камеру смертників. Пізніше виявилось, що це було зроблено за доносом україножера — соборного протоієрея, який був одночасно й законовчителем в інституті й якого Василь Григорович викинув з інституту за його нестерпне україножерство. Тоді до Чека пішло кілька делегацій від студентів, які вимагали від неї звільнення Кричевського й навіть загрожували страйком. Чека досить дивувалася тим вимогам і загрозам, але Василя Григоровича звільнила.

Ранньою весною 1919 року большевицькі війська розташувалися в корпусах інституту й далі навчання не можна було вести, а тому студенти мусіли роз'їхатись додому. Василь Григорович повер-

нувся в червні 1919 року до Києва і в кінці місяця захворів на дизентерію.

Академія мистецтва містилася спочатку в помешканні Центральної Ради, до січня 1918 року, а потім мусіла перенестися до школи Терещенка на Великій Підвальної вулиці, біля Сінного базару. А коли в 1919 році прийшли в Київ денікінці, то приказали Академії протягом 24-х годин знову вибратись будь-куди з школи. Тоді Нарбут, який був директором Академії Мистецтва і в той час саме був хворий, за допомогою Дніпросоюзу знайшов їй приміщення в Георгіївському завулку в будинку ч. 11, де жив сам і учні академії все перенесли на своїх плечах на нове приміщення.

Василь Григорович працював в Академії до літа 1920 року. З приходом большевиків, зимою 1919-20 рр., Академія стала одержувати деяку державну підтримку, але дуже малу й спорадично. Реально її допомагав Дніпросоюз.

Влітку 1920 року прибули до Києва поляки, а після їх відходу люди розбіглися, хто куди міг, по селах. Василь Григорович пробув на селі, аж до весни 1921 року. Потім він повернувся знову до Академії в Київ і працював ~~т~~тій.

Назва Академії мистецтва перестала існувати в 1922-23 навчальному році, коли Академію переіменували на Інститут пластичних мистецтв, хоч нарбутівська печатка Академії мистецтва вживалася ще декілька років. Цей інститут перевели до іншого будинку, на Столипінську вулицю, а в 1924 р. знову перенесли частинами до будинку колишнього «художественного училища» на Сінному базарі, переіменували його на Київський Художній Інститут. Потім його перевели до будинку колишньої духовної семінарії, на Вознесенському спускові, де він міститься й тепер.

На початку березня 1919 р. в Миргороді було вбито начальника Чека й ще кількох чекістів. Тоді один член виконкому матрос, під псевдом Нечос, зробив на Василя Григоровича донос і його хворого було арештовано, ніби як, «заложника». Причиною було те, що Василь Григорович не дав інститутській залі для якоїсь комуністичної забави. А не дав він тому, що подтавський Наркомос заборонив Кричевському давати залю під вечірки та ще й чужі. З дозволу чекістів до арешту з ним пішла і його жінка, а дітей залишили на стару няньку.

По дорозі чекіст Раппапорт розговорився з жінкою Василя Григоровича й пообіцяв їй, що на ранок достарається випустити Василя Григоровича, як явно непричетного до справи вбивства чекістів. А тим часом Інститут вислав до виконкому депутацію від учителів, студентів і канцелярії з петицією за Василя Григоровича. Але вже обоє арештовані справді були випущені вранці й депутація повернулася від виконкому. Тоді приїхала з Полтави карна експедиція й багатьох розстріляла, а багатьох протримала в тюрмі до літа. Цей самий матрос Нечос став потім директором кінофабрики й признався письменникові Яновському, що хотів у Миргороді Кричевського розстріляти, але йому не дали.

(Закінчення в наступ. числі)

“НАГОРОДА”

Сонце вже спускалось на спочинок, коли старий професор на невеличкій станції вийшов з вагона й пішов у село Чернещину, де жив його тесть.

Іти треба було кілометрів сім-вісім. Відійшовши трохи від станції, професор відчув, як його всього обгортає приємний спокій. Сонце не пекло, а лагідно гріло. Широкий луг був вкритий свіжою, зеленою травою, а між нею жовтіли, біліли, синіли й червоніли квіти.

Попереду селянські хати між деревами. А праворуч, попід горою, простягся лісок. В повітрі тихо-тихо. Воно ніжно обгортає і пестить. Увійшов у село. І тут та ж сама зелена краса.

Цупкі берестки, широколисті клени, могутні осокори широко розкинули над селянськими двориками віти, вкриті свіжим листом. А дворики зелені-зелені, наче їх зовсім не топтала нога людини чи тварини.

»Як гарно«, — подумав професор і згадав минуле. Він багато разів проїздив цим селом і пам'ятає, що на дорозі тут завжди було багато пилюки, а по дворах чорніла земля, вкрита соломною та кізяками. А тепер так зелено і чисто. От тільки хати не побілені і обдерті, та їх прикривають зелені віти дерев.

Але що це? Розвалена хата. . . Одна, друга, а там і третя. Іде професор далі, вже скоро кінець села, а він майже не зустрічав людей на дорозі.

Вийшов за село, і знову та ж сама краса. Дорога вкрита густим споришем, свіжа висока пашня і непорушна тиша. Де поділися люди? Де отари овець, що якраз у таку пору збивали куряву, високо здійняту в повітрі?

Це все наробив голод. Але ж він був два роки тому. . . Ось уже видно й річку, а за нею село Чернещину. І знову постають сюгади. . . Над річкою широко розлігся луг. Раніш серед літа він був збитий ногами худоби; лише низенька, при самій землі, травиця вкривала його, і тому береги річки здавались брудними, непривабливими. А тепер луг буйно зеленів, і тиха річка пливла в пишних берегах.

* * *

Коли професор увійшов у двір тестя, той сидів на стільці перед хатою. Йому було вже дев'ятдесят років, але він був ще досить бадьорий; рожеве обличчя його, облямоване білою бородою, навіть не мало дуже глибоких і густих зморщок.

— Це ви, Юрію? А я дивлюсь, дивлюсь, хто такий, і тільки тепер пізнав вас. Як же там Катруся? . . Васю, Васю! Юрій Петрович прийшов. Винеси стільця.

З хати вийшов син старого, чоловік років п'ятдесят, із спокійно-філософським виразом обличчя. Він поставив стільця і привітався з Юрком.

— Сідайте сюди, ближче до мене, — схвильовано сказав старий.

— Я погано чую. А тут ще таке нещастя: з хати хочуть виселити. . . Спасибі ще Климові, хоч він заступається. . .

— Таточку, тихше, тихше. Почують сусіди. . .

— Оце нещастя! Таке настало, що й побалакати не можна. Ходім до хати.

В хаті старий розказав зятеві про те, що місцеві вчитель та вчителька розпочали проти нього похід.

— На зборах в одну душу вимагають, щоб мене виселити, а хату віддати учителям під квартиру... Та цього мало. Хотять Марусю позбавити учительської пенсії, бо вона, кажуть, утримує за советські гроші батька — попа... А хто ж це все робить? Йосип Солодовник та його жінка-вчителька. Він — Марусин учень. Маруся допомогла йому в учительську семінарію вступити, готувала його до іспитів... Отакі тепер люди настали.

— Та він же й мій учень, — сказав професор.

Довго ще скаржився старий панотець на своє життя за большевиків.

— Аде ж це Маруся? — спитав професор.

На обличчі старого з'явилась тривога. Він знизив голос.

— Не питаєте... З неч чось робиться. Спочатку все плакала, а тепер чудна якась стала... Мовчить, все про щось думає. А вночі не спить, сама з собою розмовляє.

Уже надвечір Маруся вийшла з своєї кімнати. Широко розкриті великі очі, наче вона злякалась чогось, вираз недовірливості і настороженості.

Професор тепло привітався до неї, але вона нічого не відповіла йому і вийшла з кімнати.

* * *

Ранком другого дня професор пішов погуляти в ліс. Підходячи до мосту, він здалеку побачив директора сільської семирічки Солодовника і якусь жінку, що була поруч з ним.

Вдивляючись, він пізнав у ній свою ученицю по педагогічному інституті. »Так ось хто переслідує старого панотця та його доньку«, подумав професор.

Директор та його дружина теж помітили старого професора. Перейшовши місток, вони повернули на бічну стежку, наче не впізнавши свого колишнього вчителя.

Гіркі думки виринули в свідомості професора. Чи думав він раніш, коли працював в інституті, що з його учнів вийдуть такі негідники? А їх же мабуть немало. По селах і містах провадять вони свою ганебну роботу, нацьковуючи одну частину населення на другу. Не світло знання, не добро несуть вони в люди, а звирячу ненависть, брехню і розклад.

Ці думки гнітили професора й не давали йому змоги бачити, що перед його очима діялось у природі. Він йшов як сліпий. Очі дивились на тиху річку, береги якої густо поросли лозою, дивились на квіти, що до сонця підносили свої різнобарвні головки з високої трави, на бджіл, що в яскравому соняшному світлі перелітали з квітки на квітку, збираючи мед, — і не бачив ні річки, ні квіток, ні бджіл. Перед очима стояли учні-негідники. То він бачив їх на зборах сільради, де вони, розмахуючи руками, галасливо виступають проти куркулів і всіляких »ворогів народу«, згадував, як учні ганьбили його самого й виганяли, як шкідника, з інституту. І все це закривало перед ним природу.

Як автомат, професор прийшов у ліс і сів на пеньку. Він знав, що навкруги розлиті могутня краса й величний спокій, хотів від-

крити для них свою душу, хотів ушитись ними, забути про брудне життя, — і не міг.

»Хто винен в тому, що його вихованці стали негідниками? — питає він себе. — Винні, звичайно, большевики і вся їх система. Вони нищать всі кращі надбання людства, добро об'являють злом і зло добром, навмисно снують жорстоку ворожнечу між населенням, убивають і виморюють голодом мільйони невинних людей. Вони самі брешуть у своїх виступах, у газетних статтях, в льозунгах, плякатах — і примушують усіх брехати.

Раптом у свідомості професора постає образ його минулої роботи в інституті. Він стоїть за катедрою у великій аудиторії і читає лекцію. Перед ним сотні дві студентів і студенток. Вони уважно записують те, що він каже, намагаючись не пропустити жодного слова. Про що ж читає їм професор? Тема його лекції «Промова Леніна на третьому з'їзді комсомолу». Спочатку він зупиняється на політичних обставинах, серед яких Ленін виголосив цю промову. Потім подає зміст самої промови, характеризує погляди Леніна на ролі молоді в розбудові комунізму, покоління нових людей, що їм призначено збудувати «новий комуністичний світ», про те, що молодь мусить засвоїти всі ті «знання, що їх виробило людство», хоч у цих знаннях, за його словами, «дев'ять десятих непотрібних», а яка десята перекручених. Далі він розкриває погляди Леніна на мораль. Як твердить Ленін, мораль може бути лише класовою. Загальнолюдської моралі нема і бути не може. Таку мораль, засновану на вірі в Бога, Ленін відкидає, дивиться на неї як на засіб обдурювання і експлуатації темних мас. Так крок за кроком він передає зміст промови Леніна.

Чи вірив він у те, що казав, чи визнавав Леніна за непорушний авторитет? Ні, він не тільки не вірив, а дивився на Леніна, як на великого злочинця, що своєю наукою і діяльністю несе для людства величезне нещастя. Він усвідомлював, що промова Леніна є програмою організації нечуваного в світі рабства і страшного кривавого терору, а разом з тим програмою розкладу населення і в першу чергу молоді. Усвідомлював, що мораль, за яку агітував Ленін, — це сатанинське спотворення справжньої моралі, що вона зло називає добром і навпаки, що, стоячи на її засадах, можна визнати зраду, брехню, вбивство за великі добродетності, коли все це йде на користь пролетаріатові, а фактично на користь комуністичної партії.

Що ж до релігії, то він визнавав, що релігія, особливо християнська, стримує звірячі інстинкти людей, виховує у них людяність і взаємну любов, що християнство створило європейське мистецтво з його чудовими картинами, храмами, скульптурою, з його вічною музикою. Він знав, що без християнства не міг би з'явитися ні Боттічеллі, ні Рафаель, ні Бах, ні Леонардо да Вінчі, ні Мікель-Анджель, не було б ні Кельнського, ні Міланського соборів, ні собору Св. Петра.

Отже, він не тільки не вірив у те, про що промовляв Ленін, а ставився до цього з огидою і робив великі зусилля, щоб цю огиду не помітили студенти, між якими, — він це добре знав, — було декілька десятків сексотів. І все ж він читав свою лекцію. Як же він міг її читати? Виходить, що він ганебно брехав. Виходить, що розкладали студентів не тільки большевики-партійці, а розкладав він,

професор Горовий. Виходить, що в негідництві студентів винна не лише комуністична партія. Він був знаряддям у руках большевиків.

Чого ж тоді він дивується й обурюється, що його учні брешуть, що вони беруть участь в «розкуркуленні» селян, що вони нацьковують населення на священиків.

Але що ж він міг зробити? Коли б він правдиво висловив свої думки про молодь, про большевицьку політику, про релігію, його розстріляли б як контрреволюціонера... Без брехні він не міг служити, не міг читати лекцій, не міг писати. Значить, він не винний? Ні, винний!...

Професор декілька разів ставив перед собою це питання. Він хотів знайти для себе, коли не повне виправдання, так хоч полегшення своєї провини. І все приходив до одного вироку: так він винний!

Ліс не тільки не заспокоював старого професора, а навіть збільшував його хвилювання. На тлі спокійної величної природи, далеко від людей, серед лісової тиші, яскравіше виступали гнітючі образи і сильніше відчувались пекучі болі сумління.

Вже ставало неможливим залишатись на самоті. Професор підвівся з пенька і попростував до села. Але тут у свідомості вплив образ тестя та його нещасної доньки. Так, у їх нещасті є велика провина і його, професора Горового. Це ж від нього Солодовник та його жінка чули про большевицьку мораль. Тепер вони його слова перетворюють у дію.

Ні, йому не можна йти до цих нещасних людей... Принаймні, не можна йти зараз. Треба заспокоїтись, забути про все це.

Професор лягає на траву, заплющує очі, проганяє від себе пекучі думки. І раптом йому згадуються слова Степана: «Не я нечесний з собою, а ти».

І знову питання: хто чесніший, — чи він, професор Горовий, чи Степан? Відповідь така: Обое нечесні, тільки Степан послідовніший. І тому він спокійний, тому він без вагання віддає свою улюблену дочку за енкаведиста.

Лежати на траві стало нестерпуче. Професор раптом зривається і йде в глибину лісу. Наче хоче втекти від себе. Даремно; він іде в глибину лісу, а з ним ідуть думки й гнітючі почуття. Міняється тільки обсяг думок.

У свідомості то постають образи учнів, старого панотця, інституту, то духовий зір охоплює весь довгий шлях життя. Дедалі думка про цілий життєвий шлях почала витискувати із свідомості інші образи і думки. Уже більше тринадцяти років працює професор. Йому завжди здавалось, що його праця має особливу вагу для суспільства і тому він поважав себе і гадав, що інші теж повинні його поважати.

Але, що, власно, зробив він за ці довгі роки?...

Читав лекції і писав наукові твори. Чи вклав він у ці лекції кращу частину своєї душі, чи зробив їх чимсь суцільним, щоб вони після нього залишилися у суспільстві, як коштовний внесок в духовну скарбницю свого народу?

Ні, він цього не зробив. Коли він і залишив по собі слід, то тільки шкідливий, бо все те, що він робив, насичене брехнею. А може майбутні покоління зрозуміють його й відсіють правду від брехні,

бо брехня була неминучою? Ні, цього не буде, бо в кого з'явиться бажання відсівати ці крихти правди, спотворені брехнею. А хоч би й знайшлися такі шукачі перлин у куті сміття, то чи мають велику вартість ті крихти правди, що між брехнею розсіпані в його творах?

Далі й далі в глибіню лісу йде професор, нічого не бачучи довкола себе, а перед ним постає нове питання. Де причина цього?

Він же знає, що природа наділила його не малими здібностями. І студенти, і професори визнавали за ним це. У нього гостра думка і швидкі асоціації, багатий запас слів та зворотів і уміння користуватись ними. А до того ще й жвавий темперамент, здібність заражати своїми почуттями слухачів. І до науки він мав великі здібності. Це визнавали ще старі професори в університеті. Високий ступінь спостережливості, уміння помітити найтонші прикмети речей і явищ, виділити між ними основне, хоч би воно й було мало помітним, широка й міцна пам'ять, що дає можливість тримати в голові силу фактів, імен, дат, навіть цитат, сильна логіка, здібність вірно зрозуміти причинові зв'язки між явищами та узагальнити їх, здібність під відомі вже закони підводити окремі явища і послідовно вивести з цих законів висновки. А до того ще й велика наполегливість у роботі, здібність, не відчуваючи втоми, працювати довгий час. І все це пропало марно. Він, той негідний євангельський раб, закопав у землю свій талант. Ні, не в землю закопав, а вжив його на шкоду своєму народові, хоч і бажав бути корисним для нього. Як це могло статися?

Далі й далі йде професор, несучи в собі і суддю і підсудного. Суворо ставить запитання суддя, а підсудний мовчить, даремно шукаючи, чим би полегшити свою провину. Тоді відповідає на запитання сам суддя.

— Сталося це тому, що в тебе не було мети. Ти нікого до кінця не любив, нікого до кінця не ненавидів. Ти мав великі духові здібності, але не мав до чого їх прикласти. Ти мав наполегливість, але ніколи не доводив своїх думок і свого діла до кінця. Ти мав палкий темперамент, але на ділі не був гарячим, а тільки теплим.

— Хіба ж я нікого не любив? — намагається виправдатися підсудний. — Я ж любив свою Батьківщину — Україну. Хіба ж я не мав мети?

— Я прагнув працювати для своєї Батьківщини — України.

— А чи справжньою була твоя любов до Батьківщини. Чи продумав ти до кінця свою мету? — знову ставить запитання невблаганий суддя й сам же відповідає на них.

Ні, не була справжньою твоя любов до Батьківщини, бо справжня любов — аж до смерті. А ти любив більше себе і боявся смерті. Згадай, як шість років тому большевики нищили кращих синів України: учених, поетів, письменників. Що ти робив тоді? Ти відмежувався від них, ти став осторонь хоч, деякі з них були твоїми друзями. Ти не ганьбив їх, але коли їх ганьбили інші, ти мовчав... У тебе вистачило гідності, щоб не просити в катів ласки і милосердя, але не вистачило мужності, щоб боротись за правду. Ти ні холодний, ні теплий. Виплювати тебе маю з уст моїх!

Професор відчуває, що вирок справедливий, і зневага до себе охоплює всю його істоту.

Стомлений внутрішньою боротьбою, сів він відпочити. В душі було порожньо... Так, як у великій залі, що її покинув галасливий людський натовп. Ні чітких думок, ні яскравих образів, ні різних почувань...

Час ішов повільно і приносив з собою відпочинок. Душа поверталась до життя, порожнеча наповнялася змістом. Професор ніби тепер тільки усвідомив, що він — у лісі. Його обступили посаджені густими рядами сосни. Велична, але одноманітна краса. Куди не глянь, скрізь стоять рівні, як свічки, жовті стовбури сосон, знизу голі, а вгорі вкриті густими зеленими коронами. Ніде ні кущика, ані травинки. Жовто-сірі шпильки товстою ковдрою вкривають землю. По них так м'яко ступати ногам. Кругом — непорушна тиша. Мовчання життя, що так нагадує мовчання смерті.

Ну, що ж, треба вже вертати додому. Тесть уже давно, мабуть, чекає.

Професор підводиться й помалу йде. Йому не хочеться вертати старого дорогою, і він спускається до річки, щоб іти її берегами.

Бір кінчився. На березі річки — кущі терну і глоду. Трохи нижче — розлогі верби і кущі лози. Берег високий, підрізаний річкою. Все навкруги насиче ~~загідним~~ спокоем. Спокій обхоплює й душу професора. Він сідає на крутому березі. Буде ще час повернутись додому. На тім боці, за вузькою смугою луга, простягся дубовий ліс. Широко розкинули свої могутні віти дуби, а між ними — ніжна зелена трава. Вона, справді здається шовковою.

Професор дивиться на цю красу й з насолодою відчуває свою відокремленість від людей. Там, десь далеко, точиться жорстока боротьба. Вирують ворожнеча й ненависть. Кати мордують людей... Щоб врятувати себе, люди брешуть, шпигують, доносять. Він втомився від боротьби, ненависти й брехні...

А тут спокій... Такий приемний спокій і затишок... Сюди ніхто не прийде, ніхто його не побачить... Який могутній дуб на тім боці річки! Який у нього товстий стовбур і які широкі віти! І, раптом під дубом він побачив юнака і молоденьку дівчину.

Юнак високий, з чорними кучерями, в студентській куртці. Дівчина — струнка, з довгою русою косою, з великими карими очима... Вони закохано дивляться одне на одного. Юнак обнімає дівчину і палко цілує її. Вона червоніє, опускає від замішання очі, потім підводить їх і припадає юнакові до грудей. Скільки ніжності, юнацької пристраси в цих поцілунках і обіймах, скільки чистоти!

Цей юнак — він сам з своєю милою Катрусєю. Картини минулого обступають професора. Ось він з гуртом молоді гуляє в лісу. Співи, жарти, сміх. Коло нього — Катруся. Йому хочеться сказати, як він палко її любить, але сказати це на самоті. Він дивиться їй у вічі, і йому здається, що вона зрозуміла його. Вони непомітно відстають від гурту й звертають стежкою до берега річки...

Як той рій, наполягають спогади... І які вони світлі, радісні... Тут, у цій місцевості, пройшли найкращі роки його життя. Тут він у гурті молоді безжурно веселився. Тут він, повний віри в свої сили, мріяв про майбутню громадську роботу, про боротьбу, жертви й перемоги. Тут він уперше покохав справжньою любов'ю й зазнав щастя взаємного радісного кохання... Він хоче стримати потік спогадів, внести в них лад, відтворити кожен момент минулого, такого радісного і чистого...

(Закінчення в наступ. числі)

Леонід Полтава

Кілька думок про сучасний стан української поезії на Батьківщині

Минуло майже півстоліття від часу проголошення знаменитого «Маніфесту» модерністів на чолі з поетом Миколою Вороним. Основне завдання української поезії початку нашого століття було порвати із народництвом (не з народом!), вирватися з полону народницького світосприймання, замінити народну естетику — модерною. Вороний, Чупринка, частково Олесь, Кримський, Пачовський та інші підготували добрий ґрунт для того, щоб проклямована ними зміна сталася. Завдяки їхній праці та, одночасно, завдяки великим подіям в історії українського народу (проголошення самостійної держави, боротьба із червоною північною навалою, нові форми суспільно-політичного життя в рамках УРСР) — на небі нашої поезії зійшли зорі Тичини, Рильського, Бажана, Сосюри, а згодом і Первомайського. Червоні, ніби, зорі... однак, не завжди і червоні.

Якщо хтось бажає глибше пізнати український культурний процес, — він мусить розпочати знайомство з поезії. Уважне вивчення поезії від умовно 1900 року до наших днів дасть досить повну картину розвитку нашої культури взагалі, а літератури зокрема. Поезія була завжди відлунням не тільки стану народньої душі на певному відтинку часу, а й виявником загального культурного рівня народу. Рівень української модерної поезії надзвичайно зріс за останнє півстоліття.

* * *

Тут не йтиме мова про поетів-емігрантів, які не одним своїм твором збагатили нашу поезію і з-поміж яких ім'я Євгена Маланюка в історії української модерної поезії стоїть поруч Тичини, Рильського чи Бажана (не в політичному сенсі, звичайно!). Ці замітки стосуються виключно української поезії в Українській РСР.

Українська поезія в УРСР не розвивалася рівномірно і закономірно. Кількакратно той процес брутально переривався владою. Постійно він гальмується тією ж антинародною владою, яка й далі намагається за допомогою «директив із центру» (і не без успіху) водити рукою поета. В поточній еміграційній пресі вже було опубліковано кілька спроб класифікації періодів розвитку і спаду нашої поезії на рідній землі. Здається, тепер можна нарахувати таких періодів п'ять:

1) 1920-1930 роки — період українського ренесансу, коли найбільше успіхів було досягнуто саме на полі поезії. Тоді ще відносно вільно творив і символіст Тичина, і неоклясик Рильський, і імпресіоніст Плужник, і неоромантик Бажан, і Тодось Осьмачка й Іван Багряний... Знищення більшовиками літературних організацій та об'єднань («Вапліте», «Марс», «Плуг», «ВУСПП», «Гарт»...) і створення єдиної письменницької організації з центром у Москві

та масові репресії проти українських мистців і письменників припинили плідну і багату на визначні успіхи добу.

2) 1930-1940 рр. — період занепаду української поезії через особливо брутальне втручання партійних наглядачів і цензорів у творчі лабораторії мистців поетичного слова. Розквіт «поезії» на замовлення...

1940-1945 рр. — піднесення поетичної активності в зв'язку із послабленням контролю партії; досить широке, а часто і відважне використання українськими радянськими поетами часу воєнної негоди.

4) 1945-1952 рр. — посилення партійного і російського тиску в Україні, а звідси — і послаблення літературного процесу, поява багатьох творів-агіток.

5) 1952 рік — початок нового етапу в розвитку української поезії у зв'язку із деякими «ліберальними» кроками Москви, не зважаючи на продовження політики русифікації в Україні. Поява поетичних творів, які заслуговують великою мірою на означення саме як поетичних.

* * *

Нераз видавалось, що ось ще рік-два і про українську поезію в УРСР не буде вже чого говорити. Павло Тичина, здавалося, перекреслив сам себе назавжди збіркою «Партія веде»; Максим Рильський ніби зійшов з п'єдесталу поета ще в час появи збірки «Знак терезів»; Микола Бажан, написавши «Людина стоїть в зореноснім Кремлі», взявся за перекладницьку діяльність; Володимир Сосюра писав про Дніпробуд і загачував своїми віршами часописи з таким же успіхом, як на Дніпробуді загачували воду, — але то були вірші, а не поезія; Леонід Первомайський на початку 40-х років не звертав на себе уваги ні одним новим твором, хизуючися тим, що він «комсомольський поет», як тим же хизувався і Андрій Малишко. Перед останньою світовою війною в творах українських радянських поетів не було живої людини — її вигнали звідти і компартія, і НКВД. У численних віршах і поемах ходили люди із плякатів і говорили вони мовою чергових гасел Кремля, перекладених на українську, до того ще й погано перекладених. Лише зрідка освілював темну ніч окремим твором то Бажан, то Рильський. Загальний стан нашої поезії на Батьківщині до другої світової війни можна легко уявити, прочитавши хоча б такий уривок:

Диво-дивне — йде машина,
А в машині — Лимарівна.
Очі чорні і до пояса звиса
Її русая коса.

Гей, лягає хвилями овес,
Іде сам директор МТС...

З Лимарівною ще дружить Бондарівна,
З Бондарівною Кравцева і Шевцева
Й бригадирова весела Молодцева.

Лимарівна — приклад всім —
В'яже сорок кіп снопів...

(«Лимарівна», П. Усенко)

Повернення до народницьких засобів вислову, «відевропеїзування» української поезії, — було головним завданням Москви, поруч із буденно-утилітарним: використання поетичного слова, як одного із засобу пропаганди. Не даремно в «Радянській Україні», «Вітчизні» та інших періодичних і неперіодичних виданнях в УРСР перед війною так багато писалося про Андрія Малишка, як «кращого поета соціалістичної України». Андрій Малишко, який виріс із української народньої пісні і не шукав нового способу вислову думки, — був особливо популяризований. Адже, коли немає змоги найбільшими карами (голод) зламати народ, тоді можна пробувати бодай повернути його до стану «галушок і шароварів»...

Первомайський, Малишко, Шпак, Усенко, Крижанівський, Шеремет, Нехода, Бичко... — «ім'я же їм леґіон» — несвідомо зводили поезію до того стану, в якому вона була ще до перших наших модерністів. Причиною була не тільки їх особиста невисока культура, та ще важливіше — повна відірваність від закордонного світу. Над усім маячила чорна тінь кремлівського диктатора

* * *

В українській радянській поезії можемо нарахувати шість чільних поетів: П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, Л. Первомайський, А. Малишко. Кожен із них має за собою надзвичайно складний творчий шлях, позначений падіннями і піднесеннями, піднесеннями й падіннями.

Павло Тичина із неперевершених у слов'янській і європейській взагалі модерній поезії висот «Сонячних клякнетів» упав до низької збірки «Партія веде». Падіння Тичини неухильно продовжується. Ось уривок із його «Гоголь наш», написаного в 1952 р. (і вірш і уривок беремо випадково, але даремна праця шукати тепер в тичининих віршах Тичини):

Гоголь наш, велике серце!
Ти за правду зносив гніт.
Вірив ти: народ твій буде
Першим з перших на весь світ.
Як ходив ти лугом Волги
Й берегом Дніпра-ріки,
Ти все думав, щоб народи
Поеднались на віки...

Навіть у вірші про Леонардо да Вінчі Тичина пише зненацька: «Ой і хитро ж в Італію влізла змія атлантичного блоку»!...

Сумно робиться і здається, що безповоротно втратила Україна великого поета Павла Тичину, що зодягнув блазенський міністерський ковпак і ніби взагалі забув, що таке поезія. Але ось зустрічаємо один твір Тичини, написаний ним під час другої світової війни. Коротка поема зветься «Похорон друга». Як шкода, що її тяжко дістати і не можна зачитувати більше, ніж оцих кількох рядків:

Усе міняється, оновлюється, рветься,
У ранах кров'ю сходить, з туті в груди б'є,
Замулюється мулом, пороком береться,
Землі сирій всього себе передає, —

«Похорон друга» — це багатопляновий, поліфонічний твір, надзвичайно музичний, глибокий думкою, новий формою. Основна

ідея поеми — заперечення смерті. Павло Тичина майстерно поєднав у цій творі філософські абстракції із картинами реального життя; зворушливо передав біль за втраченою кожною людиною; по-мистецьки досконало написав твір, ввівши в оповідь від себе і в малюнок картини похорону — плач жалобної оркестри, засобами алітерації чудово передавши голоси труб. Так ось у 1942 році, в році написання поеми «Похорон друга» — може тільки на одну творчу ніч воскрес великий Тичина! Колись символіст — він став неначе сам символом приспаних і пригнічених окупантом велетенських сил нашого народу.

Максим Рильський, у минулому кращий поет неокласичної школи, — не уникнув загальної долі творців поетичного слова в Україні. Він щоправда, найдовше ставив з-поміж них опір, намагаючися «в тиші над вудками своє життя непроданим пронести». Аж на початку 40-х років поетові було поставлено ультиматум: або — або. І Рильський вибрав життя. Надзвичайно активний поетично, він написав сотні поезій і видав десятки збірок. В кожній із них є декілька поезій Рильського-поета, а не Рильського-кріпака. Славословія Сталіну від часу до часу поет припиняв бодай на мить — і ось ці «миті» вже дали українській поезії і культурі солідний том творів великого поета. Під час війни Рильський написав глибоко-хвилюючу поему «Мандрівка в молодість» (в нових перевиданнях його творів цієї поеми вже немає завдяки критичним нападам і цензорським ножицям). У цій поемі оповідає Рильський про час своєї молодости, згадує про зустрічі, наприклад, із композитором Лисенком чи Леонтовичем, про рідний Київ дореволюційного часу і часу революції... — поет знайшов надзвичайно ніжні і теплі фарби для зображення того, що дороге кожній українській людині. Поема «Мандрівка в молодість» — величезне тривке надбання не радянської поезії, а української поезії.

Максим Рильський наділений від природи чи не найбільшим поетичним талантом. Він уміє побачити якийсь малопомітний факт, якусь ніби звичайну картину — і на її основі створити поезію із узагальнюючою думкою. Ось хоча б нещодавно написаний «Радісний дощ». Випадково перечікував хвилю дощу поет із кількома українськими селянами під ганком. І —

Ми зрозуміли всім своїм еством,
Що в краплях цих, у цих потоках бурних
На землю ллється щастя і життя...
З нас кожен виніс із-під того ганку
Такої дружби свіже почуття,
Таке тепло, таку бадьору віру,
Що в серці відпечатались навіки

Велика сила художнього узагальнення при збереженні конкретности; свіжий образ, добірна мова, надихання кожного рядка теплом серця, — оце характеристичні риси поезії Максима Рильського (але не його віршів). На еміграції було в кількох часописах передруковано «Медитацію», що починається такими стрічками:

В бідне серце моє закрадається вечір покровом,
Тихо в серці, і жаль мені світу, і дня мені жаль,
Ніби марно пройшов я, співаючи, горами й долом,
Повз веселі гаї, мимо темних, як тучі, проваль...

даремний цей сум, великий поете!

Микола Бажан, що ввійшов в українську поезію як неоромантик, у своїх кращих творах найновішого періоду ним і залишився. Давно ним написані поеми «Гетто в Умані» чи «Госфманова ніч» або «Трилогія пристрасти» — твори, які свого часу ще будуть перекладені не на одну європейську мову, — вписали назавжди ім'я Бажана в історію української поезії, як поета-майстра, творця нової форми, творця мови. Написав Бажан не одного вірша... Так в 1944 році це ж він написав «Київські етюди», в яких прославив не стільки перемогу над фашистами, скільки рідну нашу столицю і само життя, могутню життєву силу українського народу:

Стою німий на цвинтарі домів,
Ні сліз, ні слів. Сухий і світлий гнів.
Рясніє дощ, і падає лункіше
М'яких краплин розмірене биття.
Теплом війнуло. Місто тихо дише.
Вертається життя. —

Кілька надзвичайної сили поезій знаходимо у написаній по війні, після подорожі по Англії, книзі Бажана «Із англійських вражень», між ними прекрасну поезію про могилу Шекспіра. Та могила не забута Англією, — і Бажан це знає, і він ледь висловив ту думку, — але він висловив і поклін українського народу могилі світового мистця.

Микола Бажан — поет-мислитель. В ділянці поетичної техніки та мови — він архітект. Павло Тичина якось підкреслив ще кілька особливостей поезій Бажана: «У Бажана є внутрішня динаміка, динаміка мислі, любов до напруженої думки... Контури мислі в нього ясні, чітко окреслені і завжди на високих регістрах». У кращих своїх творах поет залишається любленим нами творцем українського поетичного слова. У прегарній історичній poemі «Данило Галицький», написаній в 1942 році, є такі стрічки:

Літопису невелемовний звіт
Вкриває порох семи сотень літ,
Але під пилом цим горять слова,
Що їхня правда й дотепер жива... —

Ці слова можна обернути в самохарактеристику Бажана, як поета: багато пилу на його творчості, однак занадто дужий у Бажана талант, щоб його до кінця могли знищити сучасні московські узурпатори.

* * *

Володимир Сосюра, Леонід Первомайський, Андрій Малишко... — вони також залишають окремими творами тривкий слід в українській поезії, без епітету «радянській». Сосюра і після критичних нагінок продовжує працювати в ділянці лірики. Саме як лірик він незамінимий в українській поезії. Андрій Малишко, не виходячи в загальному поза рамки наслідування народньої пісні, — уже встиг створити десяток великої сили балад, зігрітих дужим теплом до людини і зокрема — української людини. Те, що поет за «синіми морями» (після подорожі по Канаді) побачив лише горе та нужду, — не грає особливої ролі: він сам у написане не вірить. Але велику роль грає балада про бійця, що кілька років підряд не встає із тачанки і, нарешті зловлений ворогом, — зводиться, але зійти сам не може — він без ніг. Не абиякої майстерности віршу

досягає. Малишко, цей селянський син і співець в першу чергу села, навіть у творах, ідейно нам чужих. Уривок із вірша «Хліб»:

Я бачив хліб, що містери їдять,
Коли в кафе, сп'янілі вніч, сидять...
Немає в ньому пахоців пшениці,
Ні рос рясних, важких, неначе мідь,
Ні кольору вечірньої зірниці,
Що в колосках, мов райдуга, стоїть...

Велику поетичну активність останнім часом проявляє Леонід Первомайський. Після віршованого роману «Молодість брата», в якому є десятки надзвичайної поетичної сили місць і який пронизаний великим почуттям гуманізму, поет написав зовсім нещодавно (літо 1953 року) поему «На крутих берегах» — гімн українській людині, гімн праці, похвалу вірності інтимній. Поема двоплянова: її герой під час праці на колгоспному полі згадує про дні війни. І тут ми маємо справу не з плякатними людьми і плякатними «почуттями», а з живими людьми, з яких не вибили душу ніякі комуністичні агітації.

Либонь учора ще поля німі
Снігами зогрівали чорні груди,
І ні кінця ні краю тій зимі,
Здавалося, не видно і не буде.
Але як зерно в невідому мить
У борознах незримо проростає,
Так і весна вночі, коли все спить,
Зненацька в небі хмарку розгортає.
Випростує прозорих два крила —
Теплом війнула і перемогла.

Якою бадьорістю віє від цих рядків, якою радістю за життя і якою прямо не висловленою вимогою життя, Жити із великої літери!

Герой поеми Матвій оглядає свою рідну землю:

І думалось Матвієві в ту мить,
Що й він хотів би у бою зустріть
Отак свою хвилину неминучу,
Коли, втираючи з обличчя піт,
Він вибіжить на стежку, в давній світ —
На спалену вогнем Дніпрову кручу.
Коли судилося — хай тут, не де,
Він горілиць, щасливий, упаде,
Обніме землю поглядом востаннє,
Всміхнеться нивам, що лежать навкіл,
І хмарам, що летять на суходіл,
Як вісники прозорого світання...
Летить, пливить, неначе журавлі,
Торкайтесь легким крилом землі,
Сурміть свій жаль над ним на повні груди,
Та знайте, що отой, хто так поліг, —
Життям своїм страждання переміг,
Він не помер — і вічно жити буде!

І вже не говорить поет, що для щастя треба бути обов'язково комсомольцем, — а було ж таке, говорив так Первомайський! Ні, тепер він знайшов інші слова: «Що треба нам до щастя? Вік живеш — а все немов до берега пливеш»... І щастя знаходить Матвій у

поверненні в Україну, до рідних людей, до вірної йому люблячої Килини, — герої Первомайського ламають сірість радянської дійсності своїми високими почуттями. Поет наважився в «На крутих берегах» сказати про любов до України не в пляні обов'язкової «любови до старшого брата»...

Я згадую дні наступу, коли
До українських вогнищ ми дійшли,
Й того бійця, степів казахських сина,
Що, на коліна ставши, зняв шолом,
І в бій новий пішов з ясним чолом,
Поцілувавши землю України...

Кого ж не зворушать і не вразять після усенківсько-безпощадницької колгоспно-заводської тарабанщини ось такі люди, насичені мудрістю знання життя рядки із поеми «На крутих берегах»:

Для щастя ми народжуємось всі,
Хоч в простій і ясній своїй красі
Не всім, не всім воно дається, друзі!
Бо людське щастя, за пристрасне й палке
Суворе серце й віддане, яке
У щохвилиний бореться напрузі.
Так, щастя — це не випадок, а плід
Твоїх в борні й труді прожитих літ,
Це твій здобуток в життєвому бої;
Не випрохать його і не знайти,
Своїм життям за нього платиш ти
Ще й борг часом залишаєш за собою.
Бо я повторюю — не зна йому ціни,
Хто не пройшов шляхів труда й війни,
Хто не зазнав поразок, болю, скрути, —
Воно в житті того лиш не мина,
Хто серцем розплативсь за все сповна,
А все-таки спромігсь його здобути!..

Не померла українська людина, не витравили людської душі всі сто тисяч заходів партії та уряду, — цей факт має величезне значення. І в цім, попри мистецьку цінність, — велике значення і нещодавно написаної поеми Первомайського, попри її ідеологічну хибність.

* * *

На еміграції майже не відомі імена молодих поетів, які виступили в більшості по війні в українській радянській пресі: О. Ющенко, Любов Забашта, В. Швець, Єва Нарубіна, К. Дрок, Є. Долман, Б. Степанюк, Є. Бандуренко, М. Гірник, Н. Тихий, В. Омельченко В. Лагода... — всі вони мають по кілька вдаливих поезій, більшість із них ще в процесі творчого формування і в зв'язку з певним політичним і економічним «потеплінням» на території СРСР (чи на довго?) не від одного із молодих можна сподіватися справді цікавих творів. Покищо молода плеяда «частує» своїх читачів у більшості отакими віршами (К. Дрок, «На кордоні»):

Знай, солдат, що берег, де крізь сон,
Тісса б'ється птицею в камінні,
Є Вітчизни рідної кордон —
І ключі від нього в тебе нині...

а часто зустрічаємо в поезіях ще й дитячі, смішні рядки, як ось у Бандуренка, у вірші «Весняне»:

А в небі «курли» журавлине
Звучить мов найкраща музика,
Що, вітре, я й сам в ту хвилину
Ладен журавлем закурликать!..

Та несподівано надibuємо поезію М. Руденка «Ніч» із таким образом:

Ноче, частко мого життя,
Чорний мосте, що ним переходжу
Я по дневі кудись в небуття,
У чуже, у суворе, в вороже... —

— такі стрічки дають надію, що між поетичною молоддю в УРСР знайдеться кілька заступників поетів старшого покоління.

* * *

В СРСР і в Україні зокрема існує велика література про французького поета (першої половини минулого століття) Беранже. Багато його творів перекладено на українську мову. Беранже, майже забутого у Франції, так особливо шанують в СРСР! Чому? — бо він автор багатьох поезій з яскравим політичним забарвленням та поезій саркастичних. Політична лірика, — якщо так можна назвати ліричні вірші на політичні теми, — найбільш культивований жанр в СРСР, її найбільше урядово вимагається. Тому, коли взяти всі підряд збірки мабуть любого радянського поета — можна по них мати виразну уяву про всі зміни політичних курсів у СРСР. «Революція», колективізація, індустріялізація країни, війна в Іспанії, приєднання західних областей України і Білорусії, постанови сателітних держав, ... — на всі подібні події мусили, саме мусили відгукуватися всі ті поети, які хотіли жити і все таки мати змогу творити, а не добувати руду в сибірських копальнях. Однак, як ми бачили з поданих угорі прикладів та цитат — і найтяжча диктатура не зламала душі нашого народу і її кращих виявників — майстрів українського поетичного слова. Дуже багато вони дали ворогові. Мало дали вони Богові. Та те, що все-таки спромоглися дати — має особливо високу ціну і заслуговує на особливо високу пошану.

Крім політичної лірики, в українській радянській поезії культивується ліричний вірш (М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, А. Малишко та інші), поема (М. Бажан, Л. Первомайський, І. Муратов, М. Рильський...), культивується в меншій мірі і віршований роман («Степ» Тереня Масенка, «Червоногвардієць» В. Сосюри). Останнім часом, особливо по війні, немало поетів працюють в ділянці творення байки (Степан Олійник, А. Косматенко, М. Білецький...). Нового в жанрі байки поети покищо не досягли, шлях їм перегоріла постать дотепер неперевершеного Леоніда Глібова. Тай і в цім жанрі молодий А. Косматенко вже має чималі досягнення. Ось уривок із його байки «Звіт»:

»Це свинство, це ж обман, якого не бувало!
Начальство лютувало і кричало,
Підлеглого з роботи зняти обіцяло.
Одначе, як само повище звіт писало,
То указало,
Що скрізь на пляжах чистота і красота, —
Ми потрудилися, мовляв, немало...

Українські радянські байкари дуже обмежені тематично. Далеко не про все їм дозволено писати. Але езопівська мова дуже гнучка . .

Занедбано — не зі злої волі поетів, — в Україні жанр історичної поеми. Кілька таких творів все-таки тепер з'явилося — поети використали нагоду в зв'язку із «святкуванням» приєднання України до Росії. На жаль, майже не культивується так званий «білий вірш», що ним так вправно володіла ще Леся Українка і що дає такі великі можливості для вислову думки і почуття.

* * *

Ще до недавня, до періоду другої світової війни, в Україні майже не існувало дитячої літератури. Працювали в цій ділянці поетки Оксана Іваненко, Наталія Забіла та прозаїк Вадим Собко. Поезій для дітей пера Неходи чи Бичка не можна навіть до категорії віршів зараховувати.

Останнім часом українська дитяча література збагатилася багатьма визначними творами, згадати принагідно хоча б казку про Івасика-Телесика пера Павла Тичини. З'явилися нові збірки О. Іваненко, чудова «Читаночка» Платона Воронька, збірка М. Познанської «На рідній землі» тощо . . . В ділянці літератури для дітей працюють тепер більшою чи меншою мірою і всі визначні українські радянські поети, крім них — Наталія Забіла, І. Багмут, М. Стельмах, М. Пригара, Ю. Збанацький.

Великі досягнення має молодий поет Платон Воронько. Його вірш приваблює дитину своєю безпосередністю, теплом, живим малюнком, сюжетністю, легкою мовою і добрим гумором:

Кіт не знав...

Падав сніг на поріг,
Кіт зліпив собі пиріг.
Поки смажив, поки пік,
Аж пиріг водою стік.
Кіт не знав, що на пиріг
Треба тісто, а не сніг!

Чи ось такий, сповнений гумору, вірш для наших малих П. Воронька із збірки «Читаночка» (Київ, 1951 р.):

Про бичка і їжачка

По дорозі біг бичок,
Вачить — лізе їжачок.
Як лизне його бичок,
Поколовся — та вбочок!
Їжачок сміється: «То-то,
Не бери всього у рота»...

Українська дитяча література збагатилася і завдяки праці поетів, як перекладачів: Максим Рильський переклав кілька поем для дітей пера Корнія Чуковського; Леонід Первомайський зладив переклади віршованих словацьких казок; Ст. Крижанівський переклав кілька творів для дітей пера польських поетів . . .

Урядово аж ніяк в УРСР не підтримується діяльності в галузі дитячої літератури. Це треба пам'ятати, щоб належно оцінити працю поетів і перекладачів, які дають дітям українську книжку.

Надзвичайно багато за останній повоєнний час зроблено в галузі перекладної поезії. Тут треба занотувати два важливі процеси, що відбуваються рівнобіжно: переклади робляться на українську, і переклади робляться із української мови.

Максим Рильський переклав і видав уже майже половину творів Адама Міцкевича. До друку в Києві готується двотомник творів Словацького в колективному перекладі. М. Бажан видав ще в 1947 році «Твори» — 2-гий том — виключно переклади із російських та грузинських старих і сучасних поетів та поетів Сходу (із Пушкіна, Багрицького, Руставелі, Бараташвілі, Чіковані, Леонідзе, Алішера Навої . . .). Леонід Первомайський видав збірник перекладів із сербської. З інших мов перекладали майже всі видатні українські радянські поети.

За даними Книжкової Палати СРСР від 1953 року виходить, що українських поетів, зокрема Тичину, Рильського, Бажана перекладено вже на кілька європейських мов (у сателітних країнах) і про них існує в польській, чеській, угорській, німецькій та болгарській мовах досить велика критична література. Окремі поезії Тичини перекладено на китайську і японську мови. Окремі поезії Рильського — на англійську і французьку.

На жаль, різні заходи партійної державної цензури не минають без сліду: на чужі мови перекладаються майже завжди гірші твори українських радянських поетів, найменш для них характеристичні. Однак, сам факт перекладу має велике значення: за межами України виростає група талановитих перекладачів із української мови. До того ж, перекладаються не завжди самі «вірші на замовлення». Так, наприклад, згадувану поезію Рильського «Медитація» перекладено на чеську і на румунську мови.

* * *

У висновку можна сказати, що українська радянська поезія, попри постійне більше чи менше часом втручання антинародної влади, — має немалі здобутки за останні десятиліття. Не можна говорити в загальному про занепад творчості, чи, наприклад, збіднення мови тощо. В кожному випадку треба говорити конкретно про одного мистця. Кожен із них віддав і віддає данину Москві. І кожен із них — в залежності від сили таланту, а також і особистої відваги, спромігся за останні повоєнні роки дати українському народові кілька цінних творів. Українська радянська поезія в кращих її, **якраз не советських**, виявах, **взята** разом із українською еміграційною поезією — становить одне із великих досягнень українського народу та його культури за останнє десятиліття.

Масмо нагоду порівнювати кращі зразки української сучасної поезії (не радянської, хоча й твореної в УРСР) із сучасною поезією Німеччини, Іспанії, Франції, із поетичним надбанням різних слов'янських народів. І приходимо до висновку, що не будь в Україні антинародної, окупантської влади, — наша поезія, що вже стала однією із чільних у слов'янському світі, — була б зорею більш помітної величини, більш яскравою на широкому небі загальнолюдської поезії.

1954 р., Париж.

КОЛИ КИПИТЬ У КЛЮЧ...

Коли кипить у ключ бурхлива творча ніч,
Коли душа палахкотить, немов пожежа, —
Я не належу вам, найближчі із облич,
Ні друзям, ні собі —

нікому не належу.

Поштарю! Всі листи до завтра відклади.
Я зміною вночі і вулиці й країни:
Зі всіх моїх адрес —

одну беру тоді,

Що стежкою страждань провадить в Україну.

Як радісно їти! Без мап і без мостів.
Обходить ворога, свої стрічати стежі... —
Та як би я й тоді

зустріти ту хотів,

Якій у творчу ніч усім еством належу!

Ні доторку руки, ані тепла очей
У неї не прошу.

Лише, коли спіткнуся
Об камені злови, об камені ночей —
Нехай щасливим їй

в ту чорну ніч приснюся.

Проснеться, трепетна. —

І легше буде йти

Мені, самотньому, по берегах Дніпрових...

О, ноче творчости!

Яка прекрасна ти,

Напоена тривогою любови!

Париж

О. Лубська

ПІДУ ЖИТАМИ

Піду у надвечір'ї голубому
На роздоріжжя мрій...

Коли ти поведеш мене додому.

Нерідна стежка невідома,

На перехрестя мрій?

Піду житами, де палають маки,
Назустріч колоскам.

І хто повірить, що якийсь бурлака

Розлукою впивавсь і плакав,

Й молився колоскам.

Жита... Вітри... Десь блискавка
на грози

Стрілюю зацвіте

І згасне, упаде на півдорозі.

Знов квіткою, що з зір п'є роси,
Душа цвіте, цвіте...

Лев Т. Орлигора

* * *

Ні, не вмиру я ніколи, мій зір
Буде жить у стеблинах пшениць,
У зеленому шумі, що з гір
Закохався кущем в дно криниць.

І в березах гнучких, що бренять,
П'ючи тугу з дівочих зіздхань,
Можна буде мене розпізнати,
Не приклавши мізинця старань.

І думки мої можна читати
На курганах, де пахи чебреців:
Там навчився я вперше кохати
Степ козацький душею: без слів.

Моя кров у гарячих маках,
Серце — в серці забутих сиріт.
Ні не вмиру я, повірте, в віках,
Хоч забуде про мене весь світ!

Смерть

(5)

ХІІІ

Переповнена школа ще до початку зборів упріла й важко дихала. Чорна маса бородатого людського м'яса з трьох боків обложила стіл президії і своїм нечесаним, уболоченим громадищем пригнітала Горобенка. Від неї нікуди подітись оку. Хібащо глянути тільки на стелю, але й там у махорчаному диму й випарах б'ється в конвульсіях на почорнілій крейді її п'яний, сопучий дух.

Це сіре місиво селянського лахміття залило велику клясу й погрозово хлюпотить коло самісіньких ніг. Ось ударить дев'ятий вал його й розторощить столи, лави, одним помахом розчавить нещасну перевиборчу трійку з ком'ячейкою і затопить повстанським чадом села, шляхи, ліси...

Ще тількищо мав розпочатись з'їзд рад, але по клясі з кутка в кутток гадючкою шмигав ворожий настрій і зловіще сичав там десь за спинами, де обличчя зливались у одну суцільну зморщену пляму.

Гарасименко стояв край стола урочистий і строгий. Він пильно вдивлявся в довгі, поплутані людські ряди, і на чоло лягала тінь.

Він, не повертаючись, стиха, мов до себе, сказав Горобенкові:

— Да-а, з багачами буде біда. Під'юджують уже.

Коло стола сиділи спокійний Дружинін і мовчазна, припишкла Славіна. Її нервували й сердили безцеремонні, питливі й злегка глузливі погляди дядьків. Багато широко одкритих очей вчепірились у неї, розглядаючи кожну цятку на ній, мов якесь чудисько.

Дружинін тягнув «козину лапку» й стомлено дивився в натовп. Гарасименко задріботів маленьким шкільним дзвіночком, але його дзвін жалібно в розпучі розбивався коло перших же рядів, а далі танув у розгойданому галасі. На задніх — дзвіночок не справив вярження.

Гарасименко одчаяно розмахував дзвоником над головою і щось кричав. Певно, від помахів його руки натовп поволі заспокоївся і замовк. Середні й крайні ряди нашорошилися. Горобенко встав з-за стола, і в клясі раптом стало надто тихо.

Було навіть трохи моторошно від тої сторожкої, густої тиші, і здавався таким маленьким і безпорадним серйозний, урочистий Гарасименко.

Горобенко настроївся вже був до людського гомону, і через те його голос тепер залунав непотрібно високо й пронизливо:

Іменем перевиборчої трійки вважаю хведорівський волосний з'їзд рад за відкритий...

Товариші селяни! Сьогодні, ви зібрались тут, як хазяїни своєї волости, розв'язувати пекучі справи вашого життя. Наш з'їзд відбувається за надзвичайних обставин. Наша славетна червона армія перекинула за Дніпро польську шляхту, і непереможна кіннота Будьонного вже мчить до варшавських палаців...

Славіна, як це водиться в таких випадках у місті, старанно заплескала в долоні. Натовп перевів на неї з Горобенка здивовані очі, і президія спантеличилась. Славина почервоніла від ніяковости, але ще завзятіше заходила плескати. Її підтримав Дружинін, а скраю загужжав у дебелі долоні Гарасименко. В першому ряді, з тих, що сиділи ближче до стола, розгублено, нерішуче поплескали нечутно й собі, а потім знову голосно говорив Горобенко.

Його слова були звичайною промовою з чужими для зашкаруб-лої селянської голови патетичними висловами, але це тільки початок. Це тільки фундамент що має пробити до твердого ґрунту пісок, щоб потім на ньому виводити мур.

Перед Горобенком сотні уважних очей, що ловлять кожне його слово, кожний рух. Здається, справді, вони слухають не ушами а, очима. Кожне його слово коливає терези їх настрою. Від його промови залежить усе даліше. Адже це бородате тіло, що залило клясу й стиснуло повітря, може не випустити їх звідсіля, Горобенко не може їх зловити очима — вони зливаються в rischi, коми, розляпані контури — але він чує інтуїтивно ці ворожі погляди, що звідусіль пронизують його лице. Горобенко серцем розуміє, що ця маса — це той самий натовп, який пройшов усю людську історію з криком: — Розіпни його!

У Горобенка напружуються нерви, як тятива сагайдака, і росте воля перебороти натовп, подолати його. Попри все — подолати! Він одлітає від намозолених, зім'ятих офіційних слів і б'є в натовп своїми, тими, що линуть невідомо відкіля зсередини, від серця, від нервів.

Натовп мертво мовчить. Не чути навіть сопіння й рипу взуття. Горобенко відчуває тільки, як сотні голів витягнулись до нього й ловлять, всмоктують його слова.

Свій чи чужий цей натовп? Це не важно. Найголовніше те, що він уже оступився, він одімкнув Горобенковим словом важкі засуви свого нутра, і акція, ініціатива тепер у Горобенка, а не в нього.

— Живи ж, радянська владо, владо робітників і селян у всьому світі...

Горобенко виснажений, залитий потом, з легким тремтінням на скроні сідає на стільця, а ряди заворушилися і захолюпотіли оплесками.

— Преплагаю проспівати «Ітернаціонала».

Це став Гарасименко, а за ним затріщали з усіх боків лави, і кілька голосів непевно, по-молитовному, затагнули непривичаєним до цієї мелодії хриплим голосом:

«Устава-а-ай проклятим закліймьо-оний»...

Коли долинуло до одкритих вікон і розтануло десь на вулиці останнє: «воспрянет род людської», а за ним утворилася, як це звичайно буває, незручна павза, відкись із середини вискочило лукаве, підстаркувате:

— А подозвольте, товариші, вам вопрос...

Всі голови обернулись назад, і за ними, як у коритарі, стало видно десь на кінці пронизливі очі з ріденькою борідкою клоччям. Цю борідку смикала, мов перебирала волосинки, кістлява, пазуряста рука.

— Так ось, як товариш з города говорив нам цічас, що ми тут хазяїни, так воно конешно, що дійствительно ето да, ну тільки нам жалательно...

Гарасименко збентежено підвівся й гостро глянув на борідку. Його кулаки стиснулись і тихенько вибивали на столі дріб. Він ніби поривався щось сказати, а борідка під його поглядом трохи скулилась, одначе й далі вела своє:

— Щоб, значить, наше діло, вроді як би по-хазяйському було, так нам жилательно «Оче наш» проспівати... — Борідка жваво обернулась назад і загребнула в повітрі рукою з картузом: — Правильно говорю чи ні? Я скончив...

Позаду хвилює розляглося: — Правильно! Оче наш! Просимо!

Славина гістерично хіхікнула, але її смішок розчавив рев, що вилетів десь від дальньої стіни й заливав уже середні ряди.

Гарасименко стукнув по столу й на хвилину перекричав усіх:

— Ніяких оченашів! Куркульня строїть провокацію...

Але його останні слова потонули в новому, дикому дужчому галасі: — Оче наш!..

— ... Чортячий «націонал» так можна, а молитву — ні!..

— ... Скрипниченко, починай...

Та з вікна їх, сучих синів!..

Натовп сатанів. В Горобенкових очах мигтіли руки, скривлені уста, чийсь випнуті груди. Скраю навіть зачулося вже похапливе:

— Оче наш, іже си на небесах, да...

Горобенко різко встав і високо здійняв угору руку. Натовп одразу замовк і спів обірвався. Ліворуч сіпав Горобенка за рукав Дружинін:

— Дайте я їм скажу... Ані паймут...

Горобенко різко крикнув:

— Слово має робітник (він виразно підкреслив це) товариш Дружинін.

По натовпу пробігло шарудіння й змовкло. Дружинін спокійно, не поспішаючись, виліз із свого місця і вийшов наперед стола.

— Таваріщі радяне!.. — Горобенка здивувало спочатку це звернення, а потім він збагнув: Дружинін захотів пристосуватись у мові до специфічних умов села, і ці «радяне» була в нього якась комбінація між кількома відомими йому українськими словами — рада й громадяни.

— Не в том дело, радяне, што — «Отче наш». Разве кто запрещает? Пожалуста! Но ведь для етого есть церковь...

Худе, жовте робітничче обличчя Дружиніна вплинуло на масу. Його урівноваженість і спокій передались натовпу. Натовп прохолонув і замовк. Вже ніхто не перечив, і Горобенко запропонував обрати президію з'їзду.

— Як будемо вибирати, товарищі, списками чи персонально?

І знову від стіни, що десь за натовпом, настирливо і уперто закричало:

— Парсонально! Парсонально!

Вдруге зчинився галас, і в приміщенні, по всій школі покотилось:

— Парсонально!

— Не треба списків!

— Тут не понимают, що воно за «парсонально».

— Без списків! Не треба...

Десь збоку коло стола зачулось: »Просимо списками! Ком'ячейка пропонує такий список...« і захлинулось.

Гарасименко похмурився і зблід.

— Я ж говорив, що з багачами буде біда. Підмовили вже...

Горобенко підвів руку, і так само, як і перше, галас одразу перетнувся.

— Добре. Будемо вибирати персонально. Прошу називати кандидатури.

Знову рвонула хвиля, знову баский кінь натовпу зірвався з уздечки:

— Покотила! Покотила!... Сидоренка!... Павлія... Покотила просимо!...

Вирвався чийсь дужий голос:

— Учителя Батюка, Миколая Хведоровича!

І натовп, мов змигнувшись, у один голос заревів:

— Учителя! Учителя!.. Миколая Хведоровича просимо-о!

Збоку, коло дверей стояв Батюк і посміхався.

Ця усмішка впала Горобенкові в вічі дрібненьким потолочним шклом і задряпала по грудях. — Ага-а, он воно що! Єдиним фронтом, голубчики! Цього й треба було сподіватись. Але ж ні, до ста чортів! Цього не буде! Ні!

Проте віжки зборів виривались уже з Горобенкових рук.

Батюк вийшов до стола і, не просячи слова, поза президією просто звернувся до з'їзду:

— Шановна громадо! Я дякую за шану, але не можу пристати на це. В мене школа, читальня, сім'я...

Від натовпу ще дужче, ніж раніш, бурхнуло:

— Преси-мо! просимо! Миколая Хведоровича!..

Горобенко прудко вискочив з-за столу й посилю крикнув:

— Ніяких слів, громадянине Батюк! На місце!

Натовп від того крику в передніх рядах припинив, замовкли й задні. Батюк перелякано одступився набік, але зараз же знову посміхнувся. Горобенко глибоко вдихнув зім'ятого брудного повітря і різко вдався до натовпу:

— Як голова перевиборчої трійки, я не дозволяю кандидатури вчителя Батюка! Тут не місце прихованій петлюрівщині!..

По цих словах віжки зборів остаточно випорснули в Горобенка. Приміщення захлинулось від ярого лементу.

Тепер годі було добрати, хто кричав і що. Як на те з вулиці, від краю села тріснуло кілька сухих пострілів і під школою затупотіли коні.

Клясу розпирав шалений шарварок. І в тому пеклі Горобенко самим життям своїм нараз відчув пристрасну й гарячу смерть. Вона жаром дмухнула від скручених упрілих тіл і вже простерла до президії руку. Ось вона сама візьме собі зараз останнє слово, і тоді зчиниться щось страшне.

Гарасименко поспішно витягнув з кобури наган і виставив перед себе. Славіна писнула й зашилась у кутку. Її очі застигли в жасі на Гарасименковому пістолі.

Але сталось дивне: натовп одразу замовк, знітився і зів'яв. Серед нього рівно постелилась жива стежка, і нею швидкими кроками пройшов до столу озброєний Попельначенко з Дроботом і три червоноармійці.

Попельначенко стиснув ремінь рушниці і пошепки на вухо промовив до Горобенка:

— Ушивайся з нами мерщій. Банда входить в село.

Знадвору, вже недалеко розломилось знову кілька пострілів.

Попельначенко круто повернувся до зборів:

— З'їзд закривається. Тут буде призначено ревком. Але пам'ятайте — хто з вас хоч чимнебудь банді...

Він не скінчив. Рясна стрілянина знялась зовсім близько. Весело дзенькнула шибка і забряжчало на лутці розбите скло.

Натовп шарахнувся від вікон, і буруном одхлинув до дверей.

— Стій! В бога мати!..

Дробот вискочив на лаву й підвів угору руку з австрійською шишкуватою бомбою.

— Ні з місця! мати! мати!

Натовп прикипів до місця. Червоноармійці цокнули затворами. Попельначенко ступив крок наперед і спокійно скомандував:

— Комунисти, за мною!

На дворі під самою школою гарячково тріпотіла стрілянина.

XIV

— Я гадаю, ми вже можемо розпочати засідання?

Ханов, як святий на іконі, поклав перед себе долоні на столі і оглянув присутніх.

Макарон на знак згоди хитнув головою і флегматично дивився на каламаря. Гусак нервово крутився на стільці, витягував угору шию, мов йому муляв там комір, і крадькома зиркав на Горобенка. Борисенко поринув у фотелі насуплений і на диво мовчазний.

В «учительській» було занадто неспокійно. Щось вадило педагогам, як звичайно, без пристрасти почати жувати розм'якші слова, мляво тягнути на налігачі нецікаві й досить таки феєричні розмови про стан освітньої справи на учительських курсах. Кожний із них окремо прекрасно собі уявляв безглуздя й марність говорити тепер на голодний шлунок про якісь там нові освітні пляни, дошукуватись нових метод, коли немає чого їсти, нема підручників, нема зшитків і бракує навіть пер. Кожний із них розцінював свою участь у засіданнях і нарадах, як гру в дурня, одначе, зібравшись до купи, вони удавали, ніби працюють, обмірковують і шукають. Це не виходило в них, бо хотілось дізнатись про пайку, про останні свіжі чутки й мерщій податись на свій город посадити огірки та картолю. Через це педагоги не затримувались на засіданнях...

Одначе сьогодні засідання не йшло їм у душу.

Ханов підпер пальцями скроні, вивалив понад окуляри очі і знову вдався до колег.

— Так, може, вже почнім?

Борисенко прудко, мов підколотий устав і нервовою ходою зміряв «учительську».

— Я, власне кажучи, хотів спочатку запитати... — Борисенко зупинився і глянув Горобенкові в очі: — Да... так я хотів запитати, чи вважають шановні колеги за... — Борисенко запнувся, погладив борідку «рішельє» і з притиском сказав: — за нормальне, що лектор української мови, товариш Горобенко, дозволяє собі передавати на стороні все те, що ми тут говоримо?..

Горобенко штурчно посміхнувся, але зараз почув, як йому зашарілись щоки і стало душно.

Гусак ехидно процідив серед тиші: — Да-а...

— Вікторе Семеновичу, може, ви це відкладете?.. У нас зараз є важливі справи, — спробував був розвіяти інцидент, що грізно навис в «учительській», збентежений Ханов, але Гусак рішуче заперечив:

— Нет, как же? Так нельзя... Это касается нас всех, ми не можем...

«Макарон» холодними, слюдистими очима байдуже глянув на Горобенка і мовчки пожував слину.

Горобенко закинув за коліно ногу й намагався витримати Борисенків погляд. Він навіть глухо мугикнув:

— Ну, ну... прошу...

Це обурило Борисенка. Він одвернувся до педагогів і мелодраматично проспівав томним баритоном:

— Я питаю, чи можемо ми погодитись, щоб за нами шпіювали щоб ябедничали на нас?!

Гусак заскреготів стільцем:

— Это, проста вазмутительно!..

Горобенко підвівся й простягнув до Ханова руку:

— Я прошу слова.

Борисенко сів і зневажливо задер голову:

— Вот именно. Пожалуйста, уж аб'ясніте нам это, товарищ Горобенко!

Гусак накивував «Макаронові» бровою: — Интересно, право...

Ханов знову тривожно засіпався на стільці й не знав, коди по-діти очі: — Может быть мы это, товарищи, как-нибудь...

Але Горобенко вже одійшов від свого стільця й стиснув його спинку руками.

— Так ось прошу. Я не гадаю тут, розуміється, виправдуватись, я тільки хотів сказати...

Гусак стрепенувся й поспішно перебив:

— Мне кажется — это несколько неудобно, што лектор украинского языка гаваріт здесь по-українські... Ведь мы не понимаем...

Ханов підвівся й нетерпляче застукотів пальцями по столі:

— Извините, Николай Иванович, — в нашей республике каждый гражданин может гаваріть на своем наречіі... Кроме того, ведь мы живьем на Украине...

Горобенко здригнувся і щільно стулив губи, Ханов із жахом чекав на його слово. Горобенко переcheкав хвилину, потер долонею щокку і важко, мов уперше потрапив сюди, провів очима по кімнаті.

— Та-а-ак... Це дуже добре, що ми договорились... Тепер усе ясно...

«Учительська» потонула в напруженій тиші. І тоді з небувалою силою вибухнуло в Горобенка й ударило по «учительській»:

— Тут сидить справжня контрреволюція!

Педагоги стрепенулись і застигли. Горобенко рубонув ще раз: —

— Я вживу заходів розігнати цю лавочку... Досить!

Ханов скочив із місця і, бажаючи, простер до Горобенка руки:

— Віноват! Константин Петрович! Зачем же так? Галубчик, ведь здесь явное недоразумение...

Зблідлий Гусак сквапно задріботів куценькими, кривими ногами до Горобенка:

— Нет таваріщ Горобенко... разрешіте мне... ви совсем не понялі... я совершенно не хотел...

Горобенко закинув на потилицю чуба, а потім протяжно й урочисто сказав:

— Я скінчив. Мені нема чого більше говорити з вами. Тут є тільки робота для чека...

Горобенко круто повернувся й вийшов з кімнати. »Учительська« замерла в останній сцені гоголівського »Ревізора«.

Востаннє Горобенко штовхнув парадні двері з пружиною своєї колишньої гімназії і вони гулко і непривітно за ним позаду грюкнули.

— Так. Тут кінчено. Тут середини нема і не може бути! Ввечорі напишу відповідний звіт і передам Зіверту для чека...

Горобенко швидко йшов опівденними спорожнілими вулицями, але в грудях ще легко й підганяло мерщій від педтехнікуму.

— Так, так... Хороші екземпляри! Нема чого казати! Нарешті договорились. І яке зухвальство! Яка певність, чорт би їх забрав!.. ах, це ж так ясно: Горобенко, хоч і комуніст, але він усе ж таки інтелігент. Ну, де ж ви бачили, щоб інтелігент пішов виказувати! До нього ставились, як до члена своєї корпорації, як до »порядної людини«! Ах, сволочі! »Порядна людина«? — я покажу вам »порядну«! Так, так — сьогодні ж напишу до чека, іменно — до чека!

Попельначенко мав рацію, казавши »треба Горобенка послати розправитись разів зо три з куркульнею, отоді в ньому витруситься інтелігент«.

— Тільки ти, Попинака, помилився — досить і одного разу було...

Досить було і тої командировки на перевибори, щоб мене роззлило від них. Хіба то не символічно було, що Попельначенко тоді врятував мене від банди й очманілих дядьків? А ця ж банда, і ці дядьки, і Батюк — вони »свої«, українці! Вони — »за Україну«. І ці чортіві педелі — вони теж по той бік, але то вороги інші, то вороги і України, і революції... Ах, чому Попинака і Кричєєв, і всі вони не можуть збагнути, що національна справа так тісно, так невідлучно зв'язана на Україні з соціальною!.. Чому вони не хочуть зрозуміти, що це національне українське питання — це цілком реальне, життєве, а не фантазії?.. А втім — ні, прийде час, і вони зрозуміють. Так мусить бути. Не може ж бути інакше!

Це все йде до кращого. І ота наркомівська характеристика в анкеті, і їхня підозра до мене — це все важило своє на краще. Ти, Горобенку, вже не той. Ні, ні, не той. Рубікон перейдено. І повороту ніякого. Є тільки крайні лінії. Середніх нема. Там чи там. Не тікай від того, що болить тобі, що складне й незрозуміле. Це інтелігентщина. Бери його за коріння й рубай. Спроцуй до аксіоми, до $2 \times 2 = 4$ всі ті »кляті питання«. Розстріляй кулеметним сміхом в самому собі всі інтелігентські упередження, що виплекав був колись. Вони тільки заваджають. К чорту цей камінь із шиї, що тягне тебе на дно контрреволюції. Так, Горобенку, — контрреволюції! Бо є тепер революція, або контр... Без інтелігентської середини. Так вирви ж цей непотріб і кинь на смітник разом з Батюком, Гусаками і Борисенками.

Ці думки з відбіжною силою мчали в голові, п'янили мізок, хмільно туманили перспективу. І раптом у самому центрі їх устало вихлясте, наївне, майже дитяче запитання:

— Це ти, Костику? Невже це ти? ...

І Кость Горобенко весело, як пришепелуватому, давно знайомому дурникові, відповів тому внутрішньому голосу:

— Так, так, не дивуйся, друже мій, — це я. Власне, не я, а те, що було колись мною. »Костик« умер, чи, правду кажучи, вмирав по-волі, і те, що не встигло вмерти, в кожному разі ось умре. А втім, що таке смерть? Я не філософ, але це й без філософії ясно, навіть не думаючи довго: смерть одного є в той же час народженням другого. Отже, смерть не годна перетнути вічного калейдоскопу життя! .. Ти розумієш щонебудь у цьому, друже мій? Це ж так просто і ясно. Зрозумій же, що »Костика« вже нема, як нема Наді, немає батька і його двох будинків, як нема того всього, що було тоді, але тепер є зате »товариш Горобенко«. Член КП(б)У. Збагни ж, яке прекрасне це життя, чорт би його забрав! Яке ж воно прекрасне! .. І я дякую революції, дякую партії, що вони навчили мене так сильно його любити.

XV

Дружинін грузько сів на стільця перед столом Кричєєва і стукнув по папці пресом.

— Та ніякої марксизми, товаришу Кричєєв, не можуть виправдати звичайнісінької людської глупоти! Що ви мені так розказуєте! ..

Кричєєв злегка посміхнувся і покрутив пальцями олівця. Дружинін ображено одвернувся від Кричєєва й удався до Попельначенка:

— Це добре діло! Іду, розумієш, сьогодні вранці повз театр наш, коли стоп: чую — нагорі, по даху стукають. Що таке? Невже, думаю, Радченко добрав способу одремонтувати театр? Глянь, а вони залізо зривають, сукини сини.

— Так ти розумієш, Попинака, щонебудь?

Попельначенко осміхнувся й кашлянув:

— Ні, покищо ні чорта не розумію.

— Так пойми ж, брат, що це воно саме значить і є наше строїтельство. Це його Радченко наворачтає. Він, ідіот, наказав розбирати театр, щоб з його цегли й заліза будки кінематографічні на околицях поставити! От, брат, голова!

Попельначенко підсунувся до Дружиніна й лягнув його по коліну:

— Не волинь, Дружинін. Тут щось не так. Ти мені краще скажи ...

Дружинін обурився:

— Як це »не так«? Я сам пішов був до Радченка поспитати.

— Ну і що?

— От тобі »і що«! Каже — а як же інакше. Театр у центрі — він завжди буде на послугах буржуазії, треба — в маси. Ленін сказав: кіно — це найкращий спосіб виховання пролетаріату, ну так, значить — дайш цеглу з театру на будки. От, брат, куди загнав!

Кричєєв був здивований і не хотів йняти віри:

— Ну, це вже перебільшено, так не могло бути.

— Факт! Уже віз заліза на Свинарку повезли... А я ще питаю його: — Ну, а коли б я товаришу Радченко, або хтонебудь з наших захотів, скажім, піти з дружиною та малечю до театру — так це теж «театр на послугах буржуазії»?

Дружинін сплюнув і захитав головою:

— Не-е, товарищі мої любі, так бриться нельзя!..

Навколо стояли паркомські й посміхались. Ніхто серйозно не вірив, що цей чудернацький план химерної перебудови міг справді спасти Радченкові на думку. Через те вони не могли збагнути, чому це Дружинін так учепився за цей театр. Їм видавалось усе це скорше від анекдоти, аніж від дійсного, і їхні сміхи та жарти потроху з суті самої події переходили на Дружинінову особу, на його запланість і жестикуляцію.

Але Дружинін не міг заспокоїтись. Йому боліло, й він гаряче боронив старий задріпаний будинок міського театру, що захряс над гнилою річкою під вербами, немов тут ходило про руїну його власної, дідівської хати.

— ... Ленін сказав, що «кіно хороша штука» — правильно; Алеж ти, йолопе, зрозумій, що воно й до чого. Тобі, дурневі, дано владу, так ти ж шануйся, а не фортелі викидай!..

Горобенко слухав віддалік Дружиніна й мимоволі замилувався з нього. Йому подобалось і щире Дружинінове обурення, і його проста одвертість, і те, що це скеровано проти Радченка (значить, нарешті Радченка розшифрують!).

Дружинін — це маленький, сьогоднішній шкіц майбутнього пролетаріату. Таким колись буде весь пролетаріат. Ось став же Дружинін на оборону далекого й зовсім чужого йому театру. Що він мав від нього? — Колишні «малоросійські» вистави, просвітянські концерти й «Баядерку». Одначе, Дружинін хоче театру, він намагається його врятувати від Радченкових експериментів. Значить і мистецтво, мистецтво абстрактне щодо завтрішнього і гниле сьогодні, йому зовсім не чуже. Ех, ти, милий, хороший Дружинін!..

Кричев, нарешті, поклав розмові край:

— Я це розслідую, товаришу Дружинін. Товаришу Біринберг, викличте завтра Радченка на четверту годину. А тепер... — Кричев зручніше вмовстився на своєму кріслі: — розпочнім нараду. Маємо сьогодні доповідь завідувача філії Держвидаву. Товаришу Мілютін, — ваше слово.

Партійці неохоче одійшли від Дружиніна й розповзлись по кімнаті.

Кругленький Мілютін монотонно і зануджено тягнув безконечні цифри одержаних із центру книжок та газет і знову витягував нові цифрові бинди розповсюдження літератури на периферії. Здається, кожний із присутніх думав про щось своє і Мілютіна ніхто не слухав. Тільки Попельначенко, обіпершись ліктями об коліна, з-під лоба дивився на Мілютінові сіренькі розплескані оченята, та Кричев часами записував у блокнот нотатки.

Коли Мілютін нарешті скінчив, Попельначенко перший попросив слово для запитання:

— Я хотів би знати, для чого філія Держвидаву розповсюджує портрети Драгоманова і де вона їх узяла?

Мілютін винувато забігав оченятами:

— Це, власне, не філія... Товариш Горобенко приніс нам із колишньої «Просвіти», здається, чи що, а ми...

Попельначенко саркастично скривив уста й посміхнувся. Присутні здивовано перевели на Горобенка стомлені погляди. Горобенко знову почув, як тривожно закалатало серце й рум'яняться здурю щокі. Він простягнув до Кричєєва руку:

— Прошу слова... Так, це я передав до Держвидаву портрети Драгоманова. Драгоманов, як вам відомо, давній український революціонер. Я не бачу в цьому нічого злочинного...

Горобенко хотів на відповідь Попельначенкові так само іронічно посміхнутись, але посмішка вийшла занадто убога. Попереду коло Кричєєва басом запитав когось повітпродкомісар Дробот:

— А хто це Драгоманов? Я щось не пригадую...

Попельначенко підвівся й знову недобре посміхнувся. Потім лице його стало серйозне, і жовта безкровна шкіра напнулася на вилицях, аж вилискувала.

— Товариші! Я заявляю — Драгоманов це відомий український націоналіст. Ці портрети треба вилучити з читалень та шкіл. А Горобенка добре взяти за хобота...

Нарада мовчки, мов на засудженого, дивилась на Горобенка. Горобенко поспішно підійшов до Кричєєва.

— Я протестую проти такого перекручування. Кінець-кінцем, про це можна спитати в центрі, коли товариш Попельначенко сам не знає...

Попельначенко знову твердо сказав:

— Я пропоную ці портрети вилучити.

Кричєєв зупинив його.

— Попельначенко ти не гарячись. Ми зараз не будемо це розв'язувати. Я сам ще поміркую. Товариші, які ще є запитання до доповіді?

(Далі буде)

Випадок на вулиці

Трохи згорблений, спираючись на палицю, вулицею йшов чоловік у старомоднім темнім капелюсі...

Йшов і дивився вгору на дерева, що весело мерехтіли ясно-зеленими бруньками. Здавалось, що на ті бруньки дивились не лише його очі, але й отой кумедний капелюх (напевне, ще з 19-го століття), що вже ледве тримався на голові, чіпляючись потилиці. Ось школярки, вибігши за рогу, засміялись.

— Поглянь, як він капелюха одягнув!

— А капелюх який!.. Ха, дивак якийсь!

А дивак, почувши веселий сміх, і собі посміхнувся, навіть не підозріваючи, що сміялись саме над ним. Посміхнувся і продовжував іти далі з тією теплою, дитячою усмішкою, що прилипла йому

до вуст. І то все ще дивлячись на привабливі бруньки, що зеленими метеликами мерехтіли над ним. Коли ж, нарешті, спустив очі додолу, то аж зупинився від несподіванки... Прямо перед ним сидів жебрак у сірому лахмітті і жалібно наспівував, простягнувши руку:

— Подайте копійчку старому калі-і-ці на хліб... Подайте копійчку...

На ногах жебрака було якесь дивне, двокольорове взуття: лівий черевик був чорного кольору і швидше нагадував жіноче взуття, ніж чоловіче; правий був якогось неозначеного, сіро-синього кольору і з нього сиротою виглядав великий палець.

Людина, яка щойно насолоджувалася весняною красою, була до болю вражена таким різким контрастом: зелено-радісна, сяюча весна, — і худий жебрак у сірому лахмітті... Людина, не надумуючись, вийняла з кишені якісь гроші, поклала їх у жебракову руку і пішла далі. А жебрак від здивовання навіть не подякував... Та як тільки кумедний капелюх зник за рогом сусідньої вулиці, почав жадібно рахувати гроші.

— Двадцять п'ять копійок, сімдесят... Карбованець... два... три карбованці! Та ж це просто неможливо, йому аж не віриться... Одразу три карбованці! Та ж це його дводенний, а інколи і трьохденний заробіток!...

Жебрак поспішно встав і, притиснувши до грудей щойно отримані гроші, пішов у напрямку, протилежному тому, де зник кумедний капелюх і його власник. Та за яку хвилину почув за собою старечі, приспівані кроки, супроводжувані стукотом палиці по брукові... Хтось наздоганяв його... Наздогнавши, легко торкнув за рукав.

— Вибачте, вийшло маленьке непорозуміння...

Жебрак ще міцніше притис до грудей щойно отримані гроші і трохи боязко, трохи сердито глянув на людину, яка кілька хвилин тому була власником тих грошей.

— Що вам треба від мене?

— Вибачте, мені дуже прикро казати вам про це, але я мушу...

Вже зовсім сивий чоловік, якому було напевне недалеко сьомого десятка років, ніяківів і червонів, немов соромлива дівчина.

— Розумієте, вся справа в тому, що я дуже далеко мешкаю звідси... Аж в кінці міста, на околиці... Ви, напевне, вже догадуєтесь, що я хочу сказати?

Але жебрак ні про що не хотів здогадуватись. Його уяву приємно й привабливо лоскотав запах свіжого (не набридлих сухарів, а справді свіжого) хліба, що вже зовсім недалеко від нього. Ось тільки завернути в цей провулок, — і вже пекарня. Про які ж здогади могла бути мова?..

— Що ви хочете від мене?

— Якщо ви й досі не здогадуєтесь, то я змушений продовжувати. Справа в тім, що я дуже далеко звідси мешкаю, аж в кінці міста, на околиці. Як би я мешкав ближче, я б не звернувся ніколи до вас, а так... Я думав, що в мене є ще гроші, а оце побачив, що віддав вам усе. Тому я хотів би просити вас...

Жебрак почервонів, очі його звузились і з них дивились лютим звіром голод і злість, — оті два нерозлучні приятелі...

— Що-о-о? Чи ви мене за якогось дурня маєте? Дали гроші, а тепер назад відбирати?

Голос його жалісливо затремтів.

— Для чого ж ви тоді мені їх давали? Щоб тільки обдурити, на-сміятись над бідним жебраком? Так ні, не буде цього! Ці гроші тепер мої і я не поверну їх вам, не поверну!

І жебрак майже побіг, все ще тримаючи гроші біля грудей... А людина в старомоднім капелюсі лишилась стояти на місці, кажучи вслід жебракові:

— Я ж і не думав відбирати у вас гроші, я тільки хотів просити 15 копійок на трамвай... Я дуже далеко мешкаю звідти і тепер мені доведеться йти додому яких дві, або й три години...

Але його ніхто не чув. Сіра жебракова постать на-диво швидко зникла десь між будинками і шукати її було б безглуздом.

Людина в кумеднім капелюсі, спираючись на палицю, пішла далі...

Діма

Відгуки читачів

ЛЕВ Т. ОРЛИГОРА — АВТОР КНИГИ ЖАХІТЬ

Протягом десяти останніх років вийшло декілька десятків більших і менших розвідок, що в мистецькій чи в мемуарній спосіб змальовують життя підсоветської дійсності. Чимало таких публікацій перекладено на інаші мови. З серій таких книжок сьогодні я мала примісність прочитати перші два томи (по 147 стор. кожний) з трилогії «Будні нашої епохи» письменника Лева Т. Орлигори, що щойно появились на книжкових базарах, видані Лондонською Українською Видавничою Спілкою. Зовнішня сторона книги неприваблива, і, можна сказати, недбайливо виконана. Перед текстом вступне слово в англійській, німецькій, французькій і українській мовах, написане Українською Видавничою Спілкою, що починається так: «Нью-Йорк Геральд Трібюн» (ч. 20. 534, Париж), присвятив письменникові Левові Т. Орлигорі (Силенкові), авторові трилогії «Будні Нашої Епохи», статтю відомого публіциста Вільяма Й. Гампрей, під назвою «Українець сказав, що покинув Росію, щоб боротися проти советського фашизму». В статті підкреслюється, що Лев. Т. Орлигора «ще перед війною перебував в опозиції до російського комунізму», глибоко зрозумівши погубність червоного деспотизму і знищення волі людини...

«Л'Юманіте (ч. 1.379) — головний пресовий орган комуністичної партії Франції називає автора «Буднів нашої епохи» німецьким есесманом, щоб таким фальшивим способом знецінити його діяльність: французьким комуністам не відомо, що Лев Т. Орлигора (Силенко) був переслідуваний націонал-соціалізмом. Паризький літературний прокомуністичний тижневик «Летрес Франсес» (ч. 245), не маючи найменших аргументів, щоб очернити правду публіцистичної ділянки Лева Т. Орлигори, називає його (навіть!) «дияволом брехні».

Виникає питання, чому часописи всеж таки з світовими ім'ями з такою ненавистю атакують нашого молодого земляка? І тоді, коли деякі наші українські патріоти, хоч би з «Укр. Прометей», пишуть про Орлигору, називаючи його царем емігрантських джунглів халтури...» «майстром емігрантських містифікацій» і так далі, — він отримує прихильні відгуки найкращих літературних наших еміграційних критиків. Щоб мої слова не були голословними, я для прикладу процитую уривки з рецензій, що появились в пресі.

»До книг виняткової вартості, історичної документарної обґрунтованості належить трилогія письменника Лева Т. Орлигори «Будні нашої епохи». Перевага її над іншими книгами, що досі появилися в світі в тому, що вона дає не фрагментарне, а широке полотно злочинного комуністичного панування». (Проф. д-р Гр. Ващенко). »Літературне оформлення книги Лева Т. Орлигори — свіже й оригінальне». (Проф. д-р В. Державин).

Я, будучи старим читачем, що глибше ознайомлений із західноєвропейською літературою і фактично вихований на ній, без перебільшень скажу, що книгу Лева Т. Орлигори можна зарахувати до явищ унікальних. В книзі перш за все відчувається індивідуальність, що стає цікава своєю сміливістю спостереження, оригінальністю погляду на оточення. Автор знає психологію своїх героїв, знає їхні слабкі і сильні сторони. Він оперує словом так досконало, як досвідчений фехтувальник шпагою. Перше, що звертає увагу читача — дотепність, свіжість висловів, письменникові вдається тримати увагу читача в непослаблюючій сугестії. Мова витончена; думкам просторо, а словам — тісно.

Зі змісту книги можна перекоонатися, що психологія автора формувалася під час другої світової війни. Він є оригінальним і типовим представником підсоветської молоді в Україні, і тому його погляди є цікавими і вартісними. Характерно, що автор зовсім звільнений від так званих укапістичних ідей. Він говорить, що є націоналістом тому, що не може ним не бути — це відповідає його характерові, настроям. Зі слів його молодих героїв ми довідуємося, що українська підсоветська молодь ідеї націоналізму сприймає, як ідеї українсько-національні, органічні.

Лев Т. Орлигора — автор книги жахить, що розкриває послідовно і широко злочинність московських катів, що сьогодні проводять найжорстокіші експерименти над уявленими, але не покореними українським народом. Я, не знаючи советської дійсності, прочитавши книгу «Будні нашої епохи», довідалася про те, чого я не могла знати, читаючи інші книги.

Я не намагалася писати рецензію, бо не належу до літературних критиків. Я висловила свої читацькі враження, користуючись правом свободи слова.

Диплом. Проф. Анна де Заварихина

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Листа ч. 1576, збірщик **М. Петруха (Гостель Блечлей)**. М. Петруха — 1 ф.; по 2 ш. 6 п. — В. Хомич, З. Чирнюх, М. Городник, І. Медвідь, М. Вербовецький, М. Буждиган; по 2 ш. — Й. Матляк, І. Дутчак, К. Сабаш, Ф. Хабік.

Листа ч. 1584, збірщик **В. Сибаль (Буртон)**. По 5 ш. — М. Сеньків, В. Черик, Ю. Тарновецький; В. Сибаль — 3 ш., О. Собко — 2 ш.

Листа ч. 1601, збірщик **В. Фединак (Бельгія)**. По 100 ф. — В. Проць, В. Левита, Е. Долинюк; по 50 ф. — В. Фединак, Д. Федас, О. Вабовал, М. Вурачок, М. Кубеда, Г. Лучко.

Листа ч. 1114, бірщик **Я. Пришляк (Бельгія)**. Я. Пришляк — 100 ф., О. Коваль — 50 ф.

Листа ч. 1590, збірщик **П. Ткач (Сиракузи, США)**. П. Ткач — 6 дол., П. Пічкур — 2 дол., по 1 дол. — Марія Карпшин, В. Гук, Г. Ткач, Стефанія Копко.

Листа ч. 1003, **США**. Д. Залізник — 5 дол.; І. Осадчук — 2 дол.; О. Харук — 1 дол., В. Харук — 1 дол.

Листа ч. 1337, збірщик **В. Бачинський (США)**. По 2 дол. — В. Бачинський, В. Гончар; по 1 дол. — С. Сілярчук, М. Волощук, Г. Зварич, І. Заяць, І. Кецмур, С. Головатий.

І. М. Шептицький (Шотландія) — 10 ш.

Я. Федик (Страттон) — 10 ш.

І. А. Ковбаса (США) — 2 дол.

Всім Жертводавцям — щира подяка.

Українська Видавнича Спілка у Великобританії випустила в продаж два томи з трилогії Л. Т. Орлигори «Будні нашої епохи».

Їх можна набувати в кольпортерів «Визвольного Шляху» в Європі та за океаном, або прямо від Української Видавничої Спілки. Ціна однієї книжки в різних країнах:

в Англії	3 ш.
" Австралії	3 ш. 6 п.
" Аргентині	4 пези
" Бразилії	15 круз.
" Бельгії	20 б. ф.
" Канаді	0,75 дол.
" США	0,75 дол.
" Франції	140 ф. ф.
" Німеччині	1,20 н. м.
" Парагваї	1,20 гвар.

Замовлення вносить на адресу Української Видавничої Спілки:

**Ukrainian Publishers Ltd.,
237, Liverpool Rd.,
London, N. I.,
Great Britain.**

Адміністрація Української Видавничої Спілки

Інформуйте чужинців про визвольну боротьбу поневолених Росквою народів. У цьому допоможе Вам

«АБН-КОРЕСПОНДЕНЦ»

Орган Антибольшевицького Бльоку Народів, що виходить англійською, французькою і німецькою мовами. Приносить найактуальніші інформації і статті про проблеми поневолених Росією народів.

Адреса:

**"A.B.N.-Korrespondence"
München, 2
Dachauerstr., 9/II,
Germany**

Єдиний в Європі англомовний
місячник

«UKRAINIAN OBSERVER»

інформує світ про українську визвольну боротьбу, про політичні, економічні і культурні проблеми українського народу та боронить і поширює позиції Українського Визвольного Руху.

Адреса:

**Ukrainian Observer
237, Liverpool Road,
London, N. I.,
Great Britain**